T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİMDALI
TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

135212

KARS YÖRESİ ÂŞIKLARINDA USTA-ÇIRAK İLİŞKİLERİ

135212

Hazırlayan

Ferhat Aslan

2501980633

Tez Danışmanı

Doç Dr. Şeyma GÜNGÖR

İstanbul 2002

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI** Anabilim Dalında ders dönemindeki Eğitim - Öğretim Programını başarı ile tamamlayan **2501980633** numaralı **FERHAT ASLAN'IN** hazırladığı " **KARS YÖRESİ AŞIKLARINDA USTA ÇIRAK İLİŞKİSİ** "konulu **Yüksek Lisans Tezi** ilgili **Tez Savunma Sınavı,** Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 10.Maddesi uyarınca **23.09.2002** günü saat **14.00'de** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **....Kabul.....**'ne **(1) OYBİRLİĞİ /~~OYÇOKLUĞUYLA~~** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ (2)	İMZA
PROF.DR. NECAT BİRİNCİ	Kabul	
PROF.DR.MUHAMMET NUR DOĞAN	Kabul	
DOÇ.DR.ŞEYMA GÜNGÖR	Kabul	
DOÇ.DR.M.ALİ SARAÇ	Kabul	
DOÇ.DR.ABDULLAH UÇMAN	Kabul	

Besim Ömer Paşa Caddesi Beyazıt-34452-İstanbul
Tel:0212 526 13 38 – 0212 514 01 35 Fax: 0212 520 85 04

ÖZ

Bu çalışmada âşık edebiyatının temsilcileri olan âşıkların usta-çırak ilişkisi içerisinde nasıl yetiştiklerini, çırakların ustaları tarafından nasıl eğitildiklerini, Kars yöresindeki âşıklar ele alınarak incelenmiştir.

Çalışmamız girişin yanı sıra dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Kars yöresinin fizikî ve tarihî dokusu hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde âşıklık geleneğinin tarihî gelişiminden, Kars yöresi âşıklık geleneğinden ve âşıklık geleneği ile ilgili yapılan çalışmalardan bahsedilmiştir. Üçüncü bölümde Kars yöresi âşıklarıyla yapmış olduğumuz mülâkatlar hakkında açıklamalar yer almaktadır. Dördüncü bölümde ise yaptığımız mülakatlar usta-çırak ilişkileri bakımından değerlendirilmiştir. Sonuç kısmında da yaptığımız mülâkatlardan çıkardığımız hükümlere yer verilmiştir.

Âşıklık geleneği içindeki usta-çırak ilişkilerinin mahiyetinin saptanabilmesi için Kars yöresinin hayatta olan âşıklarının görüşlerinden faydalandık.

Bu çalışmanın âşık edebiyatı ve usta-çırak ilişkileri hakkında yapılacak incelemelere katkıda bulunacağını ümit ediyorum.

ABSTRACT

This study deals with how the minstrel, the representatives of the minstrelsy are trained by master-apprentice relationship in Kars and its surroundings.

The study consist of four chapters as well as the introduction chapter. In the first chapter, the region in which Kars is located is geographically and historically described. In the second chapter are discussed the study on minstrel tradition and its historical development.

The third chapter which forms the essential part of study comprises the decoded texts, o the interviews with the minstrels in and around Kars.

In the last chapter are the conclusions drown from the above mentioned interviews with minstrels living in area.

I would be happy if this study contributed to others study to be done on the related subjects.

ÖNSÖZ

Türklüğün en eski devrelerine kadar uzanan "ozan-baksı" geleneğinin bir devamı olan âşıklık geleneği; Türkler'in İslâmiyeti kabul etmelerinden sonra tasavvuf hareketlerinin de etkisi sonucunda XVI. asırdan sonra yeni bir şekle bürünerek günümüze kadar devam etmiştir.

Çok eski bir maziye sahip olan bu gelenek hakkındaki çalışmalar ancak folklorun Türkiye'de bir bilim dalı olarak kabul edilmesinden sonra hız kazanabilmiştir. Âşıklık geleneği ile ilgili ilk ve en önemli çalışmaları M. Fuat Köprülü'nün yaptığını görmekteyiz. Köprülü'nün çok önemli çalışmalarından sonra da gerek araştırıcılar tarafından gerekse üniversiteler tarafından âşıklık geleneği ve âşıklar hakkında pek çok çalışma günümüze kadar yapılagelmiştir. Yapılan bu çalışmaların daha çok âşıklık geleneği içinde yer alan bir şahsın hayatı, edebî şahsiyeti ve eserleri etrafında yoğunlaştığını söylemek mümkündür.

Âşık edebiyatı çalışmalarının kurucusu olan M. Fuat Köprülü'ye göre âşıklık geleneği hakkında daha etraflı bir fikir edinebilmek için, bu geleneği devam ettiren âşıkların hangi sosyal çevrede, ne gibi sosyal şartlar içinde yetiştiklerini, meslekî yetişme tarzlarını, edebî terbiyelerinin mahiyetini bilmek gerekir.

Bundan dolayı biz çalışmamızda âşıklık geleneğini devam ettiren âşıkların nasıl yetiştiklerini, ne gibi bir eğitim süreci içinden geçtiklerini inceledik.

Âşıklık geleneği Türkiye'nin muhtelif bölgelerinde, özellikle de Doğu Anadolu'da, Kars ilinde canlılığını muhafaza etmektedir. Bu sebepten çalışmamızı geleneğin hâlâ varlığını devam ettirdiği ve pek çok gelenek temsilcisi âşığın yaşadığı, aralarında usta-çırak ilişkilerini devam ettiren Kars yöresi âşıkları üzerinde yoğunlaştırdık.

Böylece bir âşığın hangi sosyal çevrede, nasıl yetiştiği hakkındaki sorulara cevaplar bulmaya çalıştık.

Umarız yaptığımız bu çalışma ile bugüne kadar pek de ele alınıp incelenmemiş olan usta-çırak ilişkilerinin mahiyeti hakkında bir fikir verebiliriz.

Bu çalışmam süresince bana her türlü yardımı ve desteği esirgemeyen hocam Doç. Dr. Şeyma Güngör'e teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ (ABSTRACT)..... iii
ÖNSÖZ.....iv
İÇİNDEKİLER.....v
KISALTMALAR LİSTESİ.....viii
GİRİŞ.....1
I.BÖLÜM: Kars Yöresinin Fizikî ve Tarihî Dokusu.....5
1. Fizikî Çevre 5
a. Yeryüzü Şekilleri :.....5
b. İklim Özellikleri ve Bitki Örtüsü 7
2. Tarihî ve Sosyal Çevre:.....7
2. 1. Tarih 7
2. 2. Sosyal Çevre 9

II. BÖLÜM: Âşıklık Geleneği ve Âşıklık Geleneği İle İlgili Yapılan Çalışmalar 15

1. Türk Edebiyatı İçerisinde Âşık Edebiyatının Yeri 15
2. Âşıklık Geleneğinin Tarihî Gelişimi 17
3. Kars Yöresi Âşıklık Geleneği 26
4. Âşıklık Geleneği İle İlgili Yapılan Çalışmalar 35
5. Âşıklık Geleneği İle İlgili Yapılan Çalışmaların Âşıkların Yetişmeleri ve Usta-Çırak İlişkileri Bakımından Değerlendirilmesi 39

III. BÖLÜM: Kars Yöresi Âşıkları İle Yapılan Mülakatlar Hakkında Açıklamalar 41

1. Kars Yöresi Âşıkları İle Yapılan Mülakatların Deşifreleri Hakkında Açıklamalar 41
2. Mülakat Yaptığımız Âşıkların (Kaynak Kişilerin) Künyeleri 44

IV. BÖLÜM: Mülakatların Değerlendirilmesi 54

1. Kars Yöresi Âşıklarının Çıraklığa Başlama Sebepleri 54
1. 1. Aile Büyüklerinden Tevarüs Etmeyle Âşıklığa Yönelme 55
1. 2. Âşıklardan Etkilenmeyle Âşıklığa Yönelme 58
1. 3. Âşıklığa Yönelmede Çevredekilerin Teşviki 58
1. 4. Rüya ile Âşıklığa Başlama 59
1. 5. Hasret Duygularıyla Âşıklığa Yönelme 61
1. 6. Sevda ile Âşıklığa Yönelme 63
1. 7. Fakirlikten Âşıklığa Yönelme 63
1. 8. Kazayla Körlükten Âşıklığa Yönelme 64
1. 9. Kendiliğinden Âşıklığa Yönelme 65
2. Çırak Edinme veya Çırak Olma 65
2. 1. Çırağın Babasının Âşık Olması 65
2. 2. Ustanın Bir Çırak Seçmesi 67
2. 3. Çırağın Bir Usta Seçmesi 69
2. 4. Usta Edinirken Çevredekilerin Vasıta Olması 71
3. Çırağın Eğitim Süreci 72
3. 1. Çırağın Ustasından Öğrendiği Konular 72
3. 1. 1. Çırağın Ustasından Öğrendiği Edebî Konular.....72
3. 1. 1. 1. Âşık Tarzı Şiirler Öğrenme 72
a. Usta Malı Şiirler Öğrenme 73
b. Serbest Deyişler Öğrenme 75
c. Sistemli Deyişler Öğrenme 81
3. 1. 1. 2. Halk Hikâyelerini Öğrenme 85
3. 1. 2. Saz Çalmayı ve Âşık Havalarını Öğrenme 93
3. 1. 3. Âşık Fasıllarını ve Meclis Adabını Öğrenme 102
4. Çırağın Eğitim Sürecindeki Mekânlar 108
4. 1. Ustanın Evi 110
4. 2. Köy Düğünleri 111
4. 3. Köy Odaları ve Evler 117
4. 4. Âşık Kahvehaneleri 118

4. 5. Gurbet 122
5. Çırağın Eğitim Sürecinde Diğer Kültürel Etkiler 127
5. 1. Çırağın Tahsil Durumu 127
5. 2. Çırağın Kitap Okuma Alışkanlığı 130
5. 3. Çırağın Yetişme Sürecinde Diğer Âşıkların Etkisi 136
5. 4. Çırağın Yetişme Sürecinde Dinleyici Kitlesinin Etkisi 139
6. Âşıklık Geleneğinde Kalfalık Dönemi 147
6. 1. Mahlas Alma 153
6. 2. Berat Alma 159
6. 3. Âşık Fasıllarına Katılma 169
7. Âşıklık Geleneğinde Ustalık Dönemi 174

SONUÇ 184
KAYNAKÇA 187

KISALTMALAR

A.e. : Aynı eser
Bkz. : Bakınız
Bs. : Basım
C. : Cilt
Çev. : Çeviren
Haz. : Yayına hazırlayan
s. : Sayfa

GİRİŞ

"Kars Yöresi Âşıklarında Usta-Çırak İlişkileri" adlı çalışmamız âşık edebiyatı sahasına ait bir incelemeyi içermektedir. Âşık edebiyatı sahasında ilk çalışmaları yapan M. Fuad Köprülü, âşık edebiyatının halk edebiyatı ve divan edebiyatı arasında üçüncü bir zümre edebiyatı teşkil ettiğini belirtmiştir. Köprülü kendisine kadar üzerinde pek de çalışılmayan bu zümre edebiyatının menşeini, nasıl teşekkül ettiğini, yüzyıllara göre aldığı özelliklerini, âşık edebiyatı temsilcilerinin hayatlarını ve eserlerini ortaya koyan çok önemli çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalardan "Saz Şairleri, Dün ve Bugün" adlı makalesinde Fuad Köprülü'nün üzerinde durduğu konulardan biri de âşık edebiyatı temsilcilerinin hangi toplumsal çevrede nasıl yetiştikleridir. Köprülü'ye göre âşıkların yetiştiği çevreyi bilmeden bu sahaya ait etraflı bilgi edinilemez. Bundan dolayı âşıkları, dolayısıyla âşık edebiyatını ortaya çıkaran çevreyi öğrenmek gerekir. Bu fikirden hareket eden Köprülü âşıkların yetiştiği çevreyi ikiye ayırır: 1. Şehir muhitinde âşıklar, 2. Köy ve aşiret çevrelerinde âşıklar.[1] Şehir muhitinde yetişen âşıklar hakkında bilgi verirken Köprülü şöyle der: "Başka esnaf teşekküllerinde olduğu gibi, Âşıklar teşkilâtında da çırak'lıktan başlıyarak Âşık oluncaya kadar geçirilmesi îcabeden birçok dereceler vardı. Bilhassa, büyük, şöhretli Âşıkların etrafında, saz şâirliğine meraklı, isti'datlı birçok gençler çırak olarak toplanırlar üstadtan mahlâs -yani şiirlerinde kullanacakları ad- alırlar, Âşık olmak için zarûrî olan edebî ve meslekî terbiyeyi gördükten sonra fasıl'lara girmeye başlarlar, memleket içinde uzun seyahatlere çıkarlar, nihayet Âşık olurlardı."[2]

Yukarıdaki ifadelerinde Fuad Köprülü yetenekli gençlerin özellikle şöhretli âşıkların yanında âşık oluncaya kadar edebî ve meslekî bir terbiye gördüklerini, daha sonra âşık fasıllarına katıldıklarını belirterek âşık edebiyatı temsilcileri arasında bir usta-çırak geleneğinin olduğunu beyan eder.

Âşıklar arasında mevcut olan bu usta-çırak geleneğinin mahiyetinin ne olduğu, bir çırağın usta bir âşık yanında çok güzel saz çalıp, irticâlen şiir söyleme gücüne erişene kadar nasıl bir edebî ve meslekî terbiye gördüğü konusu üzerinde

---

[1] Bkz. M. Fuat Köprülü, **Edebiyat Araştırmaları**, C:I, 3. bs., İstanbul, Ötüken Yayınları, 1989, s. 173-178.
[2] **A. e.**, s.176

yapılan çalışmalar konuyu etraflıca aydınlatmaya yetmemiştir. Bundan dolayı biz, çalışmamızda bu konuyu ele alıp araştırmaya ve bu konudaki sorulara bir nebze de olsa cevap bulmaya çalıştık.

Ele aldığımız incelemenin konusunu belirttikten sonra konunun sınırları ve faydalandığımız yöntem hakkında da şunları söyleyebiliriz:

Türk kültürü içerisinde çok eski bir maziye sahip olan âşıklık geleneğini Türkler Orta Asya bozkırlarından Anadolu'ya taşımışlardır. Kars, Erzurum, Adana, Yozgat, Sivas, Tokat başta olmak üzere bugün hâlâ yurdumuzun dört bir yanında canlılığını muhafaza eden bu geleneğin yaşayan pek çok temsilcisi vardır. Âşıklık geleneği çok geniş bir sahaya yayıldığı ve pek çok temsilcisi olduğu için inceleme alanımızı daraltmak zorundaydık. Bundan dolayı çalışmamızı sadece Kars yöresi âşıkları ile sınırlandırdık. İl olmadan önce Kars'a bağlı olan Ardahan ve Iğdır'ı da çalışmamıza dahil ettik.

Usta-çırak geleneğini Kars yöresi âşıkları üzerinden incelememizin sebebi bugün Türkiye'de âşıklık geleneğinin en canlı bir şekilde yaşandığı Kars yöresinde pek çok âşığın bulunması ve bu âşıklar arasında usta-çırak geleneğinin kendini hâlâ muhafaza etmesidir.

Âşıklık geleneği köken itibarıyla araştırıcılar tarafından Türklerin çok eski tarihlerde meydana getirdikleri sözlü edebiyat geleneğine bağlanmaktadır. Tamamen anonim olmamakla birlikte anonim halk edebiyatı ile aralarında çok sıkı bir ilişki ağı bulunmaktadır. Âşık edebiyatının bu özelliği usta-çırak geleneğine de geçmiş, usta âşıklar çıraklarını daha çok sözlü kültür ortamında[3] yetiştirmişlerdir. Bu sebepten dolayı Kars yöresi âşıklarında usta-çırak ilişkilerini ortaya koyabilmek için Karslı âşıkların yaşadığı Kars, İstanbul, Ankara, Kocaeli gibi illerde alan araştırması yoluyla sözlü kaynaklardan bilgi derlenmiştir. Alan araştırmasında gelenek temsilcisi usta âşıklarla ve onların çıraklarıyla birebir görüşme mülâkat tekniği, geleneğin icra edildiği ortamlarda katılımcı gözlem tekniği kullanılmıştır. Bununla birlikte konu ile ilgili kaynaklar İstanbul ve Ankara kütüphanelerinden tarama yoluyla temin edilmeye çalışılmıştır.

---

[3] "İnsanların yazı, matbaa ve elektronik gibi ses ve sözü mekâna bağlayan teknolojiler kullanmaksızın yüz yüze ve sese dayanarak iletişim kurduğu ortama sözlü kültür ortamı diyoruz." Bkz. Özkul Çobanoğlu, **Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü**, Ankara, Akçağ Yayınlar, 2000, s. 124.

Çalışmamız esnasında birçok güçlükle karşılaşılmıştır. Kısaca bunlardan söz edecek olursak; bugüne kadar yapılmış âşık edebiyatı araştırmaları içerisinde bu konunun pek ele alınıp incelenmemesi örnek alabileceğimiz bir çalışmanın olmamasına sebep olmuştur. Bu engeli bir ölçüde Dr. Metin Özarslan'ın doktora tezi olarak hazırladığı "Erzurum ve Çevresinde Âşıklık Geleneğinin Bugünkü Durumu"[4] adlı tez çalışmasıyla aşmaya çalıştık.

Diğer önemli bir sorun, mülâkat yapacağımız âşıkların tespit edilmesinde ve bu âşıklara ulaşılmasında yaşandı. Bugün yaklaşık yüzden fazla yaşayan Kars'lı âşık vardır. Bunların Kars ili dışında da yaşadıklarını düşünürsek hepsine ulaşmak ve mülâkat yapmak neredeyse imkânsız bir iştir. Bu yüzden mülâkat yapacağımız âşık sayısını da sınırlandırmak zorunda kalarak toplam 21 âşıkla görüştük. Görüştüğümüz âşıklarda aradığımız en önemli vasıf usta-çırak ilişkisiyle yetişmeleri ve şu anda bir çırağa sahip olmalarıydı.

Görüşme yapmak istediğimiz ve görüşme için girişimde bulunduğumuz bazı âşıklarla da ulaşım, mülâkat yapılacak yer sıkıntısı, sağlık problemleri ve kendilerinden kaynaklanan diğer sebeplerden ötürü mülâkat yapamadık.

Yaptığımız mülâkatlar esnasında sormak istediğimiz her soruyu soramamış ve sorduğumuz bazı sorulara da cevap alamamış olmak da önemli bir sorundu. Bu sorun genel itibarıyla âşığın cevabı bilmemesi, vaktin darlığı, âşığın başka konular hakkındaki konuşmalarında ısrar etmesi, âşığın sorduğumuz sorulardan ziyade kendi kişiliği ya da sanatı hakkında daha fazla konuşmak istemesi ve diğer sebeplerden kaynaklanmıştır.

Yaptığımız mülâkatları deşifre ederek metin haline getirirken ağız hususiyetlerini korumaya çalıştık. Fakat bu safhada karşılaştığımız en önemli problem, mülâkat yaptığımız âşıkların Kars'ta doğup büyümeleri, fakat daha sonra İstanbul, Ankara, Kocaeli gibi büyük şehirlere göçmeleri sonucu[5] karışık bir ağız hususiyetine sahip olmalarıydı.

---

[4] Metin Özarslan, "Erzurum ve Çevresinde Âşıklık Geleneğinin Bugünkü Durumu", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halkbilimi (Folklor) Bilim Dalı, Ankara, 1999.

[5] Kars ilinin nüfûs yapısı hakkında çalışmamızın "I. Bölüm:Kars Yöresinin Fizikî ve Tarihî Dokusu" kısmında daha geniş bilgi verilmiştir.

Mülâkat yoluyla, bizzat gelenek temsilcisi âşıklardan ve onların çıraklarından edindiğimiz bilgiler sonucunda bir çırağın, ustanın yanına gittikten sonra usta bir âşık oluncaya kadar ne gibi edebî ve meslekî bir terbiyeden geçtiği, hangi bilgi ve görgüyü öğrendiği konusu aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Ayrıca çalışmamızın konusunu teşkil eden Kars yöresi âşıklık geleneğinin nasıl bir tarihî, fizikî ve sosyal alanda ortaya çıkarak gelişme gösterdiğini daha iyi anlayabilmek için Kars yöresinin fizikî ve tarihî dokusunu geniş bir bakış açısıyla ele alarak bu konu hakkında kısa bilgiler vermeye çalıştık.

I. BÖLÜM

KARS YÖRESİNİN FİZİKÎ VE TARİHÎ DOKUSU

1. Fizikî Çevre:

Kars, Doğu Anadolu Bölgesinin kuzeydoğu kesiminde, 42°10' ve 44° 49' doğu meridyenleri, 39° 22' ve 41° 37' kuzey paralelleri arasında bulunur. Doğusunda Ermenistan, güneydoğusunda Iğdır, güneyinde Ağrı, batısında Erzurum, kuzeyinde ise Ardahan illeriyle komşudur.

Yüzölçümü 9442 km^2 dir. Deniz seviyesinden yüksekliği 1768 metre olan Kars topraklarının % 30'luk kısmı dağlarla, % 19'u ovalarla, % 51'i ise platolarla kaplıdır.

1. 1. Yeryüzü Şekilleri:

1. 1. 1. Dağlar:

Kars yüksek dağlarla kuşatılmış bir ildir. İl batı-doğu doğrultusunda uzanan akarsular tarafından yarılmış geniş bir plato görünümündedir Kars'ın kuzey kesimlerini Kabak, Kısır ve Akbaba dağları, doğu kesimlerini Dumanlı Dağı (2669 m), güney kesimlerini de Karasu-Aras Dağları'nın uzantıları oluşturur.

Kars'taki önemli dağlar şunlardır: Allahuekber Dağları üzerindeki Allahuekber Tepesi (3130 m), Kars ovasının yakınlarındaki Ağadeveler Dağı (2423 m), Hacıhalil Dağı (2366 m), Hacıhalil Dağı'nın kuzeyinde Barluk Dağı (2450 m), Arpaçay vadisindeki Tarhan Dağı (2617 m), Sarıkamış'ın güneyinde yer alan Süphan Dağı (2909 m) ve Aladağ (3134 m).

1. 1. 2. Ovalar:

Kars Türkiye'nin en yüksek ovalarına sahip olan bir ildir. Kars ovası, Allahuekber Dağları ile Sarıkamış-Kars platosu arasındaki çöküntüde yer alır. Kars Ovası 2500 km^2'lik alanı ile Doğu Anadolu Bölgesi'nin en geniş ovasıdır.

1. 1. 3. Akarsular:

Kars toprakları Hazar Denizi'nin ana havzasında yer almaktadır. İlde yer alan akarsuların hemen hepsi Aras Irmağı vasıtasıyla Hazar Denizi'ne dökülür. İlde üç önemli akarsu vardır.

Aras Irmağı: Bu ırmak Bingöl dağlarının kuzeybatı eteklerinden kaynaklanır. Kuzeye doğru akar ve Erzurum-Pasinler Ovası'ndan Kağızman Ovası'na ilerler Arpaçay ile birleşerek Iğdır Ovası'nı geçerek ülke sınırlarını aşar.

Arpaçay: Aras Irmağı'nın bir koludur. Bu akarsu Ermenistan Türkiye sınırını çizmektedir. Karahan, Kars ve Telek suyu Arpaçayın kollarını oluşturmaktadır.

Kars Çayı: Bu çay Sarıkamış yakınlarında bulunan dağlardan kaynaklanarak Kars Ovası'nın geniş düzlüklerine açılır. Kars'ın doğusundaki Kars, Keçebörk ve Şahnalar Boğazları'na girer, Şöregel düzlüğünde Arpaçay'a katılır.

1. 1. 3. Göller:

Kars'ta irili ufaklı pek çok göl vardır. Başlıcaları:

Çıldır Gölü: Bu gölün bir kısmı Ardahan ilinin sınırları içerisindedir. Çıldır Gölü 120 km^2'lik alanıyla Van Gölü'nden sonra Doğu Anadolu'nun en büyük ikinci gölüdür. 1957 m yükseklikteki gölde bulunan sazan ve alabalık çevre halkının geçim kaynaklarından birini oluşturur.

Aygır Gölü: 4 km^2'lik alana sahip olan göl Kars – Göle yolu üzerindedir. Bu göl eriyen kar suları ve dibindeki kaynaklarla beslenir.

Turna Gölü: Kağızman'a bağlı Kötek bucağında bulunan göl 2 km^2'lik bir alana sahiptir. Suları tatlı olan gölde balık yoktur.

1. 2. İklim Özellikleri ve Bitki Örtüsü:

Karasal bir iklim kuşağında bulunan Kars Doğu Anadolu Bölgesi'nin en soğuk illerinden biridir. Bunun sebebi Kars'ta bulunan yüksek dağ sıralarının ili ılıman deniz ikliminden ayırması ve Büyük Asya Kara Kütlesi üzerinde etkili olan soğuk ve ağır hava kütlesinin buraya kadar ilerleyebilmesidir. Bundan dolayı Kars'ta kış mevsiminin etkileri Ekim ayında başlar ve Mayıs ayına kadar sürer. Yıllık sıcaklık ortalaması 6.30° C dir. En soğuk aylar Aralık ve Ocak en sıcak aylar ise Temmuz ve Ağustos'tur. Yıl içinde donlu gün sayısı 181'i bulan Kars'ta İlkbahar ve Sonbahar gibi geçiş mevsimleri yok gibidir.

Kars'a hakim olan yüksek basınç alanından dolayı il fazla yağış almaz. En fazla yağış İlkbaharda görülmektedir. Kısa süren İlkbahar ve Yaz aylarında sele neden olan yağışlar da oluşmaktadır.

Kars'ta mevcut olan bitki örtüsü ilin yüksekliği ile iklim özelliklerine göre belirmiştir. Bulunduğu konum itibarıyla Kars doğal orman alanı içinde yer alır. Kars topraklarında orman alt sınırı 1800 – 1900 metreden başlar. Fakat günümüzde pek çok olumsuz etki sonucu orman alanlarının ve doğal bitki örtüsünün yok olduğu görülmektedir. Buna rağmen Sarıkamış ve çevresinde Sarıçam ormanlarına, Kağızman çevresinde de meşelere rastlanır. Kars'ın soğuk bozkır alanlarının karları eridiğinde kar örtüsü altında kalan bitkiler büyük bir hızla gelişir. Gelişen bu çayır ve otlaklar hayvancılık açısından çok önemlidir.

2. Tarihî ve Sosyal Çevre:

2. 1. Tarih:

Türkiye'mizin en doğusunda bulunan serhat şehrimiz Kars, tarih boyunca jeopolitik konumu itibarıyla pek çok savaşa sahne olmuş Anadolu, Azerbaycan ve İran bölgelerinde kurulan devletler arasında el değiştirip durmuştur.

Milattan önceki çağlarda Kars, Doğu Anadolu'nun yerli kavimleriyle Kafkas ötesinden gelen kavimler arasındaki savaşların sebebi olmuştur. M.Ö. 120 yıllarında bir bölük Bulgar Türk'ü Kars çevresinde yerleşmiştir. 429 yılında Sasanlılar, Kars'ı

Müslüman Araplar ele geçirdi. Araplar'ın hâkimiyeti sıralarında bu topraklara Türkler yerleştiler. XI. yüzyılda Araplar Bizanslılar tarafından yenilgiye uğradılar böylece Kars Bizanslıların eline geçti. Daha sonraki tarihlerde Kars'a bazan Gürcüler, Abhazlar ve Bagaratlılar hâkim oldular. Anı'da ise bir Ermeni kırallığı kuruldu. XI. yüzyıldan sonra müslüman Oğuzlar'ın Anadolu'ya akınlar yaptıklarını görmekteyiz. 1064 yılında Alpaslan Anı'yı kuşattı ve aldı. Bu zaferden sonra Alpaslan Kars'ı da alarak Pasinler'e kadar ilerledi. 1069'da tekrar bir sefer yaparak Ardahan, Posof ve Çıldır ele geçirildi. Anadolu'da Türk hâkimiyeti yerleşince, 1080 yılında Kars şehri kesin olarak Selçuklular'a geçti. XII. yüzyılda Erzurum ve Kars Anadolu Selçuklularına bağlı Saltuklular tarafından yönetildi. Bu asırda Gürcü kuvvetleri Selçukluları yenince 20-30 yıl kadar Kars Gürcülerin elinde kaldı. Fakat Hârizmşâhlar devletinin hükümdarı Celâleddin, Gürcüleri yendi ve Kars'ı aldı ta ki onu da Selçuklu Sultanı Alâeddîn Keykubâd yeninceye kadar. Bu tarihlerde Moğol istilası başlamış Anadolu topraklarına Moğollar girmişti. 1239'da Kars Moğollar tarafından istila edildi. Moğolların Anadolu'yu terketmelerinden sonra Güney ve Kuzey Azerbaycan, Gürcistan, Doğu Anadolu ve Irak İlhanlılar hâkimiyetine girdi. İlhanlıların hâkimiyeti 1336'da son bulunca Kars'ı 1380 yılında Karakoyunlular aldılar. Osmanlılar'ın Karakoyunlu hakimiyetine son vermeleriyle Kars toprakları da Osmanlı hakimiyetine geçti. 3. Murad çağında ise Azerbaycan toprakları da tamamen Osmanlılara geçti. 1578 yılında Çıldır'da bir Safevî ordusunu yenen Lala Mustafa Paşa Derbend'e kadar dayandı. 1579'da Kars'ı onartan 3. Murad burayı eyâlet merkezi yaptı.

XVII. yüzyılda ise bu topraklar, Azerbaycan, Safevîlere tekrar geçti. 1616'da bir aralık Osmanlılar eline geçip imar gören Kars 1639'daki Kasr-ı Şîrîn anlaşmasıyla kesin olarak Osmanlılara geçti. Bu anlaşma hem Osmanlı-İran münasebetleri bakımından hem de Doğu Anadolu ve Azerbaycan'daki Türklerin etnik yapısı bakımından çok önemlidir.

XVIII. yüzyılda Osmanlılar toprak kaybetmeye; Asya'daki Türkler, Rus hâkimiyetine girmeye başlamıştı. 1828'de İran'la Türkmençay muahedesini yapan Ruslar Erivan Hanlığını da resmen almış oldular. Böylece Kars sınırları içinde olan Tuzluca ve Iğdır da müstakil Erivan Türk Hanlığı'na bağlıyken Rusların eline geçti. Kuzey Azerbaycan'daki Borçalı bölgesinde yaşayan Karapapaklar, bu muahededen

sonra Türkiye ve İran'a göçtüler. 7 Temmuz 1828'de Ruslar Kars'a girerek katliam yaptılar. Fakat 93 harbi (1877-78) Türkiye için tam bir felâketle sonuçlandı. Anadolu orduları komutanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın ve Karapapaklı gönüllü alayının başındaki Mihrali Beğ'in destanlaşan kahramanlıklarına rağmen 1877'nin Kasım'ında Kars'ı Ruslar işgal etti. 1878 Berlin anlaşmasıyla Kars, Kağızman, Ardahan, Oltu, Batum Rusların oldu. Bundan sonra Kars 40 yıl kadar Rusların elinde bulundu. Bu süre zarfında Ruslar Kars topraklarına Ermeni, Rum, Süryanî ve Malakan gibi toplulukları yerleştirdiler. Buradaki Türkler ise Anadolu içlerine göç ettiler. 1917'deki Bolşevik ihtilâlinden sonra 3 mart 1918'de Rusya ile yaptığımız Brest-Litwosk anlaşmasına göre Kars, Ardahan, Batum Türkiye'ye bırakıldı. Fakat aynı yıl bu topraklar üzerinde Ermeni mezalimi başladı. 30 Ekim 1918'de yapılan Mondoros Mütârekesi sonunda Kars, Ardahan, Batum tekrar elimizden çıktı. İtilâf kuvvetlerinin buradan çekilmesi üzerine Ardahan, Posof taraflarını Gürcüler, Kars'ın diğer bölgelerini Ermeniler işgal ettiler. 1919 ve 1920 tarihlerinde bu topraklar üzerinde Ermeniler çok büyük katliam yaptılar. Büyük Millet Meclisi kurulduktan sonra Kâzım Kara Bekir Paşa komutasındaki 15. Kolordu 30 Ekim 1920'de Kars'ı kurtardı. 3 Aralık 1920'de imzalanan Gümrü anlaşmasıyla Iğdır dâhil olmak üzere Ermeni işgali altında bulunan Kars toprakları kurtarıldı. 13 Ekim 1921'deki Kars muahedesiyle bugünkü sınırlar çizildi. Bu anlaşmadan sonra Erivan'dan, Gümrü'den, Akbaba'dan, Ahılkelek, Borçalı ve Ahıska'dan birçok Azeri ve Karapapak Türk'ü mübâdele ve ilticâ yollarıyla Kars'ın çeşitli bölgelerine gelip yerleştiler.[6]

2. 2. Sosyal Çevre:

2. 2. 1. Kültürel Yapı:

Kars ilinin kültür tarihi eski çağlara kadar uzanmaktadır. İl coğrafî konumdan ötürü pek çok yerleşime sahne olmuştur.

---

[6]Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahrettin Kırzıoğlu, **Kars Tarihi**, 1963; İsmail Kayabalı-Cemender Arslanoğlu: "Kuzey Doğu Anadolu Sınırlarının Tarihi", **Türk Kültürü**, C.: XI, No:126, Nisan 1973, s.321-536.; Ahmet B. Ercilasun; **Kars İli Ağızları Ses Bilgisi**, Ankara 1983, s. 11-30.; **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars**, Kars Valiliği, 1999.

Yapılan çalışmalar göstermektedir ki Kars'a Türk yerleşiminden önce sırasıyla Urartular, İskitler, Arsaklar, Sasanîler, Araplar ve Bizanslılar hakim olmuşlardır. Bu medeniyetler şehrin tarihî ve kültürel yapısında önemli izler bırakmışlardır.

XI. yüzyılda Türklerin hakimiyeti ile yeni bir çehre kazandı. Selçuklu hükümdarı, Alparslan 1064'te Anı ve Kars'ı ele geçirdikten sonra şehrin yönetimini Şeddadlılara verdi. Bunun sonucu Anı şehri canlanmaya, Hristiyan nüfus çoğalmaya başladı.

XIII. yüzyıldaki Moğol istilası toplum hayatı üzerinde derin tesirler bırakmıştır.

XV. yüzyılda Akkoyunlu savaşları sonucu nüfus azalmış şehir bir yıkıntı haline gelmiştir. Hayvancılıkla geçimlerini sağlayan Türkmen boyları otlaklarda ve kışlaklarda yaşamaya devam etmişler Safevi Devleti kurulunca yöredeki göçebe Türkmenler Safevîlere bağlanmışlardır.

Osman Devleti döneminde, devletin doğuda yaptığı savaşlardan en çok etkilenen il Kars olmuştur. Şehir XVII. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar barış içinde yaşamıştır. Fakat Anadolu'ya açılan mühim bir sınır şehri olması sebebiyle XIX. yüzyılda Rusların pek çok saldırılarına maruz kalmıştır. 1877-1878 (93 Harbi) Osmanlı-Rus savaşı'ndan sonraki 40 yıl Kars Rus egemenliğinde kaldı. Rus işgali Kars'ın ekonomik ve kültürel hayatında derin izler bıraktı. Bu dönemde müslüman halk Anadolu'nun içlerine göçerken boşalan topraklara Ruslar tarafından Ermeni, Rum, Yezidi, Süryani, Estonyalı, Malakan gibi farklı dinlere sahip etnik gruplar yerleştirildi.

Ruslar kale dibindeki eski kenti bırakarak Kars Çayı'nın kuzeyinde yeni bir garnizon kent kurmuşlardır. Bu kentin yapıları Orta Rusya ve Avrupa mimarisinin izlerini taşımaktadır.

Rus işgalinin bitmesinden sonra Kars'taki yabancı unsurlar yerine Kafkasya'dan gelen Türk boyları yerleşti. En önemli geçim kaynağı hayvancılık olduğundan yöredeki hayat tarzı buna göre şekillenmiştir. Ulaşım imkânlarının artmasıyla canlı hayvan ticareti artmış, 1965'ten sonra yapılan kamu yatırımları ile de il çağdaş değerler kazanmıştır. Günümüzde Kars hem geleneksel hem de çağdaş kültür unsurlarını içinde barındıran bir niteliğe sahiptir.

2. 2. 2. Eğitim:

Eski bir tarihe sahip olan Kars'ta ilk eğitim kurumu 1150'de Erzurum Saltuklu vezirinin hanımı Tacünnisa tarafından yaptırılan medresedir. 1647'de şehri gören Evliya Çelebi, Kars'ta 18 sübyan mektebi olduğunu ve mevcut 47 camiden 8'inin medrese görevi de gördüğünü belirtmiştir. Rus işgali (1878) sırasında açılan okullarda Rus eğitim sisteminin hakimiyeti söz konusuydu. Fakat buna rağmen müslüman yerli halk kendi eğitim kurumlarını korumaya çalışmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında 39 ilkokula sahip olan ilde ilk lise 1933'te açılan Alparslan Lisesi'dir. 1940 yılında ise Cılavuz Eğitim Enstitüsü kurulmuş ve bu enstitüde kültür dersleriyle birlikte sanat dersleri de verilerek yörenin sosyo-ekonomik yapısına olumlu katkılar sağlanmıştır.

Türkiye'nin pek çok ilinde olduğu gibi Kars'ta da Cumhuriyetin ilk yıllarında okuma yazma oranı çok düşüktü. "1935 yılında il genelinde her yüz kişiden ancak 14'ü okuma yazma biliyordu. Aynı yıl Türkiye genelinde bu oran % 19 idi. 1975'e gelindiğinde Kars'ta erkeklerin % 69'u, kadınların ise % 37'si okuma yazma biliyordu. Genel okuma yazma ise % 53.4 idi. 1990 yılında erkeklerde % 84,5, kadınlarda % 62,1 olan okuryazarlık oranı, genel toplamda ise % 73,3'e ulaşmıştır. 1998 yılı itibariyle genel okuryazarlık oranının % 80'i aştığı tahmin edilmektedir."[7]

2. 2. 3. Nüfus Yapısı:

Kars stratejik konumu itibarıyla tarih boyunca pek çok savaşa sahne olmuştur. Devamlı surette el değiştirmelere, katliamlara ve göçe maruz kalması sebebiyle nüfusu azalmıştır. Özellikle de 1877-1878 (93 Harbi) Osmanlı-Rus savaşı şehrin pek çok alanda olduğu gibi nüfus yapısında da önemli değişmelere yol açmıştır. Bu savaş sırasında ve sonrasında müslüman halk Anadolu'ya göç etmiş, 40 yıllık Rus işgali döneminde ise farklı dinlere mensup etnik unsurlar yerleştirilmiştir. Rus işgalinin bitmesiyle de bu unsurlar yerlerini tekrar müslüman Türklere bırakmışlardır.

---

[7] **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars,** Kars Valiliği, 1999, s. 203.

Cumhuriyet döneminde Kars nüfusunun Türkiye'nin orta büyüklükteki illeri arasına girdiğini görmekteyiz. 1927'de yapılan ilk genel nüfus sayımında ilin nüfusu 205.098 idi. "...1940'ta 365.534, 1950'de 410.236, 1960'ta 543.600, 1970'te 660.018, 1980'de 707.398 olmuştur. 1990 genel nüfus sayımında ise ilk nüfusunda bir azalma görülmüş ve nüfus 662.155 olmuştur. 1997 yılında nüfusun 322.973 gibi daha düşük bir sayıya inmesinin sebebi ise o güne kadar Kars'ın ilçeleri olan Ardahan ve Iğdır'ın il statüsü kazanarak Kars'tan ayrılmış olmasıdır."[8]

Kars'ta uzun yıllardır devam eden bir göç hareketi vardır. Bu göçlerin temel sebebi ekonomiktir. Kars halkı ekonomik yetersizlikler sebebiyle İstanbul başta olmak üzere Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa gibi sanayileşmiş büyük şehirlere göç etmiştir.

"1990 Nüfus sayımına göre Kars'ın dışa göç oranı % 22.8 gibi yüksek bir rakama ulaşmış ve beş yıl içinde 131.784 kişi il dışına göçmüştür. Bu oran % 15,7 olan Doğu Anadolu ve % 8 olan Türkiye ortalamasında oldukça yüksektir. Ülkede en fazla göç veren bölgelerden olan Doğu Anadolu'da % 10,2 olan net göç hızı Kars'ta bu oranın neredeyse iki katına ulaşmış ve % 18,1 olarak gerçekleşmiştir. Bu rakamlarla Kars ili en fazla göç veren birkaç ilden birisi olmuştur."[9]

Büyük şehirlere göç eden Karslı nüfusu hesap edersek bu oranın şu anda Kars'ta yaşayan nüfusta (1997 seçimine göre 322.973) daha fazla olduğu görülecektir.

Bugün Kars ahalisi genel olarak Türk'tür. Kars'ın bugünkü etnik çatısını beş ayrı Türk boyu teşkil etmektedir. Bunlar: Ardahan-Posof Yerlileri, Kars Yerlileri, Türkmenler, Kars Terekemeleri (Karapapaklar), Kars Azerileri.[10] Halkın mühim bir kısmı sünnî müslümandır. Bunun dışında hatırı sayılır bir Caferî nüfus da mevcuttur.

Kars tarih boyunca farklı dinlere ve etnik kökene mensup insanların gelip geçtiği bir yer olmuştur. Bununla birlikte Kars'taki Türk kültürü her türlü ayrılığı kendi potasında eritmiştir.

---

[8] **A. e.**, s. 86.
[9] **A. e.**, s. 292.
[10] Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahrettin Kırzıoğlu, **Kars Tarihi**, 1963; Ahmet B. Ercilasun; **Kars İli Ağızları Ses Bilgisi**, Ankara 1983, s.31-49.

2. 2. 4. Ekonomik Yapı:

Kars eski tarihlerden beri konumu itibarıyla önemli bir ticaret merkezi olmuştur. Kars özellikle Asya-Avrupa ticaretinin başlıca durağıydı. Tarihe baktığımızda Kars'ın ticarî alanda en fazla geliştiği dönemin 1877 Rus işgali sonrasına rastladığını görmekteyiz. O dönemde Kars'ın demiryolu ile Kafkaslara bağlanması, tarım ve hayvancılıkta yeni tekniklerin kullanılması ekonomik hayatın canlanmasına sebep olmuştur. 1920'de Rus ve Ermeni işgallerinden kurtulan Kars, Rusya'nın sosyalizmi benimsemesi ve bu ülke ile olan ticarî münasebetlerin kısıtlanması sonucu ekonomik anlamda büyük sıkıntılar yaşamıştır. Fakat 1939'da batıdan gelen demiryolunun Kars'a ulaşması ile Anadolu'ya açılan Kars'ta ekonomi tekrar canlanmıştır.

Günümüzde Kars ekonomisi büyük oranda tarım ve hayvancılığa dayanır. "İlde geçimini tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile sağlayanların oranı 1990 verilerine göre % 77,43'tür. Bu oran % 53,66 olan Türkiye ortalamasından yaklaşık % 25 daha fazladır. Ayrıca % 72 olan Doğu Anadolu Bölgesi ortalamasından da yüksektir."[11]

Bugün Kars'ta üretilen başlıca tarım ürünleri şunlardır: Tahıllar; buğday, arpa. Baklagiller; kuru fasulye, yeşil mercimek, fiğ. Yumru Bitkiler; patates, kuru soğan. Sebzeler; üretimde çok az yer tutan sebzeler şunlardır: lahana, maydanoz, tere, domates, balkabağı, patlıcan. Meyveler; daha çok elverişli bahçelerde yetiştirilen başlıca meyveler şunlardır; elma, armut, erik, vişne, şeftali, ceviz, kiraz.

Kars'ta iklim ve coğrafi şartlar nedeniyle bitkisel üretimin kısıtlı olmasına rağmen mera ve çayırların fazla oluşu hayvancılığın gelişmesini sağlamıştır. İlde geleneksel usullerle mera hayvancılığı yapılmaktadır. Yapılan bu hayvancılık faaliyetleri daha çok aile ihtiyaçlarını karşılamak içindir. Son yıllarda ise ticarî amaçlı hayvancılık yapmak için yapılan yatırımlarda artış görülmektedir.

---

[11] **Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars**, Kars Valiliği, 1999, s. 94.

"1997'de ilde toplam 300.970 büyükbaş hayvan bulunmaktadır."[12] Küçükbaş hayvancılık da il ekonomisi için önemlidir. "1997'de koyun sayısı 646.740, keçi sayısı ise 22.930 dur."[13]

Kars'ta elverişli bir bitki örtüsü olmasından ötürü arıcılık da gelişmiş ve Kars Türkiye'de arıcılık bakımından önde gelen illerden birisi olmuştur.

İlde başta tavuk ve kaz olmak üzere kümes hayvancılığı da yapılmaktadır.

Kars'ta gelişen sanayiye bakıldığında üretimi yapılan bitki ve hayvan ürünlerine paralel bir sanayileşmenin görüldüğü söylenebilir. Tarım makineleri, et kombinaları, yem, un, süt, şeker fabrikalarının yanı sıra çimento, ayakkabı, mobilya üretimi yapan kimi kuruluşlar Kars'ın bugünkü sanayisini oluşturmaktadır.

[12] A. e., s. 105.
[13] A. e., s. 110.

II. BÖLÜM

ÂŞIKLIK GELENEĞİ VE ÂŞIKLIK GELENEĞİ İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

1. Türk Edebiyatı İçerisinde Âşık Edebiyatının Yeri

Dünya tarihine bakıldığında en eski milletlerden birinin de Türkler olduğu görülür. Türkler tarih sahnesine çıktıkları andan itibaren yüzyıllar içerisinde geniş topraklara hükmetmiş pek çok devlet kurmuşlar, büyük bir medeniyet meydana getirmişlerdir. Tüm bunlara paralel olarak birbirinden farklı kültürlerle ve dinlerle etkileşim hâlinde olmuşlardır.

Her köklü millet gibi Türkler de çok eski çağlara kadar dayanan tarihleri boyunca millî bir edebiyat meydana getirmişlerdir.

Türk edebiyatını kronolojik olarak tasnif etmeye çalışan edebiyat tarihçileri Türk edebiyatını; İslâmiyetten önceki Türk edebiyatı, İslâmiyetten sonraki Türk edebiyatı, Cumhuriyet devri Türk edebiyatı olmak üzere üç kısma ayırmaktadırlar. İslâmiyetten önceki Türk edebiyatına ait edebî eserler çeşitli sebeplerle elimizde çok fazla bulunmamasına karşın eldeki kaynaklar Türklerin İslâmiyetten önce millî ve mükemmel bir edebiyata sahip olduklarını göstermektedir.

Mehmet Fuad Köprülü'nün "*Türk Edebiyatının Menşei*", "*Vezin-Ayinî Temsiller-İlk Şairler*", "*Ozan*", "*Bahşı*" adlarıyla yazdığı makaleler İslâmiyetten önceki Türk edebiyatının mahiyeti hakkında bize önemli bilgiler vermektedir.

İslâmiyetten önceki Türk edebiyatına ait şiirleri ise Reşit Rahmeti Arat'ın "*Eski Türk Şiiri*" isimli eserinde, Muhaddere Özerdim'in "*Çin'in Şimalinde Hanedan Kuran Türklerin Şiirleri*" adlı makalesinde ayrıca Divanü Lûgati't-Türk'e görebiliriz

İslâmiyetin kabulüyle birlikte Türk medeniyetinin her alanında olduğu gibi Türk edebiyatında da köklü değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemden sonra Türk edebiyatı üzerinde Arap ve Fars edebiyatı çok etkili olmuş ve bu etki sonucunda yüksek zümre etrafında divan edebiyatı teşekkül etmiştir. Bunun yanında Türklerin ana yurdu Orta Asya'dan getirilerek yeni unsurlarla besleyip geliştirdikleri halk edebiyatının varlığını da görmekteyiz.

Köken itibarıyla Türklerin Orta Asya'dan getirdikleri halk edebiyatının hem eski Türk inanç ve geleneklerinden hem de İslâmî kaynaklardan beslendiğini söyleyebiliriz.

Ziya Gökalp[14], Sadettin Nuzhet Ergun[15] ve Şükrü Elçin[16] gibi araştırmacılar Âşık Edebiyatını Halk Edebiyatı içerisinde ele alıp incelerken; Rıza Tevfik[17], M. Fuad Köprülü[18], Pertev Naili Boratav[19] gibi araştırmacılar ise Âşık Edebiyatının Türk edebiyatı içerisinde ayrı bir edebiyat şubesi olarak incelenmesi gerektiği fikrini savunmuşlardır.[20]

[14]Bkz. Ziya Gökalp, "Tarih ve Kavmiyyat" **Küçük Mecmua**, Sayı ; 17, 25 Eylül 1338; **Halk Klâsikleri I., Diyarbakır** 1922, s. 16

[15] Bkz. Saadettin Nüzhet Ergim, **Halk Şâirleri I**, İstanbul 1926.

[16] Bkz. Şükrü Elçin, "Halk Edebiyatı", **Halk Edebiyatı Anıştırmaları**, Ankara 1977. s. 1-16.

[17] Bkz. Rıza Tevfik "Folk-Lore" **Peyam Gazetesi Edebî İlâvesi.** Sayı 20, 20 Şubat 1329.

[18] Bkz. M. Fuat Köprülü, "Türk edebiyatı'nda Âşık Tarzı'nın Menşe' ve Tekâmülü Hakkında Bir Tercüme" **Edebiyat Araştırmaları**, C.I, 3. bs., İstanbul, Ötüken Yayınları, 1989, s.195-238.

[19]Bkz.Pertev Naili Boratav, **Folklor ve Edebiyat 1982 I**, 2. bs., İstanbul, Adam Yayıncılık, 1982, s. 25-35.

[20]Daha geniş bilgi için bkz. Umay Günay, **Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınlar, 1993, s. 1-17.

2. Âşıklık Geleneğinin Tarihî Gelişimi

Çok eski bir tarihî geçmişe sahip olan Türklerin meydana getirdikleri atlı bozkır medeniyeti içerisinde gelişmiş sözlü bir edebiyata sahip oldukları bilinmektedir. Bu edebiyatı oluşturan "en eski Türk şairleri -Tonguzlar'ın *şaman*, Moğol ve Boryatların *bo* veya *bugué*, Yakutlar'ın *oyun (ouioun)*, Altay Türkleri'nin *kam*, Samoitler'in *tadibei*, Finovalar'ın *tietoejoe* yani *bakıcı*, Kırgızlar'ın *baksı-bakşı*, Oğuzlar'ın *ozan* dedikleri- sâhir-şair'lerdir. Sihirbazlık, rakkaslık, mûsıkîşinaslık, hekimlik gibi birçok vasıfları kendinde toplayan bu adamların, halk arasında büyük bir yer ve ehemmiyetleri vardı. Muhtelif zaman ve mekânlarda bunlara verilen ehemmiyet derecesi, kıyafetleri, kullandıkları mûsıkî aletleri, yaptıkları işlerin şekli tabiî değişiyor; fakat semadaki mabutlara kurban sunmak, ölünün ruhunu yerin dibine göndermek, fenalıklar, hastalıklar ve ölümler gibi fena cinler tarafından gelen işleri önlemek, hastaları tedavi eylemek, bazı ölülerin ruhlarını semaya yollamak, hatıralarını yaşatmak gibi muhtelif vaziyetler hep ona aitti. Bütün bu muhtelif işler için tabiî muhtelif ayinler vardı. Bunların bir kısmı unutulmakla, yahut şekil değiştirmekle beraber, bir kısmı hâlâ Kırgızlar'da, Altaylılar'da yaşamaktadır. *Şaman* yahut *baksı*, bu ayinlerde istiğrak hâline gelerek birtakım şiirler okur ve onları kendi mûsıkî aletiyle çalar; beste ile beraber olan ve sihirli bir mahiyeti haiz sayılan bu güfteler Türk şiirinin en eski şeklini teşkil etmektedir.

Türkler muhtelif dinleri kabul ettikleri zaman *baksı-ozan*'ların mevki ve ehemmiyetleri, içtimaî mevkileri, dinî vazifeleri tabiatiyle değişiyordu."[21] Türk edebiyatını dolayısıyla da âşıklık geleneğinin temelini teşkil eden bu ozan-baksılar hakkındaki bilgilerin Attilâ devrine, yani Milâdî V. Asrın ilk yarısına ait olduğunu söyleyen Köprülü, Attilâ'nın ordusunda şairlerin ve mızıkacıların olduğunu, Attilâ'nın ziyafetlerinde bu şairlerin Attilâ'nın kahramanlıklarına, zaferlerine dair inşat ettikleri şiirleri okuduklarını söyler.[22]

Bahsedilen bu en eski şairlere sadece eski Türk orduları içinde değil, Türk sosyal hayatının her safhasında rastlanmaktaydı.

---

[21] M. Fuat Köprülü, **Edebiyat Araştırmaları**, C.I, 3. bs., İstanbul, Ötüken Yayınları, 1989, s. 57-58
[22] **A.e.**, s. 157.

Şeylan-şölen denilen umumî kurban ziyafetlerinde,[23] yuğ denilen umumî matem ayinlerinde ve sığır adı verilen umumî av törenlerinde bu en eski Türk şairleri kopuz adı verilen sazları eşliğinde destanlar söyleyerek toplumun duygularını dile getirmekteydiler.[24]

Köprülü'ye göre bu destanî şiirleri okuyan ozan-baksı şairleri günümüze kadar intikal eden âşıklık geleneğinin temsilcileri olan saz şairlerinin atalarıdır.

Göktürk ve Uygurlara ait olan yazılı belgeler bize VII. yüzyıldan itibaren sözlü edebiyat geleneğinin yanında yazılı edebiyat geleneğinin de oluştuğunu göstermektedir. X.-XI. yüzyıllarda geniş kitleler hâlinde İslâmiyete giren Türkler böylelikle Arap-Fars kültüründen de etkilenmişlerdir. Bu dönemde ortaya çıkan divan edebiyatının gölgesinde kalan ozan-baksı edebiyatı Türk sosyal hayatında unutulup gitmemiş, sadece bir duraklama devri geçirmiştir.

IX.-XI. yüzyıllarda teşekkül eden, XV. yüzyılda da yazıya geçirilen[25] Müslüman Oğuzlar'ın destanî hikâyelerini anlatan Dede Korkut Hikâyeleri'nde ozanların Oğuzlar içerisindeki yeri ve değeri hakkında önemli bilgilere rastlamaktayız. Bu hikâyeleri anlatan ozan, hikmetli söz söyleyen, bilge bir kişiliğe sahip olan Dede Korkut'tur.

Dede Korkut Hikâyeleri'nde ozanların toplum içerisinde çok önemli yerlerinin olduğunu, halkın toplu bulunduğu kalabalık yerlerde, düğünlerde, beylerin çadırlarında Oğuz Türkleri'nin *millî* destanlarından parçalar okudukları, kolça kopuzlarını alıp ilden ile, beyden beye gezdikleri[26], gaipten haber verdikleri,[27] ayrıca çaldıkları kopuzun[28] da tıpkı kendileri gibi kutsal sayıldığını belirten ifadeler[29] vardır.

---

[23] Bu şölen tasvirlerinden birisi de Oğuz Kağan Destanı'nda mevcuttur. Daha geniş bilgi için bkz. Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi**, C: I, s. 206-207

[24] Eski Türklerdeki *şeylan-şölen, sığır, yuğ* törenleri hakkında daha geniş bilgi için Bkz. M. Fuad Köprülü, "Türk Edebiyatının Menşe'i", **Edebiyat Araştırmaları**, C: I, 3. bs., İstanbul, s. 49-130

[25] Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile**, 3. bs., Ankara, TDK Yayınları, 1994, s. 55-56.

[26] Orhan Şaik Gökyay, **Dedem Korkut Kitabı**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, s. 13.

[27] "Kitab-ı Dede Korkut'taki Bey Büre Bey-oğlu Bamsı Beyrek hikâyesi de gösteriyor ki, ozan, âdeta gaipten haber getiren bir bakıcı'dır." Bkz. M. Fuat Köprülü, **Edebiyat Araştırmaları**, C.I, 3. bs., İstanbul, Ötüken Yayınları, 1989, s. 71

[28] Kopuz hakkında daha geniş bilgi için Bkz. Mahmut R. Gazimihâl, **Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız**, Ankara, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1975.; M. Fuat Köprülü, **Edebiyat Araştırmaları**, C.I, 3. bs., İstanbul, Ötüken Yayınları, 1989 s. 102-109.

Türkler İslâmiyete girdikten sonra da halk arasında, ordularda, hatta hükümdar saraylarında bu halk şairlerinin mevcut olduğunu söyleyen Köprülü, XIII. yüzyılda Anadolu Selçukluları'nın ordularında gördüğümüz ozanları Mısır Memlûkleri devletinde hükümdarların tantanalı alaylarında, Türkleşmiş bir Moğol hanedanı olan Celâyirliler'de hatta XV. asırda Anadolu Beylikleri'nin saraylarında da gördüğümüzü belirtir.[30] Köprülü'ye göre en eski Türk şairlerinden başlayarak ozanların özellikle kopuzları eşliğinde söylemek üzere meydana getirdikleri ozanlık geleneği XV. yüzyılın ortalarına kadar sürdü. Bu saz şairleri XV. ve XVI. yüzyıllarda bedii faaliyetlerine devam ettiler. XV. yüzyılda saraylarda bile ozanlara yer verildi.[31]

XV. yüzyılda Anadolu'da yaşanan mühim hadiseler karşısında ozanlık geleneği de bunlardan etkilenerek bazı değişiklikler göstermiştir.

"Tarikatler çoğalıp tasavvuf cereyanı halk arasında iyice yayılıp teessüs ettikten sonra, ozanların hemen hepsi bir pîre intisap ederek eserlerine böylece biraz tasavvuf çeşnisi vermeğe çalıştılar; o vakit, daha İslâmiyetten önceki devirlerin hâtıralarını, yani Korkut Ata'nın hâtırasını ve Oğuz-nâme an'anelerini saklayan bu ozan isminin yerini, mutasavvıf-şair mânasını ifâde eden âşık lâkabı aldı ve ozan kelimesi "geveze, herze söyleyen" yerinde kullanılmağa başladı. Bu değişikliğin XV. yüzyılın ikinci yarısında, yahut daha kuvvetli bir ihtimalle, XVI. asır esnasında olduğu kuvvetle müdafaa olunabilir."[32]

XV. yüzyıla kadar devam eden "ozan" kelimesinin yerine "âşık" kelimesinin kullanılma sebebini Köprülü şöyle izah eder: "XVI. ve XVII. asırlarda, maddî ve mânevî kültür seviyesi yükselmiş, tekkelerin yaydığı tasavvuf havasıyle dolmuş büyük şehirlerde yetişen sazşairleri, iptidaî köy ve aşîret çevrelerinde yetişen eski seleflerinin taşıdığı ozan adını elbette kabûl edemezlerdi; binaenaleyh, kendilerine

---

[29] "Oğlan sermürdi örü turdı. Kılıcınuñ balçağına yapışdı kim bunı çırpa. Gördi kim elinde kopuz var, aydur: Mere kâfir, Dedem Korkut kopuzı hörmetine çalmadum didi, eger elüñde kopuz olmasay-idi ağam başı-y-içün seni iki para kılur-idüm didi. Çekdi kopuzı elinden aldı." Bkz. Muharrem Ergin, **Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile**, 3. bs., Ankara, TDK Yayınları, 1994, s. 231.

[30] M. Fuat Köprülü, **Edebiyat Araştırmaları**, C.I, 3. bs., İstanbul, Ötüken Yayınları, 1989, s. 160-162.

[31] M. Fuat Köprülü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, 5. bs., Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984, s. 353.

[32] **A. e.**, s. 354.

yabancı saymadıkları mutasavvıf şâirler arasında zaten kullanılmakta olan Âşık ünvânını kullanmağa başladılar."[33]

Başta Fuat Köprülü olmak üzere Cahit Öztelli, İlhan Başgöz gibi pek çok araştırmacı Türk edebiyatının ilk temsilcileri olan ozan-baksı şair tipinin meydana getirdiği edebiyat geleneğinin Anadolu'daki tasavvuf cereyanları ile tekke edebiyatının da tesiri altında kalarak İslâmî kaidelere uygun yeni bir terkiple âşık edebiyatını oluşturduğunu kabul etmektedirler.[34]

Köprülü'nün XV-XVI. yüzyıl saz şairlerinin o devrin genel modasından ayrılmayarak, mutlaka bir tarikate mensup olduklarını, özellikle askerî sınıflar arasında yetişen âşıkların genellikle Bektaşî olduklarını söylerken; XVI –XVII. yüzyıllarda Bektaşîliğin ve Bektaşî tekkelerinin bütün imparatorluk memleketlerinde, hemen her yerde hızla yayıldığını da göz önünde bulundurmak gerektiğini belirtir.[35]

Umay Günay, Köprülü'nün âşık edebiyatını derinden etkileyen tekke edebiyatının çok mühim bir kısmı olan Bektaşî edebiyatının bel kemiğini teşkil eden eski Türk edebiyat geleneğinin tesirleri üzerinde durmadığını söyler.[36] Bu meyanda Umay Günay "Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi" adlı çalışmasında İlhan Başgöz'ün "Türk Halk Hikâyelerinde Rüya Motifi ve Şamanlığa Giriş" adlı incelemesinin Türklerin Müslümanlığı kabul etmelerinden önceki inançları olan Şamanizm ve Şamanlık etrafında teşekkül eden kültürlerini, ayin ve törenlerini, halk hikâyelerinde tekrarlanan ve kompleks bir motif olan rüya motifinden hareketle İslâmî şekle ve ruha nasıl büründüğünü izah ettiğini belirtir. Ayrıca Şamanlıktan İslâmî edebiyata, İslâmiyetten din dışı edebiyata geçişi örneklerle ispatlayarak âşık edebiyatının ortaya çıkışını ve mahiyetini delillerle açıklayan bu incelemenin Köprülü'nün bir yönüyle izah ettiği görüşünü tamamlayıcı bir öneme sahip olduğundan bahseder.[37]

---

[33] M. Fuat Köprülü, **Edebiyat Araştırmaları**, C.I, 3. bs., İstanbul, Ötüken Yayınları, 1989, s. 186.
[34] Umay Günay, **Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınlar, 1993, s. 8.
[35] M. Fuat Köprülü, **Edebiyat Araştırmaları**, C.I, 3. bs., İstanbul, Ötüken Yayınları, 1989, s. 186.
[36] Umay Günay, **Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınlar, 1993, s. s. 10.
[37] **A.e.**, s. 10-11.

Âşık edebiyatı içerisindeki unsurların özellikle de kompleks rüya motifinin daha iyi anlaşılabilmesi için Alevî-Bektaşî edebiyatını besleyen Şamanist unsurlara dikkatimizi çeken Umay Günay şöyle der:

"Genç bir şaman adayının şamanlığa giriş âyininde uyguladığı ve karşılaştığı, mistik, dinî güçleri ilâhlardan veya ruhlardan kazanmak, yeni bir hayata rüya vasıtasıyla ulaşmak, içten manevî olarak yanmak, vecit halinde belli bir süre kalmak, kan kaybetmek, yorgunluk, dayak, bir müzik aletinin bu törenlerdeki tesiri gibi unsurların hemen hepsine Türk halk hikâyelerindeki kompleks rüya motifinde de rastlamaktayız.

Şamanlığa giriş merasiminin üç sahnesi; sıkıntı, önceki şahsiyetinin sembolik ölümü, yeni bir hayata farklı bir kimse gibi başlamak kompleks rüya motifinde de söz konusudur. Şamanlığa erişme ayinlerini rüya motifine bağlayan açık delillerden biri de şamanların sihirli seyahatlerinde dişi ruhların ortaya çıkışlarıdır. Bu dişi ruhlar, rüya motiflerindeki genç kızların asıl tipleri olarak yorumlanabilir."[38]

Yapılan çalışmalar Türklerin İslâmiyetten önce şaman kültür ve geleneğine bağlı bir edebiyata sahip olduklarını, İslâmiyeti kabul ettikten sonra da bu eski inanç sistemlerini İslâmî bir kisveyle bazı tarikatlar içinde, özellikle de Alevî ve Bektaşî geleneğinde eski Türk inanç ve pratiklerinin diğer tarikatlara nazaran daha büyük bir yere sahip olduğunu göstermiştir.[39]

Bütün bu etkiler ve değişmeler göz önüne alındığında XVI. yüzyılda karşımıza türleri ve icra geleneği şekillenmiş ve oturmuş kültür birikimine dayanan ozan yerine âşık terimini tercih eden değişimini ve gelişimini tamamlamış bir edebî gelenek ortaya çıkmıştır. Türklerin hayatın her alanını ifade etmek için oluşturdukları müzik, söz ve gösteri üçlüsünün oluşturduğu ozan-baksı edebiyatı yerine hem eski geleneği devam ettiren hem de yeni inanç, yaşama, şart ve şekillerinin oluşturduğu bir ifade tarzına kavuşan âşık edebiyatına bırakmıştır.[40]

---

[38] **A. e.**, s. 13.

[39] Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, **Bektaşi Menkıbelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1983; Mehmet Eröz, **Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik**, 3. bs., İstanbul, Türk Dünyası araştırmaları Vakfı, 1992; Abülkadir İnan, **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, 4. bs., Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.

[40] Umay Günay, "**Âşıklık Geleneğinin Tarihî Gelişimi ve Türkiye'de Yaşayan Durumu**" Türk Dünyası I. Âşıklar Şöleni, Ankara, 16- 17 Haziran 2000.

Ne yazık ki oluşan bu âşık edebiyatı temsilcilerini, onların mahsullerini XVI. yüzyıla kadar çok vazıh bir şekilde takip edemiyoruz. Fakat daha sonraki yüzyıllarda bu belirsizlik hem âşık kadrosu hem de edebî mahsullerle ortadan kalkmış durumdadır.

Âşık edebiyatının özelliklerini ve temsilcilerini XVI.[41] yüzyıldan günümüze kadar şöyle özetleyebiliriz:

XVI. Yüzyıl

XVI. yüzyıl, Osmanlı kültürünün, dolayısıyla da divan edebiyatının en parlak dönemidir. Âşık edebiyatı da bu yüzyılda çok güzel örnekler vermiştir. Bu parçalar şehir kültürü etkisinden daha sonraki asırlara nispeten uzaktır. Bu asırda âşıkların başta Anadolu ve Rumeli ile Kuzey Afrika olmak üzere imparatorluğun hemen her yanına yayıldıklarını görmekteyiz. Bu uzak diyarlardaki âşıkların pek çoğu yeniçeri veya sipahi olan asker şairlerdir. Bu asker şairler bizzat yaşadıkları zaferleri destanlarında en güzel şekilde işlemeleriyle Attila'nın ordusundaki ozan-baksı atalarının misyonunu yaşatmışlardır.

Bu devirde yaşamış olan âşıklar hakkında kesin bilgimiz yoktur. Bu yüzyılın önemli âşıkları şunlardır: Ahmetoğlu, Armutlu, Bahşı, Çırpanlı, Geda Muslî, Hayalî, Hızıroğlu, Karacaoğlan, Köroğlu, Kul Çulha, Kul Himmet, Kul Pirî, Oğuz Ali, Ozan, Öksüz Dede, Sürûrî, Şükrî Mehmed.

XVII. Yüzyıl

Âşıklık geleneği XVII. yüzyılda şahıs kadrosu ve eser sayısı itibarıyla geçen yüzyıla nazaran daha çok gelişme kaydetmiştir. Bu yüzyıl, âşıklık geleneğinin en parlak iki devrinden biridir.

Âşıklık geleneğinin tarihî gelişimine bakıldığında XVII. yüzyılda diğer yüzyıllara nazaran daha çok âşığın yetiştiğini görebiliriz. Ayrıca bu âşıklara ait olan

[41] Âşık edebiyatının XVI. yüzyıldan önceki birkaç temsilcisi ve bunlara ait şiir örnekleri için bkz. Saim Sakaoğlu, "Türk Saz Şiiri -16. Yüzyıla Gelirken Türk Saz Şiiri", **Türk Dili**, 445-450 Türk Şiiri özel Sayısı III (Halk Şiiri), Ankara, 1989, TDK Yayınları, s.110-114.

çok sayıdaki şiirleri daha çok yine bu yüzyıldan kalma cönk ve mecmualarda bulabilmekteyiz. Bu yüzyıl âşıklarının XVI. yüzyıl âşıklarına göre daha bilgili, görgülü ve tahsilli olduklarını, eserlerinde divan şiirinin mazmun ve kelimelerini kullanmalarından, eserlerinin muhteva ve çeşitliliğinden anlayabiliriz. Buna en iyi örnek teşkil eden âşıklar Gevherî ve âşıklık geleneğindeki ilk şâirnâmeyi kaleme alan Âşık Ömer'dir. Ayrıca eldeki mevcut şiirlere bakıldığında IV. Murat'ın özellikle asker âşıklar tarafından âşıklara teveccüh gösteren, cengâver bir padişah olarak övüldüğü görülmektedir.

Bu yüzyılın önde gelen âşıkları şunlardır: Âşık, Âşık Nev'î, Âşık Ömer, Benli Ali, Bursalı Halil, Ercişli Emrah, Gevherî, Haliloğlu, Karacaoğlan, Kâtibî, Kayıkçı Kul Mustafa, Keşfî, Köroğlu, Kul Mehmet, Kuloğlu, Öksüz Âşık, Sun'î, Şahinoğlu, Üsküdarî, Yazıcı.

XVIII. Yüzyıl

Bu yüzyıl, âşıklık geleneğinin özellikle İstanbul'da çok yaygınlaştığı bir dönemdir. Bunun sebebi bu yüzyılda da oldukça fazla âşık yetişmiş olmasıdır. Fakat XVIII. yüzyıl âşıkları içerisinde XVII. yüzyıl âşıklarından Gevherî, Âşık Ömer, Kayıkçı Kul Mustafa, Karacaoğlan gibi âşıklık geleneğinin güçlü temsilcilerine ne yazık ki rastlayamıyoruz.

Bu yüzyıl âşıklarının eserlerine baktığımızda halk şiirinin divan ve tekke şiirine oldukça yakınlaştığını söyleyebiliriz. Çünkü bu yüzyıl âşıkları köy ve aşiret âşıklarından çok divan ve tasavvuf kültürüne vâkıf şehirli âşıklardır. Dolayısıyla geçen yüzyılda çokça gördüğümüz asker âşıklar da bu yüzyılda pek yoktur.

XVIII. yüzyılın önde gelen âşıkları şunlardır: Abdî, Agâh, Agâhî, Âşık Ahmed, Âşık Ali, Âşık Bağdadî, Âşık Derunî, Âşık Halil, Âşık Kâmil, Âşık Nigârî, Âşık Nurî, Âşık Ravzî, Âşık Sâdık, Âşık Said, Hocaoğlu, Hükmî, Kabasakal Mehmed, Kara Hamza, Kâtibî, Kıymetî, Küşadî, Levnî, Mağriboğlu, Mahtumî, Nakdî, Neşatî, Rıza Seferoğlu, Sırrî, Süleyman, Sermî ve Talibî.

XIX. Yüzyıl

XIX. yüzyıl, âşıklık geleneğinin en önemli ve parlak devridir. Bunun sebebi bu yüzyılda pek çok değerli âşık yetişmesi ve diğer devirlerin aksine bu âşıklar hakkındaki bilgilerimizin yeterli seviyede olmasıdır. Yetişen bu âşıklardan Dadaloğlu, Deli Boran ve Bey Oğlu gibi âşıklar Karacaoğlan geleneğini sürdürmüşler, diğer âşıklar ise divan şiirine uygun olan aruzlu şiirlere yer vermişlerdir.

XIX. yüzyılda âşıklar diğer yüzyılların aksine daha fazla teşkilâtlanmışlar, İstanbul başta olmak üzere imparatorluğun her tarafına yayılmışlardır. Özellikle İstanbul gibi büyük merkezlerde âşıklar, loncaları ve kahvehaneleri mekân tutmuşlardır.

Bu yüzyılda da âşıkların halk tarafından oldukça rağbet görmesinden dolayı saray bu âşıklardan propaganda aracı olarak faydalanmaya çalışmış, Sultan II. Mahmut, Abdülmecit ve Abdülaziz dönemlerinde pek çok âşığa ödenek ayrılmıştır.

Böylece de âşıklar şiirlerinde aşk, tabiat, kahramanlık türünden şiirlerden ziyade siyasî konuları, toplumsal çalkantıları ele alıp işlemişlerdir.

"Yüzyılın en dikkat çeken olaylarından biri de 'Âşık Kolu' adını verdiğimiz usta-çırak münasebetlerinin ilk örneklerinin edebiyat tarihimizde yerini almasıdır. Emrah, Ruhsatî, hatta Şenlik ile ilgili böyle kolların gerçekleşmesi son derece sevindirici gelişmelerdir. Emrah'ın çırağı Tokatlı Nuri iki çırak yetiştirmiştir: Gayretî ve Zileli Ceyhunî. Sonuncusu ise Bedrî, Cesurî, Mevcî vb. şairlere ustalık etmiştir. Deliktaşlı Ruhsatî kol adını veren ustadır. Kendi ustası Feryadî, onun ustası Kusûri, Ruhsatî'nin çırakları oğlu Minhacî ve Meslekî, ikincisinin çırağı Noksanî, bunun da çırağı, Ruhsatî'nin torunu Âşık Ali'dir."[42]

XIX. yüzyılın önde gelen âşıkları şunlardır: Âşık Şem'î, Âşık Şenlik, Âşık Tahirî, Bayburtlu Celâlî, Bayburtlu Zihnî, Ceyhunî, Dadaloğlu, Deli Boran, Dertli, Erzurumlu Emrah, Gedâî, Hızrî, Kâmili, Kusûrî, Meslekî, Minhacî, Muhibbî, Ruhsatî, Serdarî, Seyrânî, Silleli Surûrî, Sümmanî, Tokatlı Nurî.

---

[42] Saim Sakaoğlu, "Türk Saz Şiiri", **Türk Dünyası El Kitabı**, C: 3, 3.bs., Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1998, s. 386.

XX.Yüzyıl

Âşıklık geleneği başlangıcından itibaren XX. yüzyıla kadar pek çok gelişme ve değişmeyle devam edegelmiştir. XX. yüzyılda da güçlü âşıklar yetişmesine rağmen XIX. yüzyılın âşıklarıyla mukayese ettiğimizde Dadaloğlu, Seyranî, Âşık Şenlik gibi büyük ustalara göre zayıf kaldıklarını söyleyebiliriz.

XX. yüzyıl âşıklık geleneğinin en çok değişime uğradığı, teknolojik gelişmeler karşısında çağa ayak uydurmaya çalıştığı bir dönem olmuştur. Bu yüzyılda geçmiş yüzyıllara göre geleneğin icra töresinde bazı farklılıklar meydana gelmiş, âşıklar basın yayın araçlarının kendilerine sundukları imkânları kullanarak daha geniş kitlelere ulaşmaya çalışmışlardır. Bütün bu yeniliklerin yanında âşıklık geleneği XX. yüzyılda çağın gereklerine uyum sağlayarak devam etmiştir.

XX. yüzyılda Türkiye'de Folklor ve Halk edebiyatı çalışmalarının başlamasıyla birlikte âşıklık geleneği de disiplinli bir şekilde ele alınarak ilmî çalışmalara konu olmuştur. Bu çalışmalar çok köklü bir geçmişe sahip olan âşıklık geleneğini tespit edip geleceğe taşıma noktasında önemli bir eksikliği gidermiştir.

XX. yüzyılın önde gelen âşıkları şunlardır: Ali İzzet Özkan, Âşık Ferrahî, Âşık Mehmet, Âşık Veysel, Bayburtlu Hicranî, Davut Sularî, Efkarî, Gufranî, Habib Karaaslan, İlhami Demir, Pasoflu Müdamî, Pasoflu Zülalî, Recep Hıfzî, Talibî Coşkun, İslam Erdener, Murat Çobanoğlu, Şeref Taşlıova, İsmail Azerî, Mevlüt İhsanî, Yaşar Reyhanî, Feymanî, Sarıca Kız, Âşık Nurşah, Döne Sultan v.b.[43]

[43] Âşıklık geleneğinin yüzyıllara göre aldığı özellikleri ve şahıs kadrosu hakkında daha geniş bilgi için bkz. M.Fuat Köprülü, **Türk Sazşâirleri**, Ankara, Milli Kültür Yayınları, 1962, C: 1-4; Saim Sakaoğlu, "Türk Saz Şiiri", **Türk Dünyası El Kitabı**, C: 3, 3.bs., Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1998, s. 369-400; Ahmet Kabaklı, **Türk Edebiyatı**, C: 2, 9.bs., İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 1997, s. 781-904.; Pertev Naili Boratav, **Halk Edebiyatı Dersleri**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2000, s. 92-97.

3. Kars Yöresi Âşıklık Geleneği

Âşıklık geleneği yapılan araştırmalara göre Türklerin ana yurdu Orta Asya'da ortaya çıkarak savaş ve göç gibi sebeplerle Asya'dan Avrupa içlerine kadar[44] Türk milletinin var olduğu tüm bölgelere götürülmüştür. Âşıklık geleneği hakkında mühim çalışmalar yapmış olan Umay Günay âşıklık geleneğinin teşekkülü hakkında şunları söylemektedir:

"Bu sahada çalışan araştırıcıların hemen hepsi eldeki yazılı kaynaklara dayanarak bu edebiyatın XVI. asırda teşekkül ettiğini söylemektedirler. İslâmiyetin kabulü ile terk edildiği düşünülen Ozan-Baksı geleneğinin, beş asır sonra birden bire İslâmî biçimde ortaya çıkması kanaatimizce mümkün değildir. Bu edebiyatın geçiş devri ile ilgili örneklerin şimdiye kadar tesbit edilememiş olması şanssızlıktır. İslâmiyetin kabulünden sonra yeni bir yurt edinme gayreti ve mücadelesi içinde olan Türklerin bu dönemde yeni dini benimseme ve yayma çabası ile bugün Tekke Edebiyatı adı ile anılan tarzda eser vermeleri ve bunlara daha çok itibar etmeleri makul bir düşüncedir. Ancak unutulmamalıdır ki bu konudaki ilk eserler de Arap-Fars edebiyatından daha sonraki yüzyıllarda alınan nazım şekilleri ve nazım unsurları ile değil millî nazım şekillerimiz ve unsurlarımız dahilinde meydana getirilmiştir. Ozan-Baksı geleneği ise bu arada bir ölçüde tekke tarzında tesirli olurken diğer taraftan yok olmama çabası göstermiş ve kendi kural ve kalıplarını daima sahip olduğu bir esnekliği kullanarak yeni şartlara uydurmuştur. XV. yüzyılda yazıya geçirildiği XI.-XII. yüzyıllarda teşekkül ettiği kabul edilen Dede Korkut hikâyelerindeki ozan tipi ve şiir icra geleneği ayrıca hikâye kahramanlarının zaman zaman karşılaştıkları olayları ve duygularını anlatmak için sazlarını ellerine alarak deyişler söylemeleri XVI. asırdan günümüze kadar; izlediğimiz Âşık Edebiyatından farklı değildir. Ozan-Baksı geleneğinin hususiyetlerinden olan büyücülük, hekimlik, din adamlığı gibi hususiyetler İslâmiyetten sonra terkedilmiştir. Âşıklar eğitimciliği ve sanat temsilciliğini üstlenmişlerdir... Eldeki yazma nüshalara göre XVI. asırda teşekkül ettiği kabul edilen biyografik halk hikâyeleri, âşıkların hazırladıkları hikâyelerdir. Hikâyesi ve deyişleriyle bir edebiyatın aniden son şekli ile teşekkül etmesi kanaatimizce

[44] Bkz. "Âşıklık Geleneğinin Tarihî Gelişimi" s. 17.

mümkün değildir. Yazılı kaynaklarda kesin şeklini kazanmış ve işlenmiş edebiyat örnekleri olarak XVI. yüzyılda teşekkül etmeye başladığını Dede Korkut Hikâyelerine dayanarak söyleyebiliriz. Bugün de canlı olarak yaşadığı Doğu Anadolu bölgesi ve Azerbaycan bu edebiyatın başlangıçtan beri merkezi olarak düşünülebilir."[45]

Umay Günay'ın Doğu Anadolu Bölgesi ile Azerbaycan'ı âşık tarzı edebiyat geleneğinin merkezi olarak görmesi çok önemli bir tespittir. Hiç şüphesiz Doğu Anadolu âşıklık geleneğinin başta gelen merkezî de şehri Kars'tır. Serhat şehrimiz Kars âşıklık geleneğinin teşekkülüne uygun bir tarihî ve kültürel mirasa sahiptir.

Pek çok araştırmacı âşıklık geleneği ile ilgili mühim bilgiler edindiğimiz Dede Korkut Destanları'nın coğrafyası olarak da Doğu Anadolu Bölgesi ile Azerbaycan'ı göstermektedir. Kars yöresinin tarihî ve kültürel değerlerini ortaya koyan çok kıymetli çalışmalara imzasını atmış olan Fahrettin Kırzıoğlu'nun *"Dede Korkut Oğuznameleri"* adlı çalışmasında Dede Korkut Destanları'ndaki yer adları açıklanırken Kars ve yöresi destanların teşekkül ettiği coğrafya olarak geçmektedir.[46] Ayrıca Kars yöresinde kullanılan şahıs isimleri de göstermektedir ki yöre insanı Dede Korkut Destanlarını ve kahramanlarını tanımaktadır. "Basılı ve yazma (Ankara'daki) 1595 Ahıska Tahrir Defteri"nden çıkarılan Azgur'dan Çıldır ile Posof'a kadar köylülerce yüzlerce adaşı olan 77 erkek köylü Hıristiyan Kıbçak Türk adı, onların ana dili soylarını belirtmeye yeter. Bunlardan ilk 11 ad, Dede Korkut Oğuznâmeleri'nde geçen ve bunları kullananların o Oğuznâmeleri de bildiğini gösteren adlardır: 1) Bayındır, 2) Kozan, 3) Sal (ur) Kazan, 4) Korkut, 5) Bayrek/Beyrek, 6) Kanduralı, 7) Mamuk, 8) Amıran, 9) Boğaç, 10) Arız, 11)Becan"[47]

Kars ve çevresi mekân olarak sadece Dede Korkut Destanları'nda değil aynı zamanda büyük halk hikayelerinde de karşımıza çıkmaktadır. Özellikle âşık Garip[48],

---

[45] Umay Günay, **Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınlar, 1993, s. 18-19.

[46] Fahrettin Kırzıoğlu, **Dede-Korkut Oğuznameleri**, Ankara, AYK Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2000, s. 58-132.

[47] İsmail Kayabalı-Cemender Arslanoğlu: "Kuzey Doğu Anadolu Sınırlarının Tarihi", **Türk Kültürü**, C.: XI, No:126, Nisan 1973, s. 380.

[48] Daha geniş bilgi için bkz. Fikret Türkmen, **Aşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1974.

Kerem ile Aslı[49] gibi büyük halk hikayelerinin kahramanları türlü sebeplerle Kars ve çevresine gelmişler buralarda yeni maceralara atılarak sazları eşliğinde duygularını ifade etmişlerdir. Adı geçen halk hikâyelerinin gerçekliği konusu tartışmalı bir konu olmasına rağmen 16. asırda teşekkül ettiği söylenen bu hikâyelerde mekân olarak Kars ve çevresinin olması âşıklık geleneğinin merkezi olarak Kars ve çevresinin gösterilmesi düşüncesine katkı sağlamaktadır. Ayrıca âşık hikayeleri tasnif ve bu hikayeleri âşık fasıllarında icra etme Kars yöresi âşıklarının başta gelen vasıflarından birisidir.[50]

Kars yöresi, âşıklık geleneğinin hem teşekkülü hem de icra mekanı olarak çok önemli bir merkezi olmakla birlikte elimizdeki yazılı kaynaklar maalesef bu kadar da eski değildir. Bunun sebebi Kars yöresindeki âşıklık geleneğinin yazılı edebiyattan ziyade sözlü edebiyata dayanmasıdır. Kars yöresindeki bu sözlü edebiyatın bölgede bu denli hakim olması Türk medeniyetinin temeli olan göçebe ve yarı göçebe[51] kültürünün hâlâ devam etmesinden kaynaklanmaktadır. Kars yöresi âşıklık geleneğinin göçebe ve yarı göçebe kültüre dayanmasının tabiî bir sonucu olarak geleneğin icracıları köylü, en önemli icra mekânları da köy düğünleri ve köy odaları olmuştur.

Bundan dolayı Kars köylerinde yapılan düğünlerde muhakkak âşık meclisi oluşturularak fasıllar icra edilir. Âşık meclisi düğün evinin büyük odasında tertip edilerek köyün ileri gelenleri meclisteki yerlerini aldıktan sonra âşık meclise girerek faslına başlar. Bu sırada usta âşığın çırağı da bu mecliste hazır bulunarak ustasının meclisi nasıl idare ettiğini, âşık tarzı şiirleri ve halk hikayelerini nasıl icra ettiğini bizzat gözlemleyerek öğrenmeye çalışır. Kars yöresi âşık fasılları divanla başlar daha sonra sırasıyla tecnis ve güzelleme ile devam eder. Yöredeki âşık fasılları için bu sıra çok mühimdir ve mutlaka uyulması gerekir. Bundan dolayı da usta âşıklar çıraklarına

---

[49] Daha geniş bilgi için bkz. Şükrü Elçin, **Kerem ile Aslı Hikâyesi,** Ankara Ankara, Akçağ Yayınlar, 2000, s. 52-54.

[50] Daha geniş bilgi için bkz. Şeref Taşlıova, "Kars'ta Âşıklık Geleneği ve Halk Hikâyeleri", **Türk Halk Edebiyatı ve Folklorunda Yeni Görüşler II,** (Haz: F. Halıcı), (b.y.y): Konya Turizm Derneği Yayınları.

[51] Dursun Yıldırım göçebe ve yarı göçebe kültürü ile ilgili şöyle söylemektedir: "Hayat tarzı itibariyle eski an'anevî kültürü muhafaza ederek yaşayan göçebe ve yarı göçebeler bu dâire içinde yer alır." Bkz. Dursun Yıldırım, 1983, "Türk Folklor Araştırmalarının Gelişme Devreleri",**Şükrü Elçin Armağanı,** [Yayın Sorumluları: U. Günay, A. Güzel, D. Yıldırım], Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Armağan Dizisi: 1, s. 127.

âşık tarzı şiirleri öğretirlerken Kars yöresi âşık fasıllarındaki bu düzene uyarak çıraklarına önce divan daha sonra tecnis ve güzelleme öğretirler.[52]

Bu fasıllarda âşıklar geçmiş usta âşıklara ve kendilerine ait deyişleri icra ettikleri gibi âşık hikâyelerini de dinleyicilere icra ederler. Kars yöresi âşık meclislerinin en önemli bölümlerinden birini de yöre âşıklarının tasnif edip[53] icra ettikleri bu hikayeler teşkil eder. Kars yöresi âşıklarına göre bu hikâyeleri bilmeyen âşıklar geleneği iyi icra edemezler. Çünkü yöredeki köy düğünlerinde, köy odalarında, âşık kahvehanelerinde düzenlenen âşık fasılları bir hafta hatta bazen bir ay bile sürmektedir. Bu kadar uzun bir süre içerisinde fasıl yapan bir âşık, âşık deyişleri ile bu fasılı bitiremez ancak uzun bir müddet anlatabileceği hikâyesini icra ederek bu tür bir fasıla rahatlıkla nihayet verebilir. Bundan dolayı usta âşıklar çıraklarına âşık hikâyelerini öğretirler.[54]

Fakat köy hayatından beslenen bu gelenek âşıkların gurbete çıkma, geçimlerini temin için köy köy, kasaba kasaba, şehir şehir gezmelerinden ötürü zamanla şehir hayatında da yer edinmeye başlamış ve Kars'taki kahvehaneler âşıklık geleneğinin önemli icra mekânlarından biri haline gelmiştir.

Kars âşıklık geleneği içerisinde Âşık Murat Çobanoğlu'nun Kahvehanesi, Sağır Kâzım'ın Hanı, Kafkas Kıraathanesi, Mamoş Yolal'ın Kahvesi, Garajlar Kahvesi gibi âşık kahvehaneleri geleneğin icra edildiği mühim mekânlardır. Âşık kahvehanelerinde, özellikle ramazan aylarında sahura kadar devam eden âşık fasılları yöre halkının en önemli eğlencesi ve âşık adayları için de geleneği öğrenebilecekleri çok mühim bir icra mekânıdır.[55]

Yazılı kültürden ve kitle iletişim araçlarının imkânlarından faydalanılamayan geçmiş yüzyıllarda Kars yöresinde yaşamış olan âşıklardan ve onların eserlerinden maalesef bugün pek fazla haberdar değiliz. Değerli bilimadamı Fahrettin Kırzıoğlu yayımladığı pek çok makalesinde bu şairlerin bazılarının hayatlarından ve

---

[52] Daha geniş bilgi için bkz. "Âşık Fasıllarını ve Meclis Adabını Öğrenme" s. 102.

[53] Kars yöresi âşıklarının hikaye tasnif etmeleri hakkında bkz. Pertev Naili Boratav, **Halk Hikâyeleri ve Hikâyeciliği,** İstanbul, Adam Yayınları, 1988, s. 37-39, 126.

[54] Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. "Halk Hikâyelerini Öğrenme" s. 85.

[55] Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. "Âşık Kahvehaneleri" s. 118.

şiirlerinden bazı örnekleri zikretmektedir. Fahrettin Kırzıoğlu'nun bahsettiği Kars yöresinde yaşamış ve elimizde şiirlerinden örnekler bulunan eski âşıklardan birkaçı şunlardır: Âşık Hasan (17.-18. yüzyıl), Keşişoğlu (1720-1805?), Oba-Ağa(Zihnî) (18.-19. yüzyıl) [56], Âşık Kurbanî (18. yüzyıl)[57]. Elbette ki bu kadar derin bir tarihî ve kültürel geçmişe sahip olan Kars yöresi âşıklık geleneğinin temsilcisi olan âşıklar bununla sınırlı değildir.

Kars yöresi âşıklık geleneğinin günümüze kadar güçlü bir şekilde gelmesine ve Kars yöresi âşık fasıllarının belirli bir düzende icra edilmesine en büyük katkıyı sağlayan üstat, Âşık Şenlik'tir.

Âşık Şenlik; 1850'de Çıldır'da doğmuş, 1913'te Arpaçay'da vefat etmiştir. Âşık Şenlik'in asıl adı Hasan'dır. Babası, Suhara/Yakınsu köyünün ileri gelenlerinden Molla Kadir, annesi Zeliha'dır. Âşık Şenlik herhangi bir eğitimden geçmemiştir. Ahelkelek'te, Hasta Hasan'ın çırağı Âşık Nûrî'den saz ve söz öğrenmiştir. Âşık Şenlik kendi çağında âşıklık geleneğini Kars ve çevresinde başarı ile temsil etmiş üstat bir âşıktır. Âşığın özellikle koçaklamalarında Köroğlu'nun tesirinden söz etmek mümkündür. Âşık Şenlik âşık tarzı şiirlerin en güzel örneklerini vermekle birlikte Kars âşıklık geleneğinin çok önemli bir dalı olan halk hikâyeleri de tasnif etmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır: Salman Beğ (1813), Lâtif Şah (1873), Sevdakâr (1891), adlı üç de hikâye tasnif etmiştir. Âşık Şenlik'in çocuklarından ve torunlarından bazıları da gelenek temsilcisi âşıklar arasındaki yerlerini almışlardır.

Âşık Şenlik'in çocuklarında olduğu gibi Kars yöresi âşıklık geleneğindeki pek çok âşık bu geleneği babalarının yanında yıllarca çıraklık yaparak öğrenmişler ve icra etmişlerdir.[58]

Umay Günay Doğu Anadolu âşık fasıllarının düzeni ile ilgili olarak şunları söylemektedir: Bugün âşıklık geleneğinin canlı olarak yaşadığı Doğu Anadolu, Güney Anadolu ve İç Anadolu bölgelerinde özellikle Erzurum ve Kars çevresinde yaşayan âşıklar arasında "Karşılaşma", "deyişme", "atışma" veya "karşıberi" gibi adlar

---

[56] Daha geniş bilgi için bkz. M. Fahrettin Çelik Kırzıoğlu, "Karslı Üç Eski Saz Şâiri Âşık Hasan, Keşişoğlu, Oba-Ağa(Zihnî)" **Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı**, 1976-1977, s. 141-159.

[57] Daha geniş bilgi için bkz. Fahrettin Çelik (Kırzıoğlu), "Karslı Kurbanî" **Halk Bilgisi Haberleri**, İstanbul, Nisan 1941, s. 133-142.

[58] Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. "Aile Büyüklerinden Tevarüs Etmeyle Âşıklığa Yönelme" s. 55.

alan sistemli deyişmeler en az iki âşığın dinleyici huzurunda veya herhangi bir yerde karşı karşıya gelerek, birbirlerini sazda ve sözde belli prensipler içinde denemeleri esasına dayanmaktadır... Ayrıca Erzurum ve Kars yöresinde çok kalabalık bir temsilci yetişmiş ve yetiştirmekte olan bu gelenek bugün Anadolu'nun diğer bölgelerinde yaşayan âşıkları ve âşık edebiyatını tesiri altına almıştır.[59]

Umay Günay'ın bahsettiği Doğu Anadolu âşık fasıllarındaki bu karşılaşma düzeni Metin Özarslan'a göre Âşık Şenlik ve Aşık Sümmanî'nin karşılaşmalarından sonra Kars yöresi âşık fasıllarının icra ve seyrinde belirleyici olmuştur. Çünkü: "XIX. yüzyıl sonlarında Doğu Anadolu'nun iki çağdaş âşığı Şenlik ile Sümmanî, âşıklık geleneğinin okulu niteliğindeydiler. Çıldır'da Şenlik, Narman'da Sümmanî. Bunların etrafından toplanmış genç âşıklar, yıllarca bu iki ustanın çıraklığını yapmış ve onların tekniği ile yoğrulmuş olarak yetişmişlerdir. Nalbant İshak Kemali, Bardızlı Nihanî, Ovacıklı Ummam ve Yaşar Reyhanî gibi Erzurumlu âşıklarla, Çoruh boyu âşıklarında Sümmanî'nin kuvvetli etkisi görülür. Diğer yandan Aşık Şenlik son dönemlerde Doğu Anadolu'da büyük âşıklar yetiştiren geleneğin gerçek hocası veya onların tanımıyla piridir. (Aslan 1992: 20)...

Konu ile ilgili araştırmalarda tesbit edilen bilgiler ışığında iki âşığın karşılaştıklarında deyişmelerini aşağıdaki "dîvân" ile başlattıkları ve birbirlerini sınadıkları bilinmektedir:

Şenlik: Derdim ondur dokuzunu demezem ağyare men
Sekizinde bir arzum var yediden avare men
Beş benim kisb ü kârımdır dörde kıldım temenna
İkiye muhabbetim var yalvarıram bire men

Sümmanî: Elestü bezminde geldim Hak ile ikrara ben
Hamdolsun, hamd ü senalar düşmedim inkâra ben
Âdemi âdem eyleyen arifin irfan imiş
Ya niçün can feda kılmam öyle bir Hünkâra ben

[59] Umay Günay, **Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınlar, 1993, s. 47.

Şenlik: Otuz iki derdim vardır kırk sekiz dava ile
Üç yüz altmış altı burca on iki sahra ile
Çardır mezhep çardır kitap çar gönül sevda ile
Okudum ezber eyledim çıkmadım kenare men

Sümmanî: Otuz iki farzı beyan kırk sekiz cumayile
Üç yüz altmış altı gündür tam on iki ay ile
Okudum ezber eyledim ilm ile imla ile
Tasdik ve ikrar eyledim düşmedim inkara ben

Şenlik: Elli dört farzın içinde demim var devranım var
Yetmiş bin mahbub içinde bir şahı hubanım var
Altı bin altı yüz altmış altı dert-dermanım var
Şenlik'em ta haşre kadar yâr oldum o yâre men

Sümmanî: Elli dört farzı beyan eyledim âyet be âyet
Yetmiş bin mahbub içinde Habib-i Nur-ı Ahmet
Altı bin altı yüz altmış altı ayet beyyinat
Sümmanîyem gulam oldum böyle haznedara ben
(Özbek 1969; Özder 1972; Kartarı 1977)

Bu dîvân günümüzde de Doğu Anadolu bölgesi âşıkları tarafından sık sık söylenmektedir. Yöre âşıkları, fasılları yine bir dîvânla açmakta; Âşık Şenlik ve Âşık Sümmanî'ye ait deyişme karşılaşma örneklerini ve kendi müstakil şiirlerini, her iki âşığa has tavır ve eda ile terennüm etmektedirler. Özellikle günümüz âşıkları arasında usta malı olarak bu iki büyük âşığa ait verimleri bilmeyen âşık yok gibidir. Erzurum ve Kars yöresi âşıklarının icralarına ezgi açısından bakıldığında da Kars yöresi âşıklarının Âşık Şenlik, Erzurum yöresi âşıklarının da Âşık Sümmanî tavrı ve edasıyla çalıp çağırma kaygusu görülmekte ise de, bu durum çok kesin sınırlarıyla belirginleşmemiştir. Birbirlerinden, ayakta dolaşarak veya oturarak çalıp söylemenin ve icralarında kullandıkları kimi âşık havalarının dışında çok belirgin farkları olmayan şehir âşıklarının aynı gelenek dâiresi içinde

bulunduklarını söylemek mümkündür. Kendilerini biraz da şahsî tercihler ve rekabetten dolayı birbirlerinden üstün gören yöre âşıklarının icralarında Erzurum'da Âşık Şenlik tavrı Kars'ta da Âşık Sümmanî tavrıyla karşılaşabiliriz. Hatta Âşık Şenlik'in Erzurum üzerindeki etkisinin, Sümmanî'nin Kars üzerindeki etkisinden daha ağır bastığını söylemek mümkündür."[60]

Kars yöresinde yapılan âşık fasıllarının vazgeçilmezi olan karşılaşma düzeni âşığın gelenek içerisindeki gücünü ispat etmesi ve fasıldaki başarısını doğrudan etkilediği için usta âşıklar yanlarında yetiştirdikleri çıraklarını âşık fasıllarında nasıl atışma yapacakları konusunda da eğitirler.[61]

Çok köklü bir geçmişe ve geniş bir tesir sahasına sahip olan Kars âşıklık geleneği Türkiye'deki diğer bölgelerimizdeki eski gücünü kaybederek yaşamaya çalışan âşıklık geleneklerinden farklı olarak günümüzde dahi varlığını sürdürmeyi başarabilmiştir. Özkul Çobanoğlu Kars yöresi aşıklık geleneğinin elektronik kültür ortamlarının bu kadar yaygın olduğu günümüzde dahi devam etmesini 19. yüzyılda Kars'ta yaşanan siyasî ve kültürel olaylara bağlamaktadır: "...Bu safhadan sonra sözlü kültür ortamı âşıklık geleneğinin gittikçe Kars ve Erzurum merkezli olarak Doğu Anadolu'ya çekildiğini ve uzun yıllar oralarda hayatiyetini muhafaza etmekte olduğunu görmekteyiz. Bunun sebeblerinden birisi 1877-78 Türk-Rus Savaşından sonra Kars, Ardahan ve Batum'un Rus işgaline uğraması sebebiyle yukarıda saydığımız sosyokültürel değişmelerin ve klasik veya sözlü kültür ortamı âşık edebiyatı geleneğinde İstanbul'da ve diğer büyük şehirlerde meydana gelen değişmeleri oluşturan ve yukarıda kısaca işaret ettiğimiz tesirlerinin yaşanmasına müsait olmamasıdır. Dahası ve son derece önemli hususlardan birisi de, Rusların işgal ettikleri bölgelerde ilkokul düzeyindeki okullar haricindeki okulların tamamını kapatmaları ve ilkokullarda da yazmayı değil sadece okumayı öğretmeyi teşvik etmeleri, hatta Türkiye'den Kur'an-ı Kerim ve Mevlid-i Şerif dışında hiçbir basılı materyalin girişine müsâde etmemeleri (Kırzıoğlu 1958) gibi sebeblerle âşıkların ve dolayısıyla klasik âşık edebiyatı formlarının veya sözlü kültür ortamı âşıklığının bölgedeki fonksiyonlarının belki de Türk kültür tarihi içinde en kuvvetli bir biçimde arttığı

[60] Dr. Metin Özarslan, **Erzurum Âşıklık Geleneği**, 1. bs., Ankara, Akçağ, 2001, s.64-66.
[61] Konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. "Sistemli Deyişler Öğrenme" s. 81.

yarım asra yakın bir nevi yeniden doğuş dönemi yaşamasından kaynaklandığı düşünülebilir.

Bu bir cephesiyle Anadolu ve Rumeli sahasıyla tecrit edilmişlikten bir cephesiyle de, Gürcistan, Ermenistan, ve Kuzey Azerbaycan başta olmak üzere bütün maverayı Kafkas hinterlandında yaşayan Türk ve gayrı Türk kütleleri arasında süregelen âşıklık geleneğiyle temasa geçiş başka bir ifadeyle tekrar bütünleşme gibi özelliklere de sahip olan Kars ve çevresindeki klasik âşık edebiyatı mukavemeti ve rönesansı şüphesiz işgalin getirdiği sun'i sınırları aşacak ve tabii kültürel hinterlandı içindeki bölgeleri de etkileyecekti. İşgal altında kalmamakla birlikte Erzurum ve çevresinin âşıklık geleneğinde Kars yöresine yakın bir biçimde klasik âşık tarzının mukavemet edebilmesinin sebebleri arasında aynı kültürel hinterland içinde bulunmaları ve Âşık Sümmani örneğinde olduğu gibi âşıkların pasaportla da olsa işgal altına yaptıkları seferlerle -ki bu seferler karşılıklıdır- işgal altındaki topraklarla Türkiye arasında oluşturdukları kültür köprüsünün önemli bir rol oynadığı düşünülebilir. Hiç şüphesiz bu bölgenin son derece yoğun geçen kış iklimi ve coğrafi özelliklerini sıralamamak ve buna dayalı alternatif eğlence biçimlerinin kabulünün zorluğuna işaret etmemek çizdiğimiz tabloyu eksik bırakmak olur."[62]

Yukarıda sınırlarını belirtmeye çalıştığımız Kars yöresi âşıklık geleneğinin temsilcilerini geçmişten günümüze sıralayacak olursak[63]:

Hayatta Olmayan Âşıklar: Âşık Hasan (17.-18. yüzyıl), Keşişoğlu (1720-1805?), Oba- Âşık Kurbanî (18. yüzyıl), Ağa(Zihnî) (18.-19. yüzyıl), Âşık Şenlik (1850-1913), Yusuf Zülâli (1873-1959), Cemal Hoca (1882-1958), Recep Hıfzî (1893-1918), Sabit Müdami (1918-1968), İlhami Demir (1934-1987), Gülistan Çobanoğlu(1900-1972), Karahanlı Murat Yıldız (1922-1999), İslâm Erdener(1921), İlhamî Demir(1932-1987), Dursun Cevlânî(1900), Sabri Şimşekoğlu, Âşık Mehmet Hicranî, Veysel Şahbazoğlu.

---

[62] Özkul Çobanoğlu, **Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü**, Ankara, Akçağ Yayınlar, 2000, s. 145-146.

[63] Yukarıda geçmişten günümüze Kars âşıklarının listesini verirken yapmış olduğumuz mülakatlardan ve Feyzi Halıcı'nın: **"Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şâirleri"** adlı eseri ile Mevlüt Özhan-Gözükızıl Ömer- Emine Kırcı -Mukadder Küren-N. Zeynep Özçörekçi'nin hazırladıkları **"Yaşayan Halk Ozanları Antolojisi"** adlı eserden faydalandık.

Hayatta Olan Âşıklar: Alaettin Zaman (Zamanoğlu), Ali Dadaşoğlu (Dadaşoğlu), Ali Nevruz Çiçek, Ali Rıza Ezgi, Arif Tellioğlu, Âşık İsmail Avcı, Bahattin Yıldız (Bağmanî), Bayram Denizoğlu, Bekir Bektaş (Âşık Bekir), Dursun Cavaklı (Âşık Divâne), Dursun Doğan, Dursun Durdağı (Burhanî), Emrah Nar (Âşık Emrah Naroğlu), Erzada Kapan (Azatlı), Feyzullah Şevki Halıcı (Şevkî), Fikret Akçelik, Fikret İnanlı (Fikret Ünal), Günay Yıldız, Hakkı Yerlioğlu, Halis Altunbey, Hicabi Bulut, Hikmet Ataman (Arifî), İhsan Deniz (Şahbazoğlu), İlgar Çiftçioğlu, İsmail Cengiz (Azerî), İsmail Kurt (Laçinoğlu), Kağızmanlı Mahmut Demirci, Kasım Aslan (Şenlikoğlu), Kurbanî Kılıç, Kurşun Saraç (Ummanî), Mahir Altuntaş, Mahmut Avcı (Derviş Mehmet), Maksut Koca (Feryadî), Mansur Alyansoğlu, Mehman Deniz (Mehmani), Mehmet Satak (Çağlar), Mevlüt İhsanî Şafak, Mihrali Tepelioğlu, Muhitti Cuya (Mihmanî), Muhlis Deniz (Denizer), Murat Çobanoğlu (Çobanoğlu), Musa Avcı (Derdanî), Musa Ünlü, Mustafa Aydın, Mühendis Karabulut (İrfan Karabulut), Mürsel Uğursu (Mürsel Sinan), Orhan Karadağoğlu, Özgür Viranî, Sabri Yokuş, Sadi Değer (Hasretî), Sebahattin Dülger (Erdemli), Selahattin Dündar (Âşık Dündar), Şeref Taşlıova, Terhan İnan, Turgut Yılmaz (Yetkiner), Umut Sucu, Üzeyir Aziz Göktekin, Vahit Üstündağ (Köroğlu), Veli Akbulak (Âşık Cenan), Yener Yılmazoğlu, Zeynelabidin Makas (Zeynel).

4. Âşıklık Geleneği İle İlgili Yapılan Çalışmalar

Türkiye'de Folklor ve dolayısıyla Âşık edebiyatı sahasındaki çalışmalar Ziya Gökalp, Mehmet Fuad Köprülü ve Rıza Tevfik'in folkloru bir bilimdalı olarak tanıyıp tanıtmalarından sonra başlamıştır.[64]

Türkiye'de Türk Edebiyatı sahasının en önemli isimlerinden biri olan Mehmet Fuad Köprülü'nün 1914'te İkdam gazetesinde "Saz Şâirleri" başlığıyla yayımladığı 9 makale bugün dahi önemini yitirmemiş mühim kaynaklardandır. Köprülü bu makalelerinden sonra 1915'te "Türk Edebiyatında Âşık Tarzının Menşei ve Tekâmülü Hakkında Bir Tecrübe" adlı makalesini yazarak Âşık edebiyatı çalışmalarının temelini oluşturmuştur.

---

[64] Umay Günay, **Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınlar, 1993, s. X.

Âşık Edebiyatının ana hatlarını çizen bu çalışmalardan sonra Mehmet Fuad Köprülü 1929-1940 yılları arasında *Gevheri, Erzurumlu Emrah, XVI. Asır sonuna kadar Türk Saz Şairleri, Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikâyesi, XVII. Asır Saz Şairleri, Âşık Dertli, Âşık Ömer, Karacaoğlan, XVIII. Asır Saz Şairleri, XIX. Asır Saz Şairleri, XX. Asır Saz Şairleri* isimli monografik çalışmalarını yapmıştır. Mehmet Fuad Köprülü bu çalışmalarını 1962-1965 yılları arasında Türk Saz Şairleri adı ile beş cilt halinde tekrar yayımlamıştır.

Köprülü bu çalışmalarında âşıklık geleneğinin daha çok İstanbul ayağını incelemiştir. Geleneğin İstanbul ayağını inceleyen diğer mühim çalışmalar ise Osman Cemal Kaygılı'nın hazırladığı; *Semai Kahveleri ve Meydan Şâirleri (1937)* adlı eseri ile Tahir Alangu'nun; *Çalgılı Kahvelerde Külhanbey Edebiyatı Nümuneleri (1943)* adlı çalışmalarıdır. Bu iki mühim eser; XIX. asır İstanbul'unda âşıkların mekânı olan kahvehanelerde âşıklık geleneğinin son örnekleri ve bu geleneğin yerini almaya başlayan alafranga klasik Türk müziği ve Türk halk müziği karışımı fasıllar ile ilgili bilgi vermektedir.

Sadettin Nüzhet Ergun; antoloji ve monografik çalışmalarıyla âşık edebiyatı sahasında ilk eser verenlerdendir. Mühim çalışmalarından bazıları şunlardır: *Halk Şairleri (1926), Gevherî (1928), Bektaşî Şairleri (1930), Karacaoğlan Hayatı ve Şiirleri (1933), Gedaî (1933), Âşık Ömer Hayatı ve Şiirleri (1936), Halk Edebiyatı Antolojisi (1937),*

Ahmet Talat Onay'ın; *Halk Şiirinin Şekil ve Nev'i (1928)* adlı çalışması halk şiirinin başvuru kitapları arasında yer almaktadır. Bunun dışında *Âşık Dertli (1928), Âşık Tokatlı Nuri (1931), Çankırı Şairleri (1931),* adlı monografik çalışmalara da Cumhuriyetin ilk yıllarında imza atan isimler arasında sayılmaktadır.

Vehmi Cem Aşkun'un; *Merzifon Şairleri (1937), Büyük Halk ve Saz Şairi Emrah (1942), Büyük Halk ve Saz Şairi Ruhsatî (1944), Sivas Şairleri* adlı çalışmaları Merzifon ve Sivas âşıklarını tanıtan önemli çalışmalardandır.

M. Halit Bayrı'nın; *Halk Şairleri Hakkında Küçük Notlar (1937), Halk Şiiri XIX Yüzyıl (1956), Halk Şiiri XX. Yüzyıl (1957),* adlı çalışmaları da kayda değer çalışmalar arasındadır.

Pertev Naili Boratav'ın; konuyla ilgili yayımladığı pek çok makalenin dışında, *Köroğlu Destanı (1931), Halk Edebiyatı Dersleri (1942), Halk Hikâyeleri ve*

Halk Hikâyeciliği (1946), Anadolu'da ve Türkmenler Arasında Köroğlu Destanının İzlerine Dâir Yeni Notlar (1956), Halil Vedi Fıratlı ile hazırladığı *İzahlı Halk Şiiri Antolojisi (1943),* adlı eserleri bu sahada yapılmış çok önemli çalışmalar arasındadır.

Cahit Öztelli de bu alanda pek çok makale yazmakla birlikte yayımladığı *Zileli Şairler (1944), Karacaoğlan;Hayatı,Sanatı, Şiirleri (1952), Halk Şiiri XIV.-XVII. Yüzyıllar (1955), Halk Şiiri XVIII. Yüzyıl (1955), Bektaşi Gülleri (1973)* adlı eserleriyle bu sahaya katkıda bulunanlardan biridir.

İlhan Başgöz âşıklık geleneği ile ilgili makaleleri yanında *Âşık Ali İzzet Özkan (1979)* ve *Karacaoğlan (1984)* adlı kitaplarıyla ismi zikredilmesi gereken önemli bir araştırmacıdır.

Şükrü Elçin de makaleleri ve *Gevherî Divanı (1984), Âşık Ömer (1987)* adlı kitapları dolayısıyla bu isimler arasında sayılabilir.

Saim Sakaoğlu âşık edebiyatı sahasında pek çok makale ve kitap yayımlamış olan mühim isimler arasındadır. Sakaoğlu'nun *Dadaloğlu (1986), Ercişli Emrah (1987), Bayburtlu Zihni (1988)* gibi yayınları, âşık edebiyatı alanında yapılan önemli çalışmalardandır.

Bu çalışmaların dışında âşık edebiyatını yöresel anlamda ele alıp işleyen önemli çalışmalar da vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

İhsan Ozanoğlu *Âşık Edebiyatı* adı ile 1940 yılında hazırladığı eseriyle âşıklık geleneğinin Kastamonu'daki yapısını anlatmıştır.

İbrahim Aczî Kendi'nin hazırladığı *Konyalı Âşık Şem'i Konuşuyor (1951)* adlı eserde âşık edebiyatının Konya'daki durumu Âşık Şem'i merkezli ele alınıp işlenmiştir.

M. Adil Özder'in *Doğu İllerimizde Âşık Karşılaşmaları (1965),* adlı çalışmasında Artvin yöresi âşıkları ve onların eserleri tanıtılmıştır.

M. Oğuz Öcal ise *Yozgat Halk Şâirliğinin Dünü ve Bugünü (1994)* adlı çalışmasında âşık edebiyatının Yozgat'taki durumunu, geçmişten günümüze kadar nasıl devam ettiği konusunu işlemiştir. Ayrıca çalışmanın giriş kısmında "halk şairi" terimi hakkındaki değerlendirme eseri bir kat daha önemli hale getirmiştir.

Âşıklık geleneğinin Sivas ayağı ise Doğan Kaya tarafından *Sivas'ta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatî (1994)* adlı çalışmayla incelemiştir.

Erman Artun tarafından hazırlanan *Günümüz Adana Âşıklık Geleneği ve Âşık Feymani (1996)* adlı monografik çalışmada Adana âşıklık geleneğinin son otuz yılı genel olarak incelenmiştir.

Üniversitelerimizde yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin bazıları da âşıklık geleneğini ele alıp inceler.

Neslihan Yücel'in hazırladığı "*Kastamonu'da Âşıklık Geleneği ve Kastamonu'da Yetişen Âşıklar* (1993)" adlı yüksek lisans çalışması, Nazan Kırımhan'ın "*Kırşehir Âşıklık Geleneği ve Âşık Saidî (1994)*" adlı doktora çalışması, Fatma Ahsen Turan'ın hazırladığı "*XIX. Yüzyılda Ankaralı Âşıklar ve Ayaşlı Ahmet Fahri (1995)*" adlı doktora çalışması, Metin Özarslan'ın hazırladığı "*Erzurum ve Çevresinde Âşıklık Geleneğinin Bugünkü Durumu (1999)*" adlı doktora çalışması üniversitelerimizde âşıklık geleneği ile ilgili yapılan çalışmaların yöresel bağlamda olanlarından bazılarıdır.

Bu sahada yapılmış olan en yetkin çalışmalardan biri de Prof. Dr. Umay Günay'ın *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi (1986)* adlı çalışmasıdır. Bu çalışmada âşıklık geleneğinin en önemli motiflerinden biri olan "rüya" ve "bâde" motifi ile âşık fasılları kapsamlı bir şekilde izah edilmiştir.

Son yıllarda yapılan önemli çalışmalardan birini de "*Âşık Tarzı Şiir Geleneği İçinde Destan Türü Monografisi (1996)*" adlı çalışmasıyla Özkul Çobanoğlu yapmıştır. Çobanoğlu bu çalışmasında âşıklık geleneği kültür ortamlarını ve destan türünü ele alıp işlemiştir.

Bu mühim araştırmaların dışında âşık edebiyatını teşekkül ettiren âşıklarımız ve mahsulleriyle ilgili antoloji, monografi, derleme ve inceleme türünde pek çok eserler hazırlanmıştır. Bu eserlerin yayımlanmasında Kültür Bakanlığı'nın önemli katkıları olmuştur.

Âşıklık geleneği ile ilgili bu çalışmalara süreli yayınların sayfaları arasında da rastlamak mümkündür. Halk bilimi mahsullerini derlemeyi, tespit edip incelemeyi amaç edinen Halk Bilgisi Haberleri, Halk Evleri Dergileri, Türk Folklor Araştırmaları, Folklor, Folklora Doğru, Türk Folklor ve Turizm Dergisi, Sivas Folkloru, Halk Kültürü, Türk Folkloru, Erciyes, Millî Folklor gibi dergiler âşıklık geleneği ile ilgili yazılara daima yer vermişlerdir.

Halkbilimi ile ilgili olan bu dergilerin dışında üniversitelerimiz tarafından çıkarılan; edebiyat, sanat ve kültür sahasında yazılar ihtiva eden dergilerde de âşıklık geleneği ile ilgili yazılar bulmak mümkündür.

5. Âşıklık Geleneği İle İlgili Yapılan Çalışmaların Âşıkların Yetişmeleri Ve Usta-Çırak İlişkileri Bakımından Değerlendirilmesi

Yukarıda da bahsedildiği üzere bugüne kadar âşık edebiyatı hakkında pek çok çalışma yapılmış ve böylece bu edebiyatın mahiyeti, şahıs kadrosu ve edebî örnekleri aydınlatılmıştır.

Yapılan bu çalışmalarda M. Fuad Köprülü[65], Pertev Naili Boratav[66], Eflatun Cem Güney[67] gibi araştırmacılar âşıkları yetiştikleri sosyal çevreler ve yetişme biçimlerini göz önünde bulundurarak çeşitli tasniflere tabi tutmuşlardır.

Âşıklık geleneği içinde doğrudan usta-çırak ilişkilerini ele alıp incelemeye çalışan birkaç çalışma ise şunlardır:

Bu konudaki en yetkin çalışmalar Hasan Özdemir'in "Âşık Şiiri"[68] adlı basılmamış doçentlik tezi ile, İhsan Ozanoğlu'nun *Âşık Edebiyatı*[69] adlı eseridir.

Bu çalışmalarda Hasan Özdemir ve İhsan Ozanoğlu bir âşık adayının âşıklığa yönelmesini, başlamasını ve yetişmesini, çırağın usta bir âşık oluncaya kadar geçirdiği eğitim safhalarını genel olarak ele almışlardır.

Mehmet Yardımcı'nın "Halk Şiirinde Bade İçme, Mahlas Alma ve Usta Çırak Gelenekleri"[70] adlı makalesinde âşıklık geleneklerinden olan bade içme ve mahlas almanın yanında kısaca usta-çırak geleneğini de daha önce âşık edebiyatı ve âşıkların hayatları ve eserleri ile ilgili hazırlanmış yayınlardan hareket ederek ele almaya çalışmıştır. Yine Mehmet Yardımcı'nın hazırlamış olduğu *Başlangıçtan Bugüne*

---

[65] Bkz. M. Fuat Köprülü, **Edebiyat Araştırmaları**, C:I, 3. bs., İstanbul, Ötüken Yayınları, 1989, s. 173.
[66] Pertev Naili Boratav; **Halk Edebiyatı Dersleri**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 2000, s.83-91.
[67] Bkz. Eflatun Cem Güney; **Türk Saz Şairleri**, Ankara, 1962, s. 256-258.
[68] Hasan Özdemir, "Âşık Şiiri", Ankara, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doçentlik Tezi (Basılmamış).
[69] İhsan, Ozanoğlu, **Âşık Edebiyatı**, Kastamonu, Şenkıral Matbaası, 1940
[70] Mehmet Yardımcı, "Halk Şiirinde Bade İçme Mahlas Alma ve Usta Çırak Gelenekleri", **Halkbilim ve Edebiyat Yazıları**, Malatya, Açıksöz Yayınları, s. 2-16.

Halk Şiiri Âşık Şiiri Tekke Şiiri (1999) adlı kitabın "Âşıklık Gelenekleri" kısmında "Usta-Çırak" başlığıyla bu konuya değinilmiş ve usta-çırak geleneğinden kısaca bahsedildikten sonra "Âşık Kolları" hakkında bilgi verilerek XIX. ve XX. yüzyıllarda usta çırak geleneği içinde yetişen âşıkların isimleri belirtilmiştir.[71]

"Sivas Yöresi Âşıklarında Çıraklık Geleneği"[72] adlı çalışmasıyla usta-çırak geleneğini Sivas yöresi sınırları içinde ele alan Doğan Kaya bu çalışmasında Sivaslı âşıklar hakkında yayımlanmış olan eserlere dayanarak Sivaslı âşıkların ustalarının ve çıraklarının kimler olduğu konusuna açıklık getirir.

Doğan Kaya'nın "Edebiyatımızda Âşık Kolları ve Şenlik Kolu"[73] adlı makalesi usta-çırak geleneğinden ve Emrah Kolu (Tokat-Kastamonu Yöreleri), Ruhsatî Kolu (Sivas), Dertli Kolu (Bolu-Kastamonu-Çankırı Yöreleri), Sümmanî Kolu (Erzurum), Derviş Muhammed Kolu (Malatya), Huzurî Kolu (Artvin), Şenlik Kolu (Doğu Anadolu-Azerbaycan) mensubu olan âşıkların isimlerini zikretmesi bakımından kayda değer bir çalışmadır.

Dr. Metin Özarslan *Erzurum Âşıklık Geleneği (2001)*[74] adlı kitabında Erzurum yöresi âşıklık geleneğini geçmişten günümüze aydınlatırken kitabının "Âşığın Yetişmesi" adlı bölümünde usta-çırak ilişkilerine değinmiş çıraklık, kalfalık ve ustalık dönemlerinden bahsederek bir âşığın nasıl yetiştiği, nasıl bir eğitimden geçtiği hakkında çok önemli bilgiler vermiştir.

Bahsettiğimiz bu çalışmaların genelinde âşıkların hayatlarını ve eserlerini ihtiva eden çalışmalar kaynak gösterilerek, usta ve çırakların isimleri bir araya getirilerek usta-çırak ilişkileri ortaya konulmuştur. Biz çalışmamızda usta-çırak ilişkileri konusunu ele alırken bizzat usta-çırak geleneği içinde yetişmiş ustalardan ve çıraklarından derleme yaparak konu hakkında sonuçlara varmayı daha uygun bulduk.

---

71 Bkz. Mehmet Yardımcı; **Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri Âşık Şiiri Tekke Şiiri**, 3. bs., Ankara, Ürün Yayınları, 1999 s. 185-191.

72 Bkz. Doğan Kaya, "Sivas Yöresi Âşıklarında Çıraklık Geleneği", **İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, 1995, s. 321-330.

73 Bkz. Doğan Kaya, "Edebiyatımızda Âşık Kolları ve Şenlik Kolu", **Türk Kültürü**, C: XXV, sy. 412, Ağustos 1997, s. 499-508.

74 Metin Özarslan, **Erzurum Âşıklık Geleneği**, 1. bs., Ankara, Akçağ, 2001, s.105-117.

III. BÖLÜM: KARS YÖRESİ ÂŞIKLARI İLE YAPILAN MÜLAKATLAR HAKKINDA AÇIKLAMALAR

1. Kars Yöresi Âşıkları İle Yapılan Mülakatların Deşifreleri Hakkında Açıklamalar

"Kars Yöresi Âşıklarında Usta-Çırak İlişkileri" adlı çalışmamızın en önemli kaynağını hiç şüphesiz usta-çırak geleneği içerisinde yetişmiş ya da hâlen yetişmekte olan yöre âşıklarıyla mülâkat ve gözlem yoluyla yaptığımız derlemeler teşkil etmektedir.[75] Yöre âşıkları ile yaptığımız mülâkatları teybe kaydettikten sonra deşifrelerini de ilmî ölçülere uygun olması endişesiyle âşıkların ağız hususiyetlerini koruyarak vermeye dikkat ettik. Çalışmamızda gördük ki hâlen Kars'ta yaşamakta olan âşıklarımız Kars ili ağız hususiyetlerini taşımaktalar. Kars'ta doğup büyümüş, fakat belli bir zaman sonra İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli gibi büyük şehirlere göç etmiş olan âşıklarımız ise genel itibarıyla Kars ili ağız hususiyetlerini korumakla beraber ağız hususiyetlerinde yazı diline doğru bir gelişme göstermişlerdir.

Yaptığımız deşifrelerde Kars ili ağız hususiyetlerini verebilmek için bu sahada yapılmış olan ağız araştırmalarını[76] özellikle de Ahmet B. Ercilasun'un *Kars İli Ağızları Ses Bilgisi*[77] adlı çalışmasından faydalandık.

Yazı dilinde olmayan harflerin transkripsiyon işaretlerini Türk Dil Kurumunun kıstaslarına uygun bir şekilde koyduk.[78] Yapmış olduğumuz

---

[75] Yapmış olduğumuz derleme çalışmalarında faydalandığımız, örnek aldığımız kitaplar için bkz. Kenneth S. Goldstein, **Sahada Folklor Derleme Metotları**, çev.: Ahmet E. Uysal, Ankara, Kültür Bakanlığı, Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1977.; Julius Krahn-Kaarle Krahn, **Halk Bilimi Yöntemi**, yayına haz.: Fikret Türkmen, çev.: Gülsel İçöz, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996.; Özkul Çobanoğlu, **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999.

[76] Bu konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Tuncer Gülensoy; **Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası**, Ankara, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1981; Ahmet Caferoğlu; **Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar**, 2. bs., Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.; Leyla Karahan, **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996.

77 Bkz. Ahmet B. Ercilasun; **Kars İli Ağızları Ses Bilgisi**, Ankara, 1983.

mülâkatlarda Kars ili ağız hususiyetlerini verebilmek için yazı dilinde olmayan şu harfleri kullandık[79]

Ünlüler:

A. Yazı Dilinde Bulunmayan Ünlüler:

á ünlüsü: a ile e arasında bir orta damak ünsüzüdür: zatán, meselá, biraz, Áhmet, Sámet, Látif.

ė ünlüsü: e ile i arasında dar ve kapalı bir e ünlüsüdür: gėt, hėkaya, hėç, öğretėr, dėyir, edėrim, bilėr, belkė.

ı́ ünlüsü: ı ile i arasında bir ünlüdür: lı́riya, tabı́, hı́zmet, yanı́, hakı́ki.

Uzun ünlüler:

Uzun ünlüler hususunda Ahmet B. Ercilasun şunları söylemektedir: "Bu uzunlukların bir çoğu konuşanın şahsî ağız hususiyetiyle ilgilidir. Her zaman, her yerde ve herkes tarafından aynı ünlü aynı şekilde uzatılmaz. Aynı kimsenin aynı ünlüyü bazan uzun, bazan kısa telâffuz ettiği çok görülür."[80]

B. Ses Hadiseleriyle İlgili Uzun Ünlüler:

1. Ünsüz Düşmesinden Doğan Uzun Ünlüler

ñ düşmesiyle: "Bütün Kars ağızlarında 'soñra' kelimesi bazan "sōra" halini almıştır.[81]

k, h, ğ, y düşmesiyle: "Kapalı hecenin son ünsüzü durumundaki k, h, ğ, y sesleri bazan düşerek kendilerinden önce gelen ünlüyü uzatırlar:"[82] bōle, ōle, ōlum, dōru.

---

[78] Bkz. Ahmet Bican Ercilasun, "Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri", **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 43-61.

79 Yazı dilinde olmayan harfleri gösterirken kullandığımız tasnif sistemi için bkz. Ahmet B. Ercilasun; **Kars İli Ağızları Ses Bilgisi**, Ankara, 1983, s. 51-144.

[80] Bkz. Ahmet B. Ercilasun; **Kars İli Ağızları Ses Bilgisi**, Ankara 1983, s. 55.

[81] **A. e.**, s. 56.

[82] **A. e.**, s. 56.

2. Hece Kaynaşmasından Doğan Uzun Ünlüler:

"h, ğ, y ünsüzleriyle başlayan bazı heceler düşerek kendilerinden önceki ünlüyü uzatırlar."[83] : dā < daha, aşā < aşağı, Allāsımarladıḫ < Allahaısmarladık

Ünsüzler:

Yazı Dilinde Bulunmayan Ünsüzler:

ñ ünsüzü: "ñ ünsüzünün ön ve arka boğumları olmak üzere iki türü vardır. Ön boğumlamalı n ünsüzü ince ünlüler yanında bulunan bir ön damak ünsüzüdür. Diğeri ise kalın ünlüler yanında bulunan bir art damak ünsüzüdür."[84]: baña, kendiñi, saña.

ḫ ünsüzü "ḫ; hırıltılı, sızıcı ve sedasız bir arka damak ünsüzüdür. Bütün Anadolu ağızlarında olduğu gibi, Kars ağızlarında da k>h değişmesi sonucu yoğun bir şekilde bulunmaktadır."[85]: aḫşam, aşıḫlıḫ, çıraḫlıḫ, aḫlını, olacaḫ, ortaḫ, çoḫ, yoḫ.

h′ ünsüzü: "h′; hırıltılı, sızıcı ve sedasız bir ön damak ünsüzüdür."[86]: töh′üyor, gırh′, gereh′, seh′sen.

ġ ünsüzü: "Süreksiz, sedalı bir art damak ünsüzüdür. Daha çok ünsüz değişmesi sonucu ortaya çıkar ve çok yaygındır."[87]: Ġars, ġara, ġapı, ġış, ġuzu, ġoymuyor.

Bu ünlü ve ünsüz harflerin dışında mülâkat yaptığımız âşıkların konuşmaları esnasında yaptıkları ulamaları göstermek için "_" işaretini kullandık: met_ediyorum, hitab_ediyom, bir_an.

---

[83] A. e., s. 56.
[84] A. e., s. 99.
[85] A. e., s. 100.
[86] A. e., s. 100.
[87] A. e., s. 103-106.

2. Mülakat Yaptığımız Âşıkların (Kaynak Kişilerin) Künyeleri[88]

Kaynak Kişi 1:

Adı - Soyadı: Ali Rıza Ezgi

Doğum Yeri ve Yılı: Kars / Arpaçay / Taşdere Köyü - 1949

Cinsiyeti: Erkek

İşi: Âşıklık ile geçimini sağlamaktadır.

Öğrenim Durumu: İlkokul

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Arpaçay'da doğmuş ve büyümüş, 10 yılı aşkın bir süreden beri İzmir'de ikamet etmektedir.

Kent, Kasabayla İlişkisi: Âşıklık sanatını icra etmek için pek çok yurt içi ve yurt dışı seyahatlere çıkmıştır.

Söylediklerini Kimden Duyduğu, Gördüğü: Ustası Âşık İlhami Demir'den ve diğer usta âşıklardan.

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 01. 10. 1999

Kaynak Kişi : 2

Adı - Soyadı: Arif Tellioğlu

Doğum Yeri ve Yılı: Kars / Arpaçay / Telek Köyü - 1960

Cinsiyeti: Erkek

İşi: Âşıklık ile geçimini sağlamaktadır.

Öğrenim Durumu: İlkokul

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Arpaçay'da doğmuş ve büyümüş, 10 yılı aşkın bir süreden beri Kars merkezde ikamet etmektedir.

Kent, Kasabayla İlişkisi: Âşıklık sanatını icra etmek için pek çok yurt içi seyahatlere çıkmıştır.

Söylediklerini Kimden Duyduğu, Gördüğü: Ustası Âşık Murat Çobanoğlu'ndan ve diğer usta âşıklardan.

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 04. 10. 1999

---

[88] Çalışmamızda kaynak kişilerin künyelerini, alfabetik sıra ile ve Sedat Veyis Örnek'in "**Türk Halk Bilimi**" adlı eserindeki örneği esas alarak düzenledik. Bkz. Sedat Veyis Örnek, "**Türk Halk Bilimi**", Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1977, s. 62.

Kaynak Kişi 3:

Adı - Soyadı: Bayram Denizoğlu

Doğum Yeri ve Yılı: Kars / Çıldır / Gülyüzü Köyü - 1958

Cinsiyeti: Erkek

İşi: Âşıklık ile geçimini sağlamaktadır.

Öğrenim Durumu: İlkokul

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Çıldır'da doğmuş ve büyümüş, 1990'dan beri Gebze'de ikamet etmektedir.

Kent, Kasabayla İlişkisi: Âşıklık sanatını icra etmek için pek çok yurt içi ve yurt dışı seyahatlere çıkmıştır.

Söylediklerini Kimden Duyduğu, Gördüğü: Babası Âşık Durmuş'tan, ustası Âşık İsmail Azerî'den ve diğer usta âşıklardan.

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 01. 09. 2000

Kaynak Kişi 4:

Adı - Soyadı: Günay Yıldız

Doğum Yeri ve Yılı: Kars / Arpaçay / Karahan Köyü - 1954

Cinsiyeti: Erkek

İşi: Âşıklık ile geçimini sağlamaktadır.

Öğrenim Durumu: Bir süre üniversiteye devam etmiştir.

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Karahan Köyü'nde doğmuş ve büyümüş, 20 yılı aşkın bir süreden beri Kars merkezde ikamet etmektedir.

Kent, Kasabayla İlişkisi: Âşıklık sanatını icra etmek için pek çok yurt içi ve yurt dışı seyahatlere çıkmıştır.

Söylediklerini Kimden Duyduğu, Gördüğü: Babası Âşık Karahanlı Murat Yıldız'dan ve diğer usta âşıklardan.

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 04. 10. 1999 / 07. 10. 1999

Kaynak Kişi 5:

Adı - Soyadı: Hakkı Yerlioğlu

Doğum Yeri ve Yılı: Kars / Arpaçay / Atçılar Köyü - 1962

Cinsiyeti: Erkek

İşi: Bir süre âşıklık yaparak, daha sonra ise Ankara'da işçi olarak geçimini sağlamaktadır.

Öğrenim Durumu: İlkokul

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Atçılar Köyü'nde doğmuş ve büyümüş, 1993'ten beri Ankara'da ikamet etmektedir.

Kent, Kasabayla İlişkisi: Küçük yaşlardan itibaren şehir merkezinde yaşamıştır.

Söylediklerini Kimden Duyduğu, Gördüğü: Ustası Âşık İlhami Demir'den ve diğer usta âşıklardan.

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 20. 06. 2000

Kaynak Kişi 6:

Adı - Soyadı: İlgar Çiftçioğlu

Doğum Yeri ve Yılı: Kars / Arpaçay / Ladıkars Köyü - 1968

Cinsiyeti: Erkek

İşi: Âşıklık ile geçimini sağlamaktadır.

Öğrenim Durumu: İlkokul

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Ladıkars Köyü'nde doğmuş ve büyümüş, 10 yılı aşkın bir süreden beri Kars merkezde ikamet etmektedir.

Kent, Kasabayla İlişkisi: Âşıklık sanatını icra etmek için pek çok yurt içi seyahatlere çıkmıştır.

Söylediklerini Kimden Duyduğu, Gördüğü: Ustası Âşık İslâm Erdener'den ve diğer usta âşıklardan.

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 01. 10. 1999

Kaynak Kişi 7:

Adı - Soyadı: İsmail Cengiz (Azerî)

Doğum Yeri ve Yılı: İran / Tebriz / Güllüşah Köyü - 1928

Cinsiyeti: Erkek

İşi: Âşıklık ile geçimini sağlamaktadır.

Öğrenim Durumu: Tahsili Yok

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: 13 yaşında İran'dan Kars'a, 1953'te de Kars'tan İstanbul'a göç etmiştir.

Kent, Kasabayla İlişkisi: Âşıklık sanatını icra etmek için pek çok yurt içi ve yurt dışı seyahatlere çıkmıştır.

Söylediklerini Kimden Duyduğu, Gördüğü: Ustaları Âşık Muharrem'den, Âşık İslâm Erdener'den ve diğer usta âşıklardan.

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 01. 02. 2000

Kaynak Kişi 8:

Adı - Soyadı: İsmail Kurt (Aladağlı)

Doğum Yeri ve Yılı: Kars / Kağızman / Camışlı Köyü - 1956

Cinsiyeti: Erkek

İşi: Âşıklık ile geçimini sağlamaktadır.

Öğrenim Durumu: İlkokul

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Kars'ta doğmuş ve büyümüş, 1980'den beri Ankara'da ikamet etmektedir.

Kent, Kasabayla İlişkisi: Âşıklık sanatını icra etmek için pek çok yurt içi ve yurt dışı seyahatlere çıkmıştır.

Söylediklerini Kimden Duyduğu, Gördüğü: Ustası Âşık Laçin Aladağlı'dan ve diğer usta âşıklardan.

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 06. 06. 2000

Kaynak Kişi 9:

Adı - Soyadı: Kağızmanlı Mahmut Demirci

Doğum Yeri ve Yılı: Kars / Kağızman / Camışlı Köyü - 1957

Cinsiyeti: Erkek

İşi: Bir süre âşıklık yaparak, daha sonra ise Ankara'da işçi olarak geçimini sağlamaktadır.

Öğrenim Durumu: İlkokul, bir müddet sanat enstitüsüne devam etmiştir.

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Kars'ta doğmuş ve büyümüş, küçük yaşlardan itibaren İzmir'de yaşamış ve 1983'ten bu yana Ankara'da ikamet etmektedir.

Kent, Kasabayla İlişkisi: Küçük yaşlardan itibaren kentte yaşamaktadır.

Söylediklerini Kimden Duyduğu, Gördüğü: Ustası Âşık Feyzi'den ve diğer usta âşıklardan.

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 15. 06. 2000

Kaynak Kişi 10:

Adı - Soyadı: Mahir Altuntaş

Doğum Yeri ve Yılı: Kars / Sarıkamış / Akören Köyü - 1962

Cinsiyeti: Erkek

İşi: Âşıklık ile geçimini sağlamaktadır.

Öğrenim Durumu: Ortaokul

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Kars'ta doğmuş ve büyümüş, daha sonra uzun yıllar Erzurum'da yaşamış ve son olarak da Ankara'ya yerleşmiştir.

Kent, Kasabayla İlişkisi: Âşıklık sanatını icra etmek için pek çok yurt içi seyahatlere çıkmıştır.

Söylediklerini Kimden Duyduğu, Gördüğü: Ustası Âşık Yaşar Reyhanî'den ve diğer usta âşıklardan.

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 13. 06. 2000

Kaynak Kişi 11:

Adı - Soyadı: Maksut Koca (Feryadî)

Doğum Yeri ve Yılı: Kars / Arpaçay / Taşdere - 1961

Cinsiyeti: Erkek

İşi: Âşıklık ile geçimini sağlamaktadır.

Öğrenim Durumu: İlkokul

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Kars'ta doğmuş ve büyümüş, 1996'dan sonra İstanbul'a yerleşmiştir.

Kent, Kasabayla İlişkisi: Âşıklık sanatını icra etmek için pek çok yurt içi ve yurt dışı seyahatlere çıkmıştır.

Söylediklerini Kimden Duyduğu, Gördüğü: Babasından ve diğer usta âşıklardan.

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 17. 08. 2000

Kaynak Kişi 12:

Adı - Soyadı: Muhlis Denizer

Doğum Yeri ve Yılı: Kars / Sarıkamış / Köroğlu Köyü - 1954

Cinsiyeti: Erkek

İşi: Hem Tarım Köy İşleri Bakanlığı'nda memurluk hem de âşıklık yaparak geçimini temin etmektedir.

Öğrenim Durumu: İlkokul

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Kars'ta doğmuş ve büyümüş, 1968'de Ankara'ya göç etmiştir.

Kent, Kasabayla İlişkisi: Âşıklık sanatını icra etmek için pek çok yurt içi ve yurt dışı seyahatlere çıkmıştır.

Söylediklerini Kimden Duyduğu, Gördüğü: Ustaları Âşık İlhami Demir, Âşık Rüstem Alyansoğlu, Yaşar Reyhanî'den ve diğer usta âşıklardan.

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 10. 06. 2000

Kaynak Kişi 13:

Adı - Soyadı: Murat Çobanoğlu

Doğum Yeri ve Yılı: Kars / Arpaçay / Koç Köyü - 1940

Cinsiyeti: Erkek

İşi: Âşıklık ile geçimini sağlamaktadır.

Öğrenim Durumu: Ortaokul

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Kars'ta doğmuş ve büyümüş, 1995'ten sonra Ankara'ya göç etmiştir.

Kent, Kasabayla İlişkisi: Âşıklık sanatını icra etmek için pek çok yurt içi ve yurt dışı seyahatlere çıkmıştır.

Söylediklerini Kimden Duyduğu, Gördüğü: Ustası Âşık Gülistan Çobanoğlu'dan ve diğer usta âşıklardan.

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 06. 06. 2000

Kaynak Kişi 14:

Adı - Soyadı: Mustafa Aydın

Doğum Yeri ve Yılı: Kars / Selim / Bey Köyü - 1963

Cinsiyeti: Erkek

İşi: Âşıklık ile geçimini sağlamaktadır.

Öğrenim Durumu: Lise

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Kars'ta doğmuş ve büyümüş, küçük yaşta Erzurum'da kalmış, 1994'te Ankara'ya göç etmiştir.

Kent, Kasabayla İlişkisi: Âşıklık sanatını icra etmek için pek çok yurt içi ve yurt dışı seyahatlere çıkmıştır.

Söylediklerini Kimden Duyduğu, Gördüğü: Ustası Âşık Mevlüt İhsanî'den ve diğer usta âşıklardan.

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 08. 06. 2000

Kaynak Kişi 15:

Adı - Soyadı: Mürsel Uğursu (Mürsel Sinan)

Doğum Yeri ve Yılı: Kars / Dikme Köyü - 1956

Cinsiyeti: Erkek

İşi: Âşıklık ile geçimini sağlamaktadır.

Öğrenim Durumu: İlkokul

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Kars'ta doğmuş ve büyümüş, 1973'ten sonra İstanbul'a göç etmiştir.

Kent, Kasabayla İlişkisi: Âşıklık sanatını icra etmek için pek çok yurt içi ve yurt dışı seyahatlere çıkmıştır.

Söylediklerini Kimden Duyduğu, Gördüğü: Ustası Âşık Murat Çobanoğlu'dan ve diğer usta âşıklardan.

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 08. 02. 2000

Kaynak Kişi 16:

Adı - Soyadı: Orhan Karadağoğlu

Doğum Yeri ve Yılı: Kars / Külveren Köyü - 1946

Cinsiyeti: Erkek

İşi: Âşıklık ile geçimini sağlamaktadır.

Öğrenim Durumu: Tahsili Yok

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduğundan beri.

Kent, Kasabayla İlişkisi: Şehir merkezinde yaşamaktadır.

Söylediklerini Kimden Duyduğu, Gördüğü: Usta âşıklardan

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 05.10.1999

Kaynak Kişi 17:

Adı - Soyadı: Özgür Viranî

Doğum Yeri ve Yılı: Kars / Susuz / Bendivan Köyü - 1954

Cinsiyeti: Erkek

İşi: Âşıklık ile geçimini sağlamaktadır.

Öğrenim Durumu: İlkokul

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Kars'ta doğmuş ve büyümüş, 1980'den sonra İstanbul'a göç etmiştir.

Kent, Kasabayla İlişkisi: Âşıklık sanatını icra etmek için pek çok yurt içi seyahatlere çıkmıştır.

Söylediklerini Kimden Duyduğu, Gördüğü: Usta âşıklardan

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 01. 02. 2000

Kaynak Kişi 18:

Adı - Soyadı: Sabri Yokuş

Doğum Yeri ve Yılı: Kars / Susuz / Gölbaşı Köyü - 1967

Cinsiyeti: Erkek

İşi: Ticaretle uğraşmakla beraber âşıklık da yapmaktadır.

Öğrenim Durumu: Ortaokul

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Kars'ta doğmuş ve büyümüş, daha sonra şehir merkezine yerleşmiştir.

Kent, Kasabayla İlişkisi: Âşıklık sanatını icra etmek için pek çok yurt içi seyahatlere çıkmıştır.

Söylediklerini Kimden Duyduğu, Gördüğü: Ustaları Âşık Günay Yıldız'dan, Âşık Murat Çobanoğlu'ndan ve diğer usta âşıklardan.

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 04. 10. 1999

Kaynak Kişi 19:

Adı - Soyadı: Şeref Taşlıova

Doğum Yeri ve Yılı: Kars / Çıldır / Gülyüzü Köyü - 1938

Cinsiyeti: Erkek

İşi: Âşıklık ile geçimini sağlamaktadır.

Öğrenim Durumu: İlkokul (Türk folkloru ve âşıklık geleneği ile ilgili önemli makaleler yazacak kadar kendisini iyi yetiştirmiş üstat bir âşıktır.)

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Kars'ta doğmuş ve büyümüş, 1994'te Ankara'ya yerleşmiştir.

Kent, Kasabayla İlişkisi: Âşıklık sanatını icra etmek için pek çok yurt içi ve yurt dışı seyahatlere çıkmıştır.

Söylediklerini Kimden Duyduğu, Gördüğü: Ustası Âşık Kasım'dan ve diğer usta âşıklardan.

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 07. 06. 2000

Kaynak Kişi 20:

Adı - Soyadı: Yener Yılmazoğlu

Doğum Yeri ve Yılı: Kars / Çıldır

Cinsiyeti: Erkek

İşi: Ticaretle uğraşmakla birlikte âşıklık da yapmaktadır.

Öğrenim Durumu: Lise

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Kars'ta doğmuş ve büyümüş, 1990'dan sonra İstanbul'a yerleşmiştir.

Kent, Kasabayla İlişkisi: Âşıklık sanatını icra etmek için pek çok yurt içi ve yurt dışı seyahatlere çıkmıştır.

Söylediklerini Kimden Duyduğu, Gördüğü: Ustası Âşık Murat Çobanoğlu'dan ve diğer usta âşıklardan.

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 10. 10. 2000

Kaynak Kişi 21:

Adı - Soyadı: Adem Aydın

Doğum Yeri ve Yılı: Ankara - 1989

Cinsiyeti: Erkek

İşi: Öğrenci

Öğrenim Durumu: Ortaokul öğrencisi

Ne Zamandan Beri Orada Oturduğu: Doğduğundan beri.

Kent, Kasabayla İlişkisi: Kentte yaşamaktadır.

Söylediklerini Kimden Duyduğu, Gördüğü: Babasından ve usta âşıklardan.

Görüşmenin Yapıldığı Tarih: 16. 06. 2000

IV. BÖLÜM: MÜLÂKATLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. Kars Yöresi Âşıklarının Çıraklığa Başlama Sebepleri

Âşıklık geleneğinde bir âşığın bu geleneğe karşı duyduğu sevgi, heves ve öğrenme isteği onu bu geleneğe yönelten en önemli sebeptir. Bu sebebin yanında diğer önemli bir sebep de âşık adayının öğrenme gücü, sesinin güzel olması vs. gibi şahsî yetenekleridir.

Doğan Kaya Sivas yöresi âşıklarının âşıklığa başlama sebeplerini şöyle sıralamıştır:

1. Çıraklık
2. Usta malı şiir söyleme ve çevredeki şairlerden etkilenme
3. Türkülü hikâye dinleyerek veya okuyarak yetişme
4. Sazlı-sözlü ortamda yetişme
5. Rüya sonrası âşık olma
6. Manevî etki sonucu âşık olma
7. Dert sebebiyle âşık olma
8. Sevda sebebiyle âşık olma
9. Ruhî depresyon sonucu âşık olma
10. Millî duyguların galebe çalmasıyla âşık olma
11. Diğer sebepler[89]

Doğan Kaya'nın yapmış olduğu bu sınıflandırma için Metin Özarslan şöyle demektedir: "Bu sınıflandırmada âşıklığa başlama sebepleri olarak gösterilen maddelerden çıraklık maddesinin dışındakiler âşıklığa değil, çıraklığa başlama sebepleridir. Çünkü zikredilen sebeplerden dolayı bir âşık adayı hemen âşıklık yapmaya başlamaz. Âşıklık yapabilmesi için gelenek içinde geçirmesi gereken başlangıç, gelişme ve olgunlaşma safhaları vardır."[90]

---

[89] Doğan Kaya, **Sivasta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatî**, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 1994, s. 30-71.

[90] Metin Özarslan, "Erzurum ve Çevresinde Âşıklık Geleneğinin Bugünkü Durumu", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halkbilimi (Folklor) Bilim Dalı, Ankara, 1999, s. 135.

Metin Özarslan'ın çıraklığa başlama sebepleri olarak gösterdiği "sevda", "rüya", "tevarüs", "gelenekten etkilenme veya kendiliğinden", "hasret duygusu", "kazayla veya doğuştan gelen körlük" ve "fakirlik" sebeplerini biz de çalışmamızda esas aldık.[91] Mülakat yaptığımız Kars yöresi âşıklarından edindiğimiz bilgilere göre âşıklarımızın geleneğe yönelmeleri ve çıraklığa başlamaları şu şekillerde gerçekleşmiştir:

1. 1. Aile Büyüklerinden Tevarüs Etmeyle Âşıklığa Yönelme:

Kars yöresi âşıklarında, âşıklığa başlamanın, yönelmenin en önemli sebebi âşık adayının ailesinde bu geleneğin temsilcisi bir âşığın olması ve adayın bu kişiden etkilenmesidir. Âşık adayı ya yakın bir akrabasının yanında ya da babasının yanında çırak olarak bulunur ve bu geleneği öğrenir. Kars yöresinde bu sebepten âşıklığa yönelen pek çok âşık mevcuttur. Mülâkat yaptığımız âşıklar arasında;

Âşık Murat Çobanoğlu: Murat Çobanoğlu Âşık Şenlik'in çırağı olan Âşık Gülistan'ın oğludur, bu sebeple küçük yaşlardan itibaren babasının yanında âşık meclislerine katılmıştır. Böylece Âşık Murat Çobanoğlu babasının etkisiyle âşıklığa yönelmiştir.

Âşık Günay Yıldız: Günay Yıldız'ın babası usta âşık Karahanlı Murat Yıldız'dır. Günay Yıldız babasının etkisiyle âşıklığa yönelmiş ve babası Karahanlı Murat Yıldız'a çıraklık yapmış, babasının yanında âşık meclislerine giderek bu geleneğin inceliklerini öğrenmiştir. Şu anda da kendi oğlunu çırak edinerek âşıklık geleneğini oğluna öğretmektedir. Bu yönüyle Günay Yıldız aile büyüklerinden tevarüs etmeyle âşıklığa yönelen Kars yöresi âşıklarına en iyi örneği teşkil etmektedir.

Âşık İsmail Aladağlı: Babası Âşık Laçin Aladağlı'nın etkisiyle âşıklığa yönelmiş ve on yaşından itibaren babasının yanında çıraklık ederek âşıklık sanatını öğrenmiştir.

Âşık Bayram Denizoğlu: Babası Âşık Durmuş'un etkisiyle âşıklığa yönelmiştir. Âşıklık sanatını babasının yanında çıraklık ederek öğrenmiştir.

---

[91] Daha geniş bilgi için bkz **A. e.** s. 142.

Âşık Maksut Feryadî: Babası Âşık İskender'in etkisiyle âşıklığa yönelmiş ve geleneği babasından öğrenmiştir.

Âşık Mahmut Demirci: Babasının amcası oğlu Âşık Feyzi'nin etkisiyle âşıklığa yönelmiştir.

Âşık Mahir Altuntaş: Teyzesinin kocası olan Âşık Yaşar Reyhanî'nin etkisiyle âşıklığa yönelmiştir.

Yukarıda zikrettiğimiz âşıklar genellikle, âşık olan babalarının etkisiyle âşıklığa yönelmişler ve babalarının yanlarında çıraklık ederek bu sanatı öğrenmişlerdir. Kars yöresi âşıklarının genel düşüncelerine göre babasının yanında çıraklık yaparak âşıklık geleneğini öğrenenler, bu geleneği daha iyi öğrenme şansına sahiptirler. Çünkü çırak (oğul) ustanın (babasının) yanında daha fazla kalma ve onun bilgilerini eksiksiz öğrenme şansına sahiptir. Usta (baba) da oğlu olan çırağını yetiştirmede daha çok özen gösterir.

Bu konuyla ilgili olarak **Âşık İsmail Aladağlı** şunları söylemektedir:

"Usta çırak olarak bizim farklarımız baba oğul olmamız. N_olur? O bi kaç sene için beraber, ben sürekli beraberim. Baba oğul olduğumuz için biraz daha farklı. Dâ iyi yetişme farklılığımız vardır. En ince noktasına kadar öğrenirim. O belki biraz eksik öğrenir. Ama ben tam öğrendim." (Kurt, 2000: 9)

Kars yöresi âşıkları için âşık olan babaya çıraklık yaparak bu geleneği öğrenmek kadar mensup olunan aileden âşıkların çıkması da bir övünç kaynağıdır. Çünkü âşıklık geleneğini bilen, içinden âşıkların çıktığı bir ailede olmak âşık adayının yetişmesine ve âşıklıktaki gücüne olumlu etkiler yapmaktadır.

Bu konuda **Âşık Bayram Denizoğlu** şunları söylemektedir:

"*Ustanızın âşıklığı nasıl öğrendiği hakkında biraz daha geniş bir bilgi verebilir misiniz?*

Ustam gine aynı diyorum ustam yetim kaldı bana diyordu. Çünkü ben soruyordum. Diyordum: "Baba sen bu âşıklığı nasıl aldın?" Bir de gene diyorum; ustamın dayı tarafı da âşık. Yani babamın anasının emmileri de köyümüzde âşık bunlar da âşık olduğu için diyordu oğlum benim dayım

tarafında da âşıhlıh var. Bizim sülalemizde âşıhlıh olduğu için biz sözü biliyoruz zaten benim babam. Baba biliyor baba. Benim dede de biliyo. Biliyo evde çalıp söylüyo. Bakınız siz daha iyi görürsünüz, televizyonlarınız var. Ben televizyonu açtığım zaman çocuk ordan çıkanı ezberliyo. O gün orda televizyon melevizyon yok bizim dede var, dede diyor:

Lele vardım dost bağına
Meşakkat divanı gördüm

Látif Şah'tan Babam da ezberliyor. Őle bir kültürle yetişiyor. Aşığa gidiyor őle yetişiyo. Onnan sora da işte o Sabahattin Abi'yle buluşuyor üstadla.

Bir çırak ne zamandan itibaren diğer âşıklarla atışma yapabilir?

Ustasıyla atışma yaptığı zaman halk tarafından beğeni ġazandığı belli olur. Aşikâr söylediği sözler, çaldığı saz. Eğer ustasının kadar dikkat çekiyorsa ustası da onu kıskanmaya başlar mutlaka ve o zaman belli olur yani. Ustası babasıysa kıskanmaz. Ustası babasıysa kıskanmaz. Misâl benim babam ustalara âşıklara özür diliyeyim burda. Belirli bi şeylerim varsa onu babama borçluyum. Çünkü atasözümüz var; oğul salhını vermez, baba oğula bağı verir. Benim babam benim iyi olmam için hepsini verdi. Hikâyesinden tut da gücünün yettiği hepsini verdi. Ama şimdiki usta kıskanç ġalıyor çocuk ġopar benden gider, çırağım ġopar beni terkeder diye bazı noḫtalarda yarım bırahıyor. Bugün âşıkların çoğu da öyle. Ustadan üstün_olursa olmaz. Usta bildiğinin en az birini vermiyor ve (çırak) ondan da yıḫıyor her zaman."(Denizoğlu, 2000: 7)

Ayrıca Âşık İsmail Azerî; dedesi Aziz'in de âşık olduğunu, Âşık Alesker ile de aynı soydan geldiğini belirtmektedir. Âşık Maksut Feryadî kendi âşıklığının soydan gelen bir özellik olduğunu, Âşık Mahir Altuntaş da dedesinin irticâlen şiir söyleme kabiliyetine sahip olduğunu, Âşık Yener Yılmazoğlu ise anne tarafında çalıp söyleme, hikâye yazma yeteneğinin olduğunu belirterek bunlardan dolayı kıvanç duymaktadırlar.

1. 2. Âşıklardan Etkilenmeyle Âşıklığa Yönelme:

Kars yöresi âşıklarını bu geleneğe yönelten bir sebep de bu âşıkların geleneğin hâlen canlı olarak yaşandığı bir çevre içerisinde bulunmalarıdır. Âşık adayı gelenek temsilcisi usta âşıkların yakınında bulunmakta, onların meclislerini, fasıllarını takip etmekte, hatta onlarla birlikte arkadaşlık etmekte ve seyahatlere çıkmaktadırlar. Böylece âşık adayı, geleneği usta âşıklarla birlikte olarak, yaşayarak öğrenmekte ve âşıklığa yönelmektedir. Bu şekilde âşıklığa yönelen âşıklar şunlardır:

Âşık İsmail Azerî: İsmail Azerî âşıklığa yönelme sebebini küçüklüğünde köydeki düğünlere gelen âşıklara duyduğu ilgi ve hayranlıkla açıklamaktadır.

Âşık Arif Tellioğlu: Köylerine ve yakın köylere gelen âşıklardan etkilenerek âşıklığa yönelmiştir.

Âşık Hakkı Yerlioğlu: Köyündeki düğünlere gelen Âşık İlhami Demir'e olan sevgi ve hayranlığıyla âşıklığa yönelmiştir.

Mahir Altuntaş: Kars ve Erzurum yöresi âşıklarını küçüklüğünden beri dinleyerek onların etkisinde kalmış ve âşıklığa yönelmiştir.

Âşık İlgar Çiftçioğlu: Köyündeki bir düğüne gelen Âşık İslâm Erdener'in etkisinde kalarak âşıklığa yönelmiştir.

Adem Aydın: Hâlen çıraklık devresi içinde bulunan on iki yaşındaki Adem Aydın âşıklığa bizzat ya da kasetlerini dinlediği âşıkların etkileriyle yönelmiştir.

Kars yöresindeki bazı âşıklar ise doğuştan gelen bir ilhamla kendiliklerinden âşıklığa yönelmişlerdir. Bunlara örnek olarak Âşık İsa Özgür Viranî verilebilir. Viranî sonradan usta-çırak ilişkisiyle ya da başka bir sebeple âşıklığa yönelmediğini, zaten usta bir âşık olarak doğduğunu söylemektedir.

1. 3. Âşıklığa Yönelmede Çevredekilerin Teşviki:

Kars yöresi âşıklarının âşıklığa yönelmelerindeki bir diğer sebep de çevrelerindeki insanların teşvikidir. Çevredeki insanların teşvikleri âşık adayını bu

geleneğe yönelten yardımcı bir etkendir. Âşık adaylarının en başta seslerinin güzel oluşundan, usta âşıkların eserlerini bilmelerinden dolayı çevredeki insanlar tarafından bu geleneğe yönelmeleri hususunda teşvik edilirler. Âşık adayının âşıklığa yönelmesine teşvik eden kişiler bazen Âşık İsmail Aladağlı, Âşık Bayram Denizoğlu ve Âşık Arif Tellioğlu'nda olduğu gibi anne-baba; Âşık Yener Yılmazoğlu'nda olduğu gibi akrabalar; Âşık İsmail Azerî, Âşık İsa Özkan Viranî ve Âşık Mürsel Sinan'da olduğu gibi köylüler; Âşık Şeref Taşlıova, Âşık Kağızmalı Mahmut Demirci, Âşık Bayram Denizoğlu ve Âşık Maksut Feryadî'de olduğu gibi okuldaki öğretmenler olabilmektedir.

Âşık Bayram Denizoğlu çevredekilerin teşvikiyle âşıklığa yönelme konusunda şunları söylemektedir:

"Sizi annenizden başka kimler teşvik etti âşık olmaya?

Sesim güzeldi. Öğretmenler ben sınıfta çiçek kolu başkanıydım. Öğretmen bana müzik kolu başkanlığını da verdi. Dedi: "Oğlum o çiçeği bırak da müziğin başkanı ol." O zamanlar hakikaten güzel sesim vardı, öğretmen farketmişti. Öğretmenim ilk kez babamla atışma yapmama para verip teşvik_eden öğretmenim oldu. "Âşıksan çık söyle." Ben de titriyorum öğretmenimin yanında. İlk kez yazmadan çizmeden söylediğim sözlerdir. Pek o kadar kafiye mafiye yoktur ama onu o şekilde saklıyorum yani.

Kaç yaşındaydınız?

Ben o zaman on yaşında idim. Üçte idim o zaman." (Denizoğlu, 2000: 22)

1. 4. Rüya ile Âşıklığa Başlama:

Türk kültür ve edebiyatının önemli bir motifi olan rüya motifi âşıklık geleneği içerisinde de yerini almıştır. Âşıklık geleneği içinde rüya motifi sade kişilikten sanatçı kişiliğe geçişi sağlayan en önemli unsurlardandır.

"Âşık edebiyatında şekil değiştirmeye sebep olan rüya motifi iki şekilde yaşamaktadır. Halk hikâyelerinde kalıplaşmış asıl tipe uygun ve bütün hikâyelerde aynı unsurları muhafaza ederek ortaya çıkmaktadır. Yaşayan âşıkların hikâyelerinde

ise şekil değiştirmeye sebep olduğu gibi, âşıkların hayatını bir sevgiliye bağlamaktır. Yaşayan âşıklarda bu motif onlara sanatçı kişiliği kazanmada yardımcı olmaktır."[92]

Kars yöresi âşıklarının pek çoğunda rüya ve bâde motifine rastlanmaktadır. Bu rüyalarda bir pir ya da onu temsil eden bir kişi tarafından âşığa bâde sunulmaktadır. Bu rüyalar genel itibarıyla birbirine benzemekle beraber bazı küçük farklılıklar da göstermektedir. Çok eski bir geleneğe dayanan rüya ve bâde motiflerine günümüz âşıklarının yavaş yavaş inanmamaya başladıkları da gözlemlenmektedir. Kars yöresi âşıklarından rüya ile âşıklığa başlayanlar şunlardır[93]:

Âşık Şeref Taşlıova: Kısır Dağı'nda gece rüyasında amcasının çobanı Hamza kendisine Karabulak adlı bir çeşmeden bir tas su vermiştir. Âşık Şeref Taşlıova bu rüyadan sonra âşıklığa yönelmiştir.

Âşık Murat Çobanoğlu: Murat Çobanoğlu göç ettikleri sırada yayla yolundaki bir su kenarında uyuyakalır. Rüyasında gördüğü derviş elinden bâde içer. Böylece âşıklığa yönelir.

Âşık Ali Rıza Ezgi: Ali Rıza Ezgi'ye rüyasında gördüğü derviş tarafından tepsi içerisinde bir saz verilmiştir. Âşık Ali Rıza Ezgi bu rüyadan sonra bir ustaya çırak olmuştur.

Âşık Günay Yıldız: Âşıklığa yönelmesini bir rüyada aldığı ilhama bağlamakla birlikte rüyasını diğer âşıklar inanmazlar endişesiyle anlatmadı.[94]

Âşık Muhlis Denizer: Rüyasında kendisine gösterilen kıza olan sevdası onun âşıklığa yönelişinin mühim bir sebebidir.

Âşık Yener Yılmazoğlu: Büyük sıkıntılarla İstanbul'a geldiği bir dönemde rüyasında siyah sakallı birisi kendisine yarım bardak bir içecek vermiştir. Âşık Yener Yılmazoğlu bu rüyadan sonra ilhamının arttığını belirtmektedir.

---

[92] Umay Günay, **Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınlar, 1993, s. 90

[93] Kars yöresi âşıklarıyla ilgi rüya motifleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Umay Günay, **Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınlar, 1993.

[94] Âşığın bu tavrı göstermektedir ki âşıklık geleneği içerisinde çok önemli bir motif olan rüya ve bade motifleri günümüz Kars yöresi âşıkları arasında eskisine nazaran daha az inanılan bir motif haline gelmiştir.

Âşık Mahir Altuntaş: Rüyasında kendi ustası Âşık Reyhanî'yi gördükten sonra âşıklığa yönelmiştir. Fakat rüyasının tamamını yanlış anlaşılmaktan korktuğu için anlatmadı.

Âşık İlgar Çiftçioğlu: Çocukluğunda kuzu otlatırken Ağayer Bulağı denilen bir su kenarında uykuya daldığını, rüyasında biri beyaz sakallı, biri siyah sakallı iki adam gördüğünü, siyah sakallının kendisine bir elma verdiğini fakat beyaz sakallı adamın buna engel olduğunu belirtmektedir. Âşık İlgar Çiftçioğlu bu rüyadan sonra âşıklığa yöneldiğini söylemektedir.

1. 5. Hasret Duygularıyla Âşıklığa Yönelme:

Bir kısım yöre âşığı kendi his dünyalarında çok yoğun yaşadıkları hasret duygusuyla âşıklığa yönelmişlerdir. Bu hasret bazen sevgiliye, bazen anneye, bazen de doğup büyüdüğü memleketine karşı çekilmektedir. Bu sebeple âşıklığa yönelen âşıklar şunlardır:

Âşık Muhlis Denizer: Muhlis Denizer ailesinin başına gelen bir kan davası hâdisesinden ötürü doğup büyüdüğü köye gidememektedir ve çekmekte olduğu bu köy hasreti onun âşıklığa yönelmesinin sebeplerinden birini oluşturmuştur.

Âşık İsa Özgür Viranî: İsa Özgür Viranî'nin başından bir sevda geçmiş ve sevdiği kıza kavuşamamıştır. Âşığın yaşadığı bu sevda onun âşıklığa yönelmesinin bir sebebi olmuştur.

Âşık Kağızmanlı Mahmut Demirci: 13 yaşında kaybettiği annesinin acısıyla âşıklığa yönelmiş ve ilk şiirini de annesinin yokluğu üzerine yazmıştır.

Âşık Arif Tellioğlu: Arif Tellioğlu gençliğinde bir kıza sevdalanmış ve sevdiğine kavuşamamıştır. Âşığın başından geçen bu sevda ve sevdiğine duyduğu hasret onun âşıklığa yönelmesine sebep olan etkenlerden biridir.

Âşıklığa yönelme sebepleri olan sevda ve hasretlik duyguları aslında yöre âşıklarında birbirinden kesin hatlarla ayrılamayacak olan iki unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bir güzele sevdalanan âşık ona karşı hasret çekmektedir. Bir de

sevgiliye kavuşulmamış ise bu sevda ve hasret âşığın hayâl ve his dünyasında daha da büyüyecek ve âşık adayının hem âşıklığa yönelmesine sebep olacak hem de âşıklık sanatını icra ederken sanatının önemli bir motifini teşkil edecektir. Buna en iyi örnek Âşık Mustafa Aydın gösterilebilir. Âşık Mustafa Aydın lise çağlarında bir kıza sevdalanmış ve bu hâdise onun âşıklığa yönelmesine bir sebep olmuştur. Âşıklığa yönelmesine sebep olan bu sevda ve hasret onun sanatında da oldukça büyük bir yer işgal etmiştir.

Bu konuda **Âşık Mustafa Aydın** şunları söylemektedir:

"...Bunların bahtım bi şeyler var bende ama, hangisini yapacam, ne zaman ki ben sevdayí anladım, sevgiyi anladım, mecnunu o gün tanıdım, Kerem'i, Aslı'nın peşine gidişini o sıralar hissettim, ne zaman ki uyku uyumamayı öğrendim, aç kalmayı, acıhıyosun ama tohsun. Yani, ağlamayı öğrendiğim gün sebebini bilmiyom ama ben ağlıyorum, böyle hüngür hüngür ağlıyorum, ılgıt ılgıt göz yaşlarımla baş başayım. Niçin ağladığımı halen daha tasavur bile tahayül bile edemiyorum. O ağlamak bir yıl sonra benim hayatımda çoh büyük bir yeri olacakmış ve ağlamadan edemediğim günler olmuştur, yani ağlıyacam, rahatlıyacam. Derken işte biz gönül kaptırmışız bir vatandaşa, yavuhlu derler Anadolu'da, kapıldı gönlüm sevda seline ve sabahları ipnen çekiyom, uyhu yoh, yatağımı hiç açmadan sabah ettiğimi (bilirim). Tabi bunun çoh güzel olduğunu (bilirim) ben. Sevenler sevgilisini hep güzel görürlermiş. O gün sonra ne ustayı düşünüyorum, ne kimseyi ben aşıhlığı aşktan anladım. Yani birine hizmet ediyorsunuz sebeb oluyo, o farklı ancak usta-çırah ilişkisindeki güzelliği ben şurdan ustanın yanında alacağın görgüyü, eğitimi halk ile dialoğu bir nebze olsa ustadan aldığın eğitimle tekrar halkla verirsin. Yani şöyle verirsin, bir nebze halka tanınman için ustanın yanında bulunduğun ortamda sana saygının artması vesilesi doğar. Yohsa usta seni yüreğine bir şey üfliyemez. Yani sana, bu aşkı veremez. Yani aşığın temel ilkesi rüyadır, aşktır, düşüncedir, hayeldir. Aşhı usta veremez sana. Sen bunu yaşaman gerek. Bunu da yaşadıktan sonra. Tabi bizim yıllar sonra başımızda bütün eserlerimin ana kaynağı işte belki de karçiçeği etrafında toplanmasına sebeb_olacak bir isim doğacak. Ben ismini dahi ifşa

etmediğim, Kerem'in Aslı dediği, Ferhat'ın Şirin dediği, Mecnunun Leyla dediği mahbubuna, sevgilisine ben Karçiçeği adı verecem, yıllar...Ve Karçiçeği o gün bu gün bizim ana konumuz oldu ve Karçiçeği eserini kasetini felan yaptım, piyasada Türkiye'de en çoh satan kasetlerden biri olmuştur.

O anda hem âşık oldunuz, hem ustanın yanına gidiyorsunuz.

Ustam biliyodu işi, aşkı aşığın sevmesi gerektiğini bildiği için, benim sevdalandığımı, hissettiğinde ben ona ders vermesem de bu aşk onu olgunlaştıracak, ustanın bildiği bir şey vardı, sabredip, bekliyomuş. Olgunlaşacak meyveyi nasıl yetişeceğini biliyomuş tabi ve benim hiçbir aşıhda, geçmişde, günümüzde hiş bir aşıhda olmıyacak derdin bende olduğunu kendisinin ifadelerinde yer almıştır İhsani'nin." (Aydın, 2000: 4)

1. 6. Sevda ile Âşıklığa Yönelme:

Bazı âşıkların yaşamış oldukları sevda onların âşıklığa yönelmelerindeki en önemli etkendir. Bu sebebe dayalı olarak âşıklığa yönelen çırak adayının çektiği sevda onun ruhunda önemli izler bırakır. Âşık adayı bu duygularını en iyi şekilde aşina olduğu âşıklık geleneği içinde ifade edebileceğini düşünerek âşıklığa yönelir. Bu âşıklara örnek olarak verilebilecek isimler şunlardır:

Âşık Muhlis Denizer: Sevdiği kıza kavuşamaması onun âşıklığa yönelmesinin bir sebebi olmuştur.

Âşık Mustafa Aydın: Lise çağlarında sevdiği kıza olan aşkı onu âşıklığa yöneltmiştir.

Âşık Sabri Yokuş: Bir güzele karşı duyduğu aşkın kendisine verdiği ilhamla âşıklığa yönelmiştir.

1. 7. Fakirlikten Âşıklığa Yönelme:

Kars yöresi âşıklarından bir kısmı çekmiş oldukları maddî sıkıntılardan dolayı âşıklığa yönelmişlerdir. Bu âşıklara örnek olarak Âşık İsmail Azerî ve Âşık Orhan Karadağoğlu gösterilebilir.

Âşık İsmail Azerî: İsmail Azerî çobanlık yaptığı köyde fazla para kazanamadığını, âşıklık yaparak daha fazla para kazanabileceğini düşündüğü için köylerine gelen Âşık Muharrem'in yanına giderek âşıklık geleneğini öğrenmeye başlamıştır.

Âşık Orhan Karadağoğlu: Bir kaza sonucu kör olan Orhan Karadağoğlu'nun yapabileceği başka bir meslek olmadığı ve para kazanması da gerektiği için âşıklığa yönelmiştir.

Âşık Maksut Feryadî: Hayattaki maddî sorumlulukları arttığı ve âşıklıktan başka bir işi de olmadığı için geçimini âşıklıktan temin etmeyi düşünmüş ve âşıklığa yönelmiştir.

Âşık Murat Çobanoğlu'na göre de âşıklığa yönelmenin ve bu geleneği icra etmenin en önemli sebebi âşığın fakir olması sebebiyle para kazanmak ve geçimini temin etmek zorunda olmasıdır.

1. 8. Kazayla Körlükten Âşıklığa Yönelme:

Mülâkat yaptığımız Kars yöresi âşıkları içinde Âşık Orhan Karadağoğlu yanlış tedavi sonucunda gözlerini kaybetmiştir. Âşığın başından geçen bu talihsiz hâdise onun âşıklığa yönelmesine sebep olmuştur.

Âşık Orhan Karadağoğlu âşıklığa başlamasını şu şekilde anlatmaktadır:

"*Âşıklığa ne zaman ve nasıl başladınız?*

Aşıklığa bin dokuz yüz atmış altıda başladım, bin dokuz yüz kırk altı doğumluyum. O zamanlar devlet Kars'a bir radyo evi kurdu. Benim de sesim iyiydi. Çocukken bana türkü söyletirdiler. Arkadaşlarla gittik bu radyoya ki sanatçı olalım diye onu da olamadık. Onnan sora biraz âşıklık başladı bizim şehirimizde. Benim elimden bir iş gelmediği için ben bu işlere merak saldım. Radyoya gittim bir sonuç alamadım. O sıralarda da âşıklık sanatı çok parlak devrindeydi. Ben de âşık olmaya karar verdim. Peder bana bir saz aldı. O sıralar yaşım yirmi üç falan. O dönemde Çobanoğlu Gahvesinde her zaman âşıklar çalıp söylerdiler. Ben de gahveye gittim ve beni dinledi usta âşıklar;

"Tamam güzel." dediler, "Sen de programlara katıl." dediler." (Karadağoğlu, 1999: 1)

1. 9. Kendiliğinden Âşıklığa Yönelme:

Kars yöresindeki bazı âşıklar ise doğuştan gelen bir ilhamla kendiliklerinden âşıklığa yönelmişlerdir. Bunlara örnek olarak Âşık İsa Özgür Viranî verilebilir. Viranî sonradan usta-çırak ilişkisiyle ya da başka bir sebeple âşıklığa yönelmediğini, zaten usta bir âşık olarak doğduğunu söylemektedir.

Kars yöresi âşıkları ile yaptığımız görüşmeler ve yukarıda incelemeye çalıştığımız âşıklığa yönelme sebepleri göstermektedir ki yöre âşıklarının âşıklığa yönelmeleri ve çıraklığa başlamalarındaki bu sebeplerin sadece birisi âşık adaylarını bu geleneğe yöneltmemiş, bazen bu sebeplerin birkaçı adayın âşıklığa yönelmesinde ve çıraklığa başlamasında etkili olmuştur. Dolayısıyla âşıklığa yönelme ve çıraklığa başlama sebepleri arasında sıkı bir ilişki vardır ve bunlar iç içe geçmiş, birbirini tamamlayan unsurlardır denilebilir.

2. Çırak Edinme veya Çırak Olma

Yukarıda saydığımız sebeplerden dolayı âşıklığa yönelip çıraklığa başlayacak olan âşık adayları, kendilerine bu geleneği öğretecek olan bir ustaya çıraklık ederek, onun bilgi, görgü ve tecrübelerinden faydalanmak yoluyla, bu sanatı icra etmede gerekli olan edebî ve meslekî terbiyeyi edinirler. Usta âşıklar da bu geleneğin devam etmesi ve kendi isimlerinin unutulmaması için yetiştirmek üzere yanlarına bir çırak alırlar. Buna "çırak çıkarma" ya da "çıraklama" da denir. Görüşme yaptığımız Kars yöresi âşıkları şu şekilde usta ya da çırak edinmişlerdir:

2. 1. Çırağın Babasının Âşık Olması

Aile büyüklerinden tevarüs etmeyle âşıklığa yönelen Âşık Murat Çobanoğlu, Âşık Günay Yıldız, Âşık İsmail Aladağlı, Âşık Bayram Denizoğlu ve Âşık Maksut Feryadî'nin babaları çocuklarında âşıklık geleneğine karşı var olan hevesi ve

yeteneği gördükten sonra çocuklarını çırak edinerek onların usta birer âşık olmaları için gereken bilgi ve görgüyü edinmelerini sağlamışlardır.

Âşık olan baba, çocuklarından birisini çırak olarak edinirken, çocuğunun bu geleneğe karşı hevesinin ve yeteneğinin olup olmadığını, ayrıca sesinin güzel olmasını ve dış görünüşünü göz önünde bulundurur.

Âşık Bayram Denizoğlu kendi babasına çıraklık etmesi hususunda şunları söylemektedir:

"Âşık olmaya nasıl karar verdiniz?

Âşık olmaya karar vermem çoh_ilginç. Benim babam aslında beni aşıg_etmek istemiyordu. Ben bunu bir kitap halinde hayatım düşünülüyor. Hakikaten beni aşıg_etmek istemiyordu. Benim büyük bir abim vardı Ekrem isminde. Daha yakışıklı, daha uzun boylu, daha ağ benizli, teni güzel. Aşıklığa uygun sima onu bulmuş babam çocuklukta. Ben ġara yağız, beni ayaz vurmuş köyde ġapġara ġaralmışım. Hiç âşıh tipi mipi yohmuş bende.

Yani âşık biraz yakışıklı olmalı, öyle mi?

Tabi. Halkın içinde ŏle. Artist gibi yani. Üçüncü sınıftayım, eve geldim, akşamdır. Bizim oralarda biliyonuz ġaz var. Anam ġazı ġoymuş, çehne ġoymuş, pirinç pilavıynan, bulgur pilavıynan herneyse. Ġazın ġohusu üşgünlühten belli olur. Ben içeri girdim, elimde çanta. O zaman da Nuri Sesi Güzel'in bir türküsü beni etkilemiş. "Derya kenarında yüzer kayıklar. Anam ağlar bacım beni sayıklar." O türkü benim ağzıma ezber_etmiş. Bunu da atarım çantayı söylerim. Anam beni duyar: "Oğlum dur ne yapıyorsun ses şamarta yapma." "Niye ana?" "Baban abine içerde âşıhlıh öğretecek." "Ne zamandan beri?" "Ya bugünden beri içerdedir ama ne bir türkü diyebildi ne hèçbişe. Üçüncü gündür bu bugün de ġaz bişirmişiz ġazı yiyecek belki söyleyecek." Girdim içeri babamın ellerinden ŏptüm. Dedim: "Bundan âşıġ_olmaz âşıġ ben_olurum." Türküye başlamışım, adamcağız oğlunu üçgündür ġaz bile yedirip söyletemiyodu. Benim yanımda da tokatladı dışarı attı. Ve o günden sora anamın sözünden sora âşıġ_oldum. Babam beni âşık_etmiyordu. Anam içeri girdi dedi: "Âşık bele olur. Âşık ele üş saat

yalvarmayla türkü söylemek olmaz. Âşık aynı anda dedimi söyler." Öyle başladı âşıklığımız." (Denizoğlu, 2000: 2)

2. 2. Ustanın Bir Çırak Seçmesi

Âşıklık geleneğini icra eden usta âşıklar her şeyden önce âşıklık geleneğinin devam etmesi için kendilerine yetenekli bir çırak edinirler ve çıraklarını usta bir âşık olana dek eğitirler. Görüşme yaptığımız âşıklara göre usta bir âşık şu sebeplerden dolayı çırak yetiştirir:

Âşık İsmail Azerî, Âşık Şeref Taşlıova, Âşık Murat Çobanoğlu: Usta, öldükten sonra adının ve eserlerinin yaşaması için çırak yetiştirir.

Âşık Orhan Karadağoğlu: Usta âşık, bir insana faydalı olabilmek için çırak yetiştirir.

Âşık Günay Yıldız: Çok eseri bulunan yaşı ilerlemiş usta âşıklar eserlerinin bir kenarda unutulup gitmemesi için çırak yetiştirirler.

Âşık Muhlis Denizer: Bir toplumun birlik ve beraberliğini sağlayan unsurlardan biri de âşıklık geleneğidir. Âşıklık geleneğinin devam etmesi de bu geleneği icra eden âşıkların yetişmesine bağlıdır.

Âşık Mürsel Sinan: Usta âşık, kendi ustalığını ispat etmek, kariyerini artırmak için çırak yetiştirir.

Âşık Arif Tellioğlu: Âşıklar halkın eğitiminde de önemli bir unsurdur. Bu eğitimin devam etmesi için de usta âşıklar çırak yetiştirirler ki bu çıraklar da söyledikleri eserlerle halka faydalı olsun, halkı eğitsin.

Âşık Mahir Altuntaş: Usta âşık, bu sanata bağlılığından, sevgisinden dolayı ve âşıklık yeteneği olan bir gence yardım etmesi onun görevi olduğu için çırak yetiştirir.

Bu sebeplerden dolayı çırak yetiştirecek olan bir usta, çırak seçerken onda bazı özelliklerin olmasını ister. Görüşme yaptığımız âşıklara göre bir çırakta olması gereken özellikler şunlardır:

Âşık İsmail Azerî: Çırağın huyu güzel olmalı, ustasına karşı vefalı olmalı ve ustası gibi davranmalı.

Âşık Şeref Taşlıova: Ahlâklı ve dürüst olmalı.

Âşık Murat Çobanoğlu: Çırak ahlâklı olmalı, öğrenme kabiliyetine sahip olmalı, ayrıca soyunun temiz olması gerekir.

Âşık Ali Rıza Ezgi: Çırak yalan söylememeli, ustasına her zaman hizmet ve hürmet etmeli.

Âşık Günay Yıldız: Çırağın sesi güzel olmalı, ezberi kuvvetli olmalı, ustasındaki özellikleri almalı.

Âşık Mürsel Sinan: Çırak âşıklık geleneğine karşı hevesli olmalı.

Âşık Bayram Denizoğlu: Çırak ahlâklı ve zeki olmalı. Saz çalma yeteneğine sahip, sesi güzel ve fiziği düzgün olmalı. Bekâr olmalı, ustasını hiç yalnız bırakmamalı, vatansever olmalı.

Âşık Yener Yılmazoğlu: Çırak ahlâklı olmalı. Ustasına karşı saygılı davranmalı. Her yerde ustasını yad etmeli.

Âşık Arif Tellioğlu: Çırak yetenekli ve duygulu olmalı. Ustasına karşı edepli olmalı.

Âşık İlgar Çiftçioğlu: Çırağın öğrenme hırsı olmalı.

Görüldüğü gibi usta âşıklar çırak seçerlerken en çok, çırağın ahlâklı ve yetenekli olmasına dikkat etmektedirler. Bu özellikleri göz önünde bulundurarak kendilerine çırak seçen âşıklar ve seçtikleri çıraklar şunlardır:

Âşık İsmail Azerî; Bayram Denizoğlu'nu,

Âşık Şeref Taşlıova; Sadrettin Uslu, Bekir Sami Özsoy ve Nuri Şahinoğlu'nu,

Âşık Murat Çobanoğlu; Hakkı Viranî, Mürsel Sinan, Halis Altunbey, Arif Tellioğlu ve Yener Yılmazoğlu'nu,

Âşık Günay Yıldız; Sabri Yokuş'u ve kendi oğlunu,

Âşık Muhlis Denizer; Ziyaettin Yıldız ve Nihat Koçak'ı,

Âşık Sabri Yokuş; Adem Demir'i kendilerine çırak olarak seçmişlerdir.

2. 3. Çırağın Bir Usta Seçmesi

Kars yöresi âşıklık geleneğinde ustalar, yetiştirmek üzere kendilerine çırak seçtikleri gibi, geleneğe karşı hevesli ve yetenekli olan gençler de kendilerine usta bir âşık seçerek ona çıraklık yaparlar ve âşıklık geleneğini öğrenirler. Kars yöresi âşıklarına göre usta bir âşıkta şu özelliklerin olması gerekmektedir:

Âşık Şeref Taşlıova: Usta âşık, âşıklık geleneğinin dallarını iyi bilmeli.

Âşık Ali Rıza Ezgi: Usta, bildiklerini çırağıyla paylaşmalı.

Âşık Günay Yıldız: Usta âşık ahlâklı olmalı, âşıklık sanatını çok iyi icra edebilecek kudrete sahip olmalı. Ustasından öğrendiklerini düzgün bir şekilde söylemeli, sesi güzel olmalı.

Âşık Özgür Viranî: Usta, insanları sevmeli.

Âşık İsmail Aladağlı: Usta, insanlara faydalı şeyler söylemeli, bilgili ve duygulu olmalı, toplumda nasıl hareket edileceğini iyi bilmeli.

Âşık Sabri Yokuş: Usta, şöhretli olmalı, halk tarafından da çok seviliyor olmalı. Kasetleri çok satılmalı.

Âşık Maksut Feryadî: Âşık, topluma her hareketiyle örnek olmalı, kendini sürekli yenilemeli.

Âşık Hakkı Viranî: Âşıkta saygı ve sevgi olmalı, iyi saz çalıp irticâlen söyleyebilmeli.

Âşık Mahir Altuntaş: Âşık meclis adâbını iyi bilmeli, edepli olmalı, topluma lâyık, iyi bir insan olmalı.

Âşık Mustafa Aydın: Âşık, ahlâklı, dürüst, iyi bir insan olmalı, topluma lâyık olmalı. Kendini iyi yetiştirmeli.

Âşık İlgar Çiftçioğlu: Usta dil, din, mezhep ayırımcılığı yapmamalı, bildiği her şeyi çırağına öğretmeli.

Usta âşıkların bu özelliklerini göz önünde bulundurarak kendilerine usta seçen çıraklar ve seçtikleri usta âşıklar şunlardır:

Âşık İsmail Azerî; Âşık Muharrem'i,

Âşık Şeref Taşlıova; Âşık Kasım'ı,

Âşık Arif Tellioğlu; Âşık Murat Çobanoğlu'nu,

Âşık Sabri Yokuş; Âşık Murat Çobanoğlu'nu,

Âşık Hakkı Yerlioğlu; Âşık İlhami Demir'i,

Âşık İlgar Çiftçioğlu; Âşık İslâm Erdener'i kendilerine usta olarak seçmişlerdir.

Yukarıda isimlerini zikrettiğimiz âşıklar, ustalarını kendi köylerindeki düğünlerde görmüşler, onun sanatına hayran kalmışlar ve böylece ustalarının yanlarına giderek onlara çırak olmuşlardır.

Âşık Hakkı Yerlioğlu, Âşık İlhami Demir'i kendisine usta olarak seçmesi konusunda şunları söylemektedir:

" *Âşık olmaya nasıl karar verdiniz?*

Ben âşıklığa bin dokuz yüz yetmiş dokuz yılında başladım. Üstadım rahmetlik Âşık İlhami Demir. Biliyosunuz bizim memlekette âşıklık çoḫ değer verilen bi sanattır. Ben de daha çocuḫ yaşlardaydım o zaman. Bin dokuz yüz yetmiş dokuzda o zaman tam genç çağlarım. Babamı zorladım illâ beni bi âşığın yanına vericeksin.

Siz kendiniz istediniz âşık olmayı öyle mi?

Ben kendim istedim. O zaman on altı yaşlarında o civarlarda. Gene özellikle de Âşık İlhami Demir'i tercih ediyordum. Kendisini çoḫ seviyordum.

Neden?

Onu çoḫ seviyorum nedense işte ġara ġaş ġara göz. Tabi önce çoḫ dinliyordum. Bizim köye çoḫ düğünlere gelirdi. En çoḫ da ona özenirdim. Özellikle atışmaları, özellikle hikâye anlatma tarzları yani atışma dalları, taşlama dalları çok severdim kendisini. "İlla ben olursam da Âşık İlhami'nin çırağı olurum." diyordum. Özellikle onu seçtim. Hatta babam defalarca Ġars'a gitti, geldi: "Başġa âşıklar var." dedi ben kabul etmedim. "İlhami'nin

şu anda çırağı var." dedi, Âşık Ali Rıza Ezgi. Onun ikinci çırağı benim. "Ali Rıza'dan sonra ancak çırak alabilirim." dedi. Ben de sabırla bekledim.

Çırak olabilmek için kaç sene beklediniz?

Valla bi seneye yakın bekledim. Tabi kendisinden söz aldım." (Yerlioğlu, 2000: 1)

2. 4. Usta Edinirken Çevredekilerin Vasıta Olması

Kars yöresinde âşıklık geleneğine karşı hevesli ve aynı zamanda da yetenekli olan gençlerin âşıklığa yönelme ve başlamalarında çevrelerindeki insanların etkileri olduğu gibi, âşık adayının bir usta edinmesini sağlamada da âşık adayının çevresindeki insanlar etkili olabilmektedirler.

Âşık adayının bir usta edinmesinde etkili olan kişiler arasında en önce âşık adayının babası gelmektedir. Oğlunun âşıklık geleneğine olan hevesini ve yeteneğini gören baba, onu usta bir aşığın yanına çırak olarak verir. Mülâkat yaptığımız âşıklardan Âşık Ali Rıza Ezgi babası tarafından Âşık İlhami Demir'in yanına çırak olarak verilmiştir. Âşık Hakkı Yerlioğlu'nun babası da oğlunun Âşık İlhami Demir'i usta olarak istemesi üzerine Âşık İlhami Demir'le görüşmüş ve oğlunun Âşık İlhami Demir'e çırak olmasında vasıta olmuştur.

Âşık adayının bir usta edinmesinde etkili olan çevre içerisinde akrabaların da rolü vardır:

Âşık Mustafa Aydın'ın Âşık Mevlüt İhsani'ye çırak olmasında akrabaları vasıta olmuştur. Âşık Mahmut Demirci'ye ise ustası Âşık Feyzi'ye çırak olmasında öğretmenleri aracılık etmiştir.

Âşık Muhlis Denizer'in ustası Âşık Reyhanî'ye çırak olmasında usta bir âşık olan İlhami Demir vasıta olmuştur.

Örneklerde görüldüğü gibi, çırağın bir usta edinmesinde babası, akrabaları, köylüleri, öğretmenleri ve tanıdığı âşıklar vasıta olmaktadırlar. Bu vasıta oluş daha çok çırağın, çırak olma talebinin bir usta âşığa arz edilmesi şeklinde olmaktadır.

3. Çırağın Eğitim Süreci

Âşıklık geleneği içinde çırak yukarıda bahsettiğimiz şekillerde bir usta edindikten sonra âşıklık geleneğini icra etmesinde kendisine lâzım olan edebî ve meslekî bir eğitim sürecinden geçer.

Bu eğitim sürecinden geçtikten sonradır ki âşıklık geleneğini icra edebilen, gelenek temsilcisi bir âşık olabilmektedir.

3. 1. Çırağın Ustasından Öğrendiği Konular

Mülâkat yaptığımız Kars yöresi âşıklarının söylediklerine göre çıraklar ustalarının yanlarında geçirdikleri eğitim süresi içinde şu konular hakkında bilgi edinirler:

3. 1. 1. Çırağın Ustasından Öğrendiği Edebî Konular

Âşıklık geleneği içerisinde yetişen âşıklar ve bu âşıklar tarafından icra edilen edebî ürünler, edebiyat araştırmacıları tarafından "Âşık Edebiyatı" adı ile bu sahada ele alınıp incelenmektedir. Umay Günay'a göre âşık edebiyatı; 1. Halk Hikâyeleri, 2. Âşık Şiirleri, olmak üzere iki ana bölümde incelenebilir.

Usta bir âşığın yanında âşıklık geleneğini ve âşık edebiyatı ürünlerini öğrenen çırak, ustasından âşık edebiyatı ile ilgili şu konuları öğrenmektedir:

3. 1. 1. 1. Âşık Tarzı Şiirler Öğrenme

Araştırmacılar âşık edebiyatı mahsullerinden biri olan âşık tarzı şiirleri Serbest Deyişler, Sistemli Deyişler olmak üzere iki ana bölümde incelemişlerdir.[95] Biz de çalışmamızda bu düşünceden hareketle âşık adayının ustasından öğrendiği âşık tarzı şiirleri iki gruba ayırdık.

---

[95] Daha geniş bilgi için bkz. Umay Günay, **Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınlar, 1993, s. 25.

a. Usta Malı Şiirler Öğrenme

Âşıkların usta malı şiirleri öğrenmeleri konusunda Umay Günay şunları söylemektedir: "Ezberleme gayetleri Türk âşıklarını kudretsiz kılmamakta ve hafızasının yanıldığı hallerde telâşlanmadan irtical güçlerini kullanmalarını sağlamaktadır. Diğer kültürlerden farlı olarak Türk âşıkları birbirine zıt olan ezber ve irtical gücünü yan yana yeri geldikçe kullanmak sanatlarını başarı ile yürütmektedir. Âşıklık geleneğinde hem usta malı şiirlere hem de âşığın kendi yaratıcılığına gerek duyulan zamanlar vardır. Bu tarz şiirlerde sabit çekirdek, kafiye + redif diye tarif edilen ayaklar olmalıdır."[96]

Mülâkat yaptığımız âşıklar da yukarıda belirtilen düşüncelere paralel fikirler beyan etmişlerdir. Kars yöresi âşıklarına göre halkın sevdiği iyi bir âşık olabilmek, serbest ve sistemli deyişler meydana getirebilmek için önce usta malı şiirleri ezberlemek ve bunları icra etmekle mümkündür.

Kars yöresi âşıklarına göre çırak henüz bir ustanın yanına gelmeden önce âşıklık geleneğine olan ilgi ve hevesinden, âşıkları köy düğünlerinde veya âşık meclislerinde dinlemesinden dolayı usta malı şiirlere aşinadır. Zaten usta, çırak olarak kabul edeceği gence önce usta malı bir türkü söyletir böylece onun sesi ve yeteneği hakkında bilgi sahibi olduktan sonra çıraklık yapıp yapamayacağı hakkında karar verir.

Arif Tellioğlu âşıklığa yönelişini şöyle anlatmaktadır:

"Âşık olmaya nasıl karar verdiniz?

Bizim köyümüze düğünlere âşıklar çok gelirdi. Ben gider onları dinlerdim. Başka yakın köylere gittiklerinde de ben o köye gidip onları dinliyordum. Hele bakım ne söylüyorlar, nası hitab_ediyorlar, diye. Kültürlerini, edebiyatlarını yani bunları çok seviyordum.

Kaç yaşlarındaydınız o zaman?

O zaman ben ilkokulu bitirmiştim, ozanları sürekli olarak dinliyordum, âşıklığı çok seviyordum. Diyordum ki; "Ben bunu çalıp çağırıp söyliyim." Tabi ki aşıklığı çok sevdiğim için annem bana dedi ki; "Madem ki

[96] A. e., s. 24-25.

sen âşıkları çok seviyorsun, sana bir saz alalım." Babam ise; "Başka bir işle meşgul_olsun, bunun sonucu bi emeklilik, sigortası falan yoktur." diyordu. Annem dedi ki "Ozanlık daha iyidir, koy bunu yapsın" dedi. Annem bana bi saz aldı. Annem o zaman tandır yapıp satıyordu. Beş liraya bi tandır sattí, bana bi tane saz Kars'tan aldık.

Kars'ta Çobanoğlu Kahvesi varídí. Orada âşıklar yedide başlıyor on ikiye kadar söylerdiler. Sordum; "Bu sonda çıkan âşık kim?" dediler ki; Murat Çobanoğlu. Murat Çobanoğlu programı bitirdikten sora konuştuk. Dedim işte; "Ben burda çıraklık yapmak istiyorum, yanınızda." dedim. "O zaman bi sesinizi dinleyelim." dedi ve sesimi dinleyip beğendi. "Senin sesin âşıklığa uygun yalnız eğitim şart size." dedi. Çalabildiğim kadar da saz çalmıştım. Yanına kabul etti." (Tellioğlu, 1999: 1)

Usta âşıklar yanlarına aldıkları yetenekli çıraklarına ilk önce kendisinin ve diğer ustaların şiirlerini ezberlemelerini ve bu usta mallarını usta âşıklar gibi icra etmeye çalışmalarını söyleyerek çıraklarının usta malı repertuarlarının gelişmesini sağlarlar. Böylece çırak âşık tarzı şiirleri ve bunları oluşturan usta âşıkları bilir. İleriki yıllarda âşık meclislerinde halkın kendisinden dinlemeyi arzu edeceği usta mallarını öğrenir ve kendi edebî kişiliğini bu temel üzerinde oluşturur.

Günümüz Kars yöresi âşıklık geleneğinin büyük üstadı **Âşık Şeref Taşlıova** usta malı şiirler öğrenmenin çıraklar için önemi konusunda şunları söylemektedir:

"...Çırak kendisine gelene kadar alt yapıyı çok sağlam kurması lâzım. Temeli, usta malı üzerine kurmalı. Kendisi son zamanlarında (ustalık döneminde) yavaş yavaş hayatının serüvenlerini, başından geçen olayları zaman zaman söylemeye başlar. Onları bir macera, serencem haline getirebilir. İşte; İstanbul'a gittim, falan yerde şöyle oldu. O onun, halkın dinleme tarzı...

Ustanız size daha çok kimlerin şiirlerini öğrenmenizi tavsiye etti?

Yaşayan aşıkların; ilk önce Aşık Şenliğ'in şiirlerini tavsiye etti bana. Onnan sora Sümmani'ninkini, İzanî'ninkini, İrfanî Hoca'nınkini yani ilk önce bizim bölgenin aşıklarını, Hasta Hasan'ınkini ben onlarla başladım. Ama

onnan sora ben Türkiye genelinde beğendiğim bir aşığın hepsini, Zülalî'ninkini, Müdamî'ninkini öğrendim. Bu konuda bir sınır yok. İstediğiniz kadar usta malı, usta malını ne kadar çok öğrenirsen. Yani şunu diyeyim; bir adamın çok iyi hatib_olması için ne lâzım? Çok iyi kitap okuması, zengin dil davarcığı olması lâzım. Bir aşığın da çok iyi şekilde atışma yapması için, çok başarıya ulaşması için çok iyi usta malı bilmesi lâzım. Dolu olması lâzım yani. Atışma için de önemlidir. Atışma için derken; ustanın malını değiştirerek atışma yapılmaz. Ama usta malı yoluyla öğrendiği kafiyeler, motiflerle, çırak kendi sözünü birleştirip söylemeli. Zaten aşıklık motiflerle örülü bir sanat. Bir süreye geldikten sonra onnan sora kendi özverini (yeteneğini) de onun içine gattığın zaman işte o zaman olgunlaşma çağıdır. Yani o zaman artık ağacı dikmişsin, iyi sulamışsın, budamışsın, meyveleri yavaş yavaş vermeye başlamış. Bakıyorsun ki hangisini yesen ağzına tad veriyor. Eğer hamsa insanın ağzını ne yapar? Buruşturur. Onun için yani sanatı çok iyi şekilde kullandığın zaman toplumun sana garşı rağbeti belli yani. Eğer iyi bir aşık olabilmişsense, seni köy düğünlerinde sıra düşmez, herkes düğününe götürmek ister falan...

...Meselâ; Âşık Veysel âmâ bir insan. Kırk yıl usta malı söylemiş. Kırk yılından sonra kendisinin şiirlerini söylemiş. Usta malı çok önemli. " (Taşlıova, 2000: 7-10)

b. Serbest Deyişler Öğrenme

Serbest deyişler âşıkların tıpkı kalem şairleri gibi uzun bir süre içerisinde düşünerek, üzerinde değişiklikler yaparak oluşturdukları şiirlerdir. Âşık, şiirini kendisine göre en iyi şekle soktuktan sonra icra eder.

Usta âşık bu safhada çırağına kendi şiirleri ya da diğer usta âşıkların şiirlerinden örnekler göstererek âşık tarzı şiirlerin, serbest deyişlerin ölçüsü, kafiyesi, teması ve kelime dünyası ile ilgili bilgiler aktarmaktadır. Böylece âşıklık geleneğine karşı hevesi ve yeteneği olan çırak, ustasının yanındaki eğitim sürecine başladıktan

ve usta mallarını ezberleyip, öğrenip icra edebildikten sonra kendi yeteneği ölçüsünde yavaş yavaş serbest deyişler yazmaya başlamaktadır.

Usta âşıklara göre bir çırak yeteneğine bağlı olarak küçük yaşlardan itibaren şiir yazabilir. Ama onda bu yetenek yok ise, sadece ustadan öğrenme yoluyla şiir yazılmaz. Çünkü bu bir ilham ve yetenek işidir.

Bu konuda **İsmail Aladağlı** şunları söylemektedir:

"*Bir çırak şiir yazmayı ne zaman ve nasıl öğrenir?*

Ben gene söylüyorum onu. Bu yaradılış olayı dedik ya, herkes şiir yazamaz. Zaten o çırağın yaradılışında aşıklık duyguları varsa, o şiir yazma duygusu varsa bir ustanın yanında da en azından bir üç sene beş sene kaldıktan sora o irticâlen yavaş yavaş söker yani söylemeyi becerir. Bu duygu yoksa yapamaz.

Usta çırağına şiir yazabilmesi için ona neler öğretiyor?

O şiir yazma öğretilmez. Ben ne yaparım sen şiir yazmışsındır güzel bi şey yazmışsındır. Diyelim ki on beş heceli bir divan, böyle bir şey yazmış, birini yazmış on beş, birini yazmış on altı, birini yazmış on üç onu öğretebiliriz. Bu eksiğini düzeltiriz. Ölçüsünü, kafiyesini öğretiriz. Yoksa şiirde başka bi şey öğretilmez. Çünkü şiir duygudur o duygun da varsa ancak eksiğini, kısasını, uzunu düzeltiriz yani." (Kurt, 2000: 6)

Kars yöresi âşıklarının hemen hepsi ustanın çırağa şiir hususunda bilgi verdiği konusunda hemfikirdirler.

Bu konuda usta âşık **Şeref Taşlıova** şunları söylemektedir:

"*Usta çırağına ders, ilim veriyor mu?*

Tabi. Usta zaten adı üzerinde dolu bi insan anlamındadır. Yani bi şeyler öğrenmiştir. Meselá; çırak diyelim ki bir türkü öğreniyor bir usta malı türkü bir örnek veriyim meselâ; Aşık Şenlig'in diyor ki;

İster ihtiyâr ol, ister nevcivan.
Bu dünyada baki galan öğünsün.
Kedersiz fikirsiz, gamsız her zaman.
Baş atan şâd_olur bilen öğünsün.

Gençtir bunu bilmez mesele; "İster ihtiyâr ol, ister nevcivan, yavrum nevcivan, genç anlamınadır." der. Ona sözün, şiirin içerisindeki tasavvuf şekli varsa tasavvuf, sanatla ilgili şekli varsa sanatla, tabiatla ilgili şekli varsa tabiatla. Yani bir usta çırağa şiirin, geleneğin içerisinde ne kadar dallar, ne kadar şemalar, ne kadar şekiller varsa öğretir.

Bunları usta malı şiirlerden örnek alarak öğreniyor çırak, değil mi?

Tabi. Şindi şiir şudur. Şiir o kadar enteresan ki benim bir iddâm var: Çok iyi bir dilbilimcisi olmak için sözlüğü öğrenmeye gerek yok iyi şiirleri öğren, şiirlerin içerisinde sözlük var.

Âşıkların kelime hazinesinin kaynağı da bu mu?

Evet, ondan gelir. Çırak usta malı şiirleri öğrenirken şiirler vasıtasıyla kelime hazinesini, tasavvufa ait bilgileri öğreniyor, durakları, kafiyeyi, şekilini öğreniyor, havaları öğreniyor. Sora bizim bi ayrı özelliğimiz var. Diğer yerlerde sade şiir olarak öğrenilir. Bizde Kars'taki aşıklık geleneğinde şiirle hava birbirini tamamlayarak öğrenilir. Sekiz hecelik bir şiirin havası ayrıdır, on bir hecelik bir şiirin havası ayrıdır, on beş hecelik divan dediğimiz tarzın havası ayrıdır, on bir heceli ve altında da dörder satırlı cinaslı mani olan, tamamen cinasa bağlı olan tecnisin havası ayrıdır. Zaten bunları havayla almasan şey yapar. Bazı havalar var ki iç_içe girmiş. O türkü o havadan başka yerde söylendiği zaman_olmaz. Bunlar da çok dikkate değer şeyler.

Usta malı şiirler vasıtasıyla öğrendiği bilgiler dışında, usta çırağını karşısına alıp ona ders de anlatır mı?

Şöyle. Eskiden verirlermiş. Eski ustalar verirlermiş. Bizim ulaştığımız dönemlerde akşam düğünlerden misafir olduğumuz eve gittiğimiz zaman, kahvelerde masanın başında çay ikramında, şunda bunda o usta çırağına; "Şu şudur, şu şudur, bunu yanlış söyledin, bunu söylerken buna dikkat et, bunun şeyi de budur." diye ona açıklama yapar. Şiir, hava, hikâye üzerine hepsinin üzerine izahât yapar.

Çırak saz ve âşık havalarını öğrendiği sırada şiir de yazıyor mu?

Yazar. Kendisi de yavaş yavaş artık ustasına ilk önce: "Usta ben bunu yazdım, ben bunu yaptım, bu nasıl (olmuş) ustanınkine benziyor mu?" diyerek kontrol ettiriyor. Bu alıştırma dönemidir.

Peki ustası çırağına şiir hakkında hangi bilgileri anlatıyor, öğretiyor?

Ustası şu bilgiyi verir: Başgasının malını kendi üzerine tapşırmayacaksın. Onnan sora şiiri içi dolu olarak yazacaksın. Manâsını, ġafiyesini, hecesini, şeklini, veznini, ölçüleri çok iyi bilerek yapacaksın. Onlar da zamanla zaten oluşuyor. Usta malı da ezberledikçe onlara benzetmeye çalışıyor, zamanla da oluşuyor. O zaman üçüncü devreye ilham giriyor. Zaten ilhamın olmasa, isteğin olmasa ustadan da bir şey öğrenemezsin. En büyük meclislerde bile söylediğin zaman o fasıllarda, köy düğünlerinde şurda burda söyleten, sana ustadan aldığını da çok iyi öğreten ilhamdır. İlhamın olmadı mı olmaz." (Taşlıova, 2000: 9)

Mülâkat yaptığımız âşıklara göre ustalar çıraklarına şiir yazabilmeleri için şiirin ölçüsü ve kafiyesi hakkında bilgi verdikleri gibi manalı ve içi dolu şiir yazabilmeleri için de yeri geldikçe bazı dersler verirler.

Âşık Ali Rıza Ezgi usta âşığın çırağına verdiği bilgiler hakkında şunları söylemektedir:

"Usta çırağına verdiği derslerde neler öğretmektedir?

Usta bu derslerde Ġur'an dersi verir, ayyetleri, kıssaları öğreniyoruz, hadisleri, Türk halk edebiyatını, tasavvufu öğreniyoruz, ilmihali öğreniyoruz. Hepsini anlatıyor. Eğer aḫlında dutamıyorsunsa onu ġaleme alıyorsun, onu ezberliyorsun, yarın bi yerde sana bir ayak açıyor meselá; "Yunus Peygamber deryâda kaldı." Onu meselá Yunus demiyor da, başka bir şey açısınnan söylüyor, çırak ta anlıyor ki hā bu Yunus Peygamber'dir. Meselâ diyor ki; balığın ġarnında kan ile abdest aldı ve namaz ġıldı. Çırak bunu öğrenmedikten sonra ne bilsin Yunus Peygamber balığın ġarnında kan ile abdest almış da namaz kılmış." (Ezgi, 1999: 5)

Âşık İlhami Demir'in çırağı olan Ali Rıza Ezgi'nin, usta âşığın çırağına verdiği derslerle ilgili bu görüşlerine pek çok çırak yetiştirmiş olan **Âşık Murat Çobanoğlu** itiraz ederek şunları söylemektedir:

"Daha önce görüştüğüm bir âşık ustasından önce ilim öğrendiğini; ilmihal bilgilerini, peygamberler tarihini vesaire ondan sonra da saz öğrendiğini söyledi. Siz de bu şekilde mi yetiştiniz?

Yalan söylüyorlar bunu. Hangi çırak demişse bunu bennen karşılaştır. Öle şey olur mu? Hangi usta ilmihali biliyor ki ona da öğretsin. O usta aşıhlıh geleneğini öğrendihten sora mecbur kalır onu öğrenmeye. Niye öğreniyor? Bir aşıh bana sorarsa. Bizde soru sormak var, esgilerde vardı şindi git gide kayboluyor zatán. Bunlar yalan söylüyorlar. İlmihali öğrenmişler, ola ilmihali öğrenmişsen zatán ustaya ne gereği var.

Ustası bu çırağa ilmihal bilgileri, fıkıh, hadis, peygamberler tarihi vesaire gibi dersleri anlatmış. Çırak bu bilgileri ustasından öğrenmiş.

Bir usta zatán ne öğrenmişse; hikaye mi öğrenmiş, sözlerin hangisini öğrenirse onu naklediyor. Diyelim öğretmen sana öğretiyor. Ne öğretiyor öğretmen önce? Abc öğretiyor mu? Onnan sora başlıyor sana şu şu şu diyor, kafana onu goyuyor. Usta da çırağına: "Hikaye" budur yavrum, böle anlatacahsın, önce beni dinle." der. "Divan bu, tecnis bu, güzelleme bu, söz bu. Halka gaktığın zaman şöyle hitab_edeceksin, şunu öğrenmezsen olmaz." İlmihali öğrenip te gidip köyde hocalık mı yapacaksın? Onnarı biz hèş birimiz öğrenmedik. Onlar yalan, ben onu öğrenmedim bi defa. Ben kimi öğrenirim: Şenlik'ten öğrenirim, Sümmanî'dan öğrenirim, Dadaloğlu'ndan öğrenirim, meselà ileri gelen aşıklar kimise onlardan öğrenirim. İlmihal bana ne yarar? Ne eder ilmihal? Burda ilmihalı söyleyemesin, ilmihalı hoca camída okur. Akıl var, mantık var bunu unutmayın. Bunu nerde okuyorsun? Camí de mi okuyorsun, medresede mi okuyorsun, köyün cemahatında mı okuyorsun? Köy cemaatı bunu kabul eder mi? Aşıklık geleneği ayrıdır, ilmihal ayrıdır. Ele bi şey yoh. Yanî bunu söyleyen yanlış söylemiş. İlmihali öğrenen adam camide, medresede söyleyeceh. Ben gahım, adama ilmihalı söyliyim. Diyeceh: "Sen hoca mısın, aşıh mısın?" Mantık var. Kimden anlatırım ben: Köroğlu'dan anlatırım, hikayesinden, geçmiş hikayeleri anlatırım, herkes bunu ister. Yahu halk diyeceh: "Ben ilmihalı dinlemiş_olsam gider hocadan dinlerim, aşık bırak bunu." Bizim halkımız bunu söyler ya.

Meselâ; Âşık Şenlik iyi bir tahsil görmemiş ama şiirlerinde bu türden dinî mazmunları çok kullanıyor. Bu bilgileri bilmeden şiirlerinde nasıl kullanmış?

İlham diyorum. Burda her şey biter. Hakkın verdiği ilhamdır bu. Allah'ın bildirdiğiyle, tahsil mahsil yok, öyle bi şey yok. Şenlik'te de yok, Sümmanî'da da yok. Bu biter burda." (Çobanoğlu, 2000: 5)

Bu konuda Murat Çobanoğlu'nun çırağı **Mürsel Sinan** ise şunları söylemektedir:

"Peki bir usta çırağın şiir yazabilmesi için ona ders verir mi ?

Yok. Biz sadece dinleyerek, onlardan dinleyerek. Özel bi ders yok. "Bu şiir böyle yazılır böyle sistemle yazılır bu sistemi dene." diye bi şe yok. Zaten (ustanın) kendisi bilmez ki edebiyat. Adam meselâ; Hallacı Mansur'dan bahsediyor. Hallacı Mansur'un ne olduğunu bilmiyo. Ve konuların çoğu öyle. Âşık dinler, bahseder. Farkında olmadan söz sanatı yapar ama o söz sanatının ne olduğunu bilmez. Yani onu bilmeden ama edebiyatçılar bize diyor: "Sen burda teşbih yaptın, mecâz-ı mürsel yaptın gibi." diye bize söylüyorlar. Valla biz çoğunlukla ustaların çoğunun aynı cevabı verdiğini gördüm. "Biz bilmeyiz valla ne diyosunuz, valla anlamadık." diyor. Ama onu yapmış ve bu da ayrı bi şey. Bu da neden? Tahsil olmadığından. Ama âşık tahsil görse o yönü de gelişir. Onu daha ustaca, daha bilinçli kullanır. Bence her aşığa mutlaka edebiyat dersi vermek lâzım." (Uğursu, 2000: 13)

Görüldüğü gibi ustanın çırağa şiirlerinin daha anlamlı ve dolu olması için ders vermesi konusu âşıklar arasında farklı fikirlerle izah edilmekte, kimi âşıklar çırakların ustaları tarafından bu konuda eğitildiğini, kimi âşıklar ise ustaların çıraklarına bu bilgileri vermediğini belirtmektedirler. Kanaatimizce bu görüş farklılığının ana sebebi, usta-çırak ilişkisi içinde yetişen âşıkların genel anlamda aynı geleneksel eğitimi almakla birlikte kendi ustalarına göre değişen bazı farklı bilgiler de edinmeleridir.

c. Sistemli Deyişler Öğrenme

Sistemli deyişler; âşıkların bir âşık meclisinde, dinleyici karşısında hiçbir hazırlık yapmadan, irticalen söylediği şiirlerdir. Bu şiirler diğer bir âşık ile yapılan karşılaşmalarda üretildiğinden diyaloğa dayalıdırlar.[97]

Bu konuda Umay Günay şunları belirtmektedir: "Âşık fasılları diye anılan, belli bir topluluğun önünde, belli bir düzen içinde bir âşık adayının denenmesi ve başarılı olup olmadığına karar vermek için yapılan deyişmelerin dışında başka gayelerle âşık karşılaşmaları sık sık yapılır. İki başarılı âşık birbirlerinden üstün olduklarını göstermek için karşılaşabilirler. Bunun yanında üstünlük iddiası olmaksızın düğün veya benzeri toplantılarda, kahvelerde âşıklar dinleyicileri eğlendirmek, yalnızca sanatını sergilemek için de karşılaşırlar. Bunların dışında iki âşığın sohbet tarzında kendi kendilerine deyişmeleri de olağandır.

Âşık tarzı şiir geleneği içerisinde önemli bir yer tutan sistemli deyişmeler bugün de Anadolu'da özellikle Doğu Anadolu bölgesinde yaşayan âşıklar arasında devam etmektedir."[98]

Mülâkat yaptığımız Kars yöresi âşıklarına göre çıraklar önce usta malı şiirleri ezberleyip öğrenmekte daha sonra bu usta malı şiirleri örnek alarak kendileri serbest şiirler oluşturmakta, böylece âşık tarzı şiir konusunda iyice bilgi, tecrübe ve maharet kazandıktan sonra da sistemli deyişler söyleyebilmektedirler. Çırağın sistemli deyişler söyleyebilmesi en başta onun kabiliyetine âşıklık geleneğindeki tecrübesine ve bir ustadan eğitim almasına bağlıdır.

Kars yöresi âşıklarına göre, sistemli deyişler meydana getiremeyen, yani âşık meclislerinde irticalen şiir söyleyemeyen, atışma yapamayan âşık iyi bir âşık sayılmadığı gibi, bir çırağın ustasından ustalık belgesi, berat alması da atışma yapabilmesine bağlıdır.

Bunun yanı sıra çırak ustası tarafından bu konuda da eğitilmeye çalışılır. Çırak ilk atışmaları ustasının nezaretinde ustası ile birlikte yapar. Usta âşık, çırağın üstesinden gelebileceği basit kafiyeler, ayaklar açarak onun ile atışma talimleri

---

[97] Daha geniş bilgi için bkz. Umay Günay, **Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınlar, 1993, s.25-34.

[98] Umay Günay, **Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınlar, 1993, s.31-32.

yapar, çırağını diğer çıraklarla atışmaya teşvik eder, âşık meclislerindeki atışmaları dikkatle dinlemesini sağlar. Böylece çırak belli bir zaman sonra sistemli deyişler meydana getirmeye başlar.

Bu konuda usta âşık **Murat Çobanoğlu** şunları söylemektedir:

"Bir çırak ne zamandan itibaren irticalen şiir söyleyebiliyor?

İrticalen hemen söyliyemez. En aşşā dört beş yıl ustasına hizmet edececeḫ, gelenek, görenek, âşıḫları dinliyeceḫ ki onnan sora atışmanın nölduğunu öğrene. Mesela; Konya Âşıklar Bayramı tā biz atmış beşden beri devam_ediyoz. Konya Âşıklar Bayramı'na. Orda gelenler irticalen bazı okuyamıyor, kaybediyorlar. Ama üş sene beş sene geştikden, soradan sora o da öğreniyor. İrticalen konuşmaya başlıyor.

İrticâlen söylemeden önce çıraklar şiirlerini yazarak mı meydana getiriyorlar?

Tabi yazarlar. Ustanın sözlerini, hoşuna gidenleri yazarlar öğrenirler. Kendi şiirlerini yazarlar. En aşşā beş yıl. Ama elesi de var ki öğrenemez. Bu talebe gibi aynı, okuyabildiği kadar.

Bir çırak ne zamandan itibaren diğer âşıklarla atışma yapabilir?

Dediğim gibi en aşā beş yıl devam_ettikten sonra, tam öğrendikten sonra atışmaya kalkar, müsaade ister. Der ki; "Ben de atışma yapacam." Kendine güvenirse ustası da yapabilirsin dediği zaman o da yapar.

Çırak ilk atışmalarını ustası ile mi yapar yoksa başka âşıklarla mı yapar?

Hayır, başka âşıkla. Ustasıyla yapamaz tez tez. Zatán ustasıynan utanır o kakamaz ustasıyla.

Fakat usta çırağını yetiştirmek için ilk atışmaları birlikte yapmaz mı?

Binde bir şe yaparsa, o da binde bir oluyor usta-çırak arasında.

...mesele bazı aşıklar diyor ki; "Atışma yoḫtur." Peki atışma yokusa sana diyorum Kerem'nen Aslı niye atıştılar, Arzu'yla Ġamber niye atıştılar, Ferhat'nan Şirin niye atıştılar, Yunus Emre niye söyledi irticalen? Bunlar varlığın yoḫsulluğundandır. Kolayına kaçıyorlar. Efendim türkü var, atışma

yok. Çünkü yok ya, sermaye yok. Neden ki yüzde doksan atışma var da bunların şeyinde atışma yok?" (Çobanoğlu, 2000: 14)

Bu konuda **Âşık Bayram Denizoğlu** ise şunları söylemektedir:

"Bir âşık ne zamandan itibaren irticalen şiir söylemeye başlar?

Şimdi âşıkta bi dáfa dediğiniz gibi ustasından bazı âşıklar var ölene ġadar ayrılmaz o ayrı olay. Ama bana göre belirli bir zaman sonra ustasından ayrılıyor. Ustası ona çıraklık belgesi verdiği gibi, icazeti verdiği gibi, ustalık icazeti veriyor. İşte orda güzellik. Ustalık icazeti verdiği zaman onun ilticâlen söylemesi belki olmıyabilir belki gene diyorum. Mutlaka vardır da tam tamına... Ama sözde, sazda, hikâyede, türkü yazmalarda, atışmalarda kusuru ġalmamıştır. İltica başlı başına ayrı bi olaydır. Ele âşıḫ var ki dört dörtlük her tür âşıḫlığı var ilticası yoḫudu Soskertli Memmet. Ġars'ın en büyük aşığı ilticâlen söz söyleyemezdi. Ama güzel hikâye söylerdi ayağa ġaḫar çalardı. Bir de kültürün, lisanın, ağzın şiir konuşma açısının güzel olmasından oluyor. İltica konuşarak oluyor ya türkü değil ya, makam değil ya ilticâlen. Şimdi bu iltica ikiye ayrılıyo; bi sazlı sözlü konuşma, çalma söyleme. Bi de böyle ağızdan sazsız sözsüz konuşan iltica. İşte bu zor. En zor bu sazsız söylenen iltica. Çünkü kafada tutma saz yoḫ ya, ayağı da tutuyor hayır saz dengeyi sağlıyo söylenilen ayak da burda kalıyor. Zaman tanıyor ya saz. İlticada ayaḫtan düşme çoḫ ġolay oluyo. Çünkü ne dediğini unutuyor hele saza alışan adam sazsız söyliyemez.

İrticâlen şiir söyleyemeyen âşık olabilir mi?

Olur neden olmasın. Misâl ben gözümle şahit oldum buna. Bugün ilticâlen söyliyemiyen o kadar âşıklarımız var ki ama âşık diyorsunuz. Çoḫ mükemmel âşık. Eskiden mutlaka ilticâlen söylüyorlardı. Meclis-i irfan ġurula ġurula adam lal da olsa açılıyordu. Şimdi ortamını bulamıyor ondan iltica yapamıyor. İlticadan noḫsan adamlar meclis-i irfandan noḫsandır, ondan zayıftır. Göre göre göre, söyleye söyleye, dil bala döner, alışır arı gibi vızıldar durur. Ama demiye demiye sağır olur." (Denizoğlu, 2000: 25)

Âşık Mahir Altuntaş'ın bu konudaki düşünceleri ise şöyledir:

"Bir çırak ne zamandan itibaren diğer âşıklarla atışma yapabilir?

Belli bir yol gat_edip gendini kanıtlaması lazım. Belli bir süre ustanın yanında galır. O zaten yavaş yavaş atışmalara çıkar alışır. Ruhunda da irticâlen var ya. O söyler o zaman. Eski âşıhlarda olan adetleri aslında ben çoh benimsiyorum, çoh da seviyordum. İşte bugün Erzurum'dan bir âşık gelmiştir. Kars'taki âşıhla atışma yapılacahtır. Gündüzden gelir âşıklar kahvesine sazını o gelen misafir âşık kimle o akşam atışma yapacahsa o âşığın sazının çaprazına asar. Herkes orda görür, akşama da pür dikkat halk o iki âşığın atışmasını izler. Birisi gelmiş Erzurum'dan birisi Karslı. Burda atışma yapılacaktır. Şayet hangisi yenilirse yenen onun sazını alır. Ama şimdi günümüzde öyle yoh. Yani bunlar da zaman zaman bazı ustaları da rahatsız etti. Bazı ustaları da gerçekten bunu diyorum Reyhanî Usta en fazla bu konudan rahatsız oluyordu. Âşıklar yarışması hazırlanır. Yirmi tane âşık yazmışlar. Halbuki adete göre âşıklık geleneğine göre ustalar belli bi yaştakileri ayrı bir katagoride, yaş, dönemi itibarıyla olsun onlardan aşşada onların da bir isimleri yazılır bir torbanın içine atılır. Ordan herkes kura ile çeker. İşte Mahir Altuntaş çekti. Garşısına kim çıkmıştır; işte şu isimli âşıkla sahneye çıkıp atışma yapacaktır. Günümüzde böyle yapmıyorlar artıh. Atışma da yoh. Yarışma ciddî bir şeyde yarışma yoh. Yirmi tane âşık yazmışlar. Âşıklar Yarışması adı altında. Herkes birer türkü söyleyip aşşa iniyor. Eğer ki bu yarışma ise gerçekten yapılması lazım. Orada belli bir şeylerin kanıtlanması lazım. Sınıflandırılması lazım. Şu aşığın bu konuda bilgisi çok yühsektir. İrticaleni guvetli fakat şu âşık biraz daha ona göre zayıftır. Yani niye halk görsün bunu.

Öyle ciddi atışmalar yapılsa ortada âşık kalır mı sizce?

Kendine güvenenler kalır yani var. İçimizde öyle âşıklar var. Tabi erbabı değilse yapmasın. İki tane ustanın türküsünü söylemiş. Çoğu şimdi bu yeni yetişenlerin bi gısmı da şunu yapıyor: Bir ustanın veya ölmüş bir ustanın, rahmetli olmuş bir_ustanın türküsünü bir yerden alıyor, kendi üzerine söylüyor. Yani burda senin elinde de bir imkan yoh ki gaha da ağzını

susturasın. Zaman zaman televizyonda da görüyoruz. Haliyle âşıklar olsun, iyi dinleyiciler olsun, anlayanlar ve bilenler artıq_ustalar da çoq rahatsız. Hayli rahatsızlar.

Bunu yapan birine karşı ne yapılıyor?

Bir şey yapamazsın ki? Adam çıkıyor televizyona. Gitmiş oraya götürmüş birisi çıkarmış. İşte: "Bu da âşıq falancı." diyor. Efendim adam biraz sazı öğrenmiş günümüzde her şey mevcut. Saz gursları var. Adam gidiyor saz gursuna. Güzel de saz öğrenmiş. Diyor ki: "Bu eser benim." Halbuki kimindir ya Sümmani Baba'nındır ya Âşık Şenliğ'indir ya Müdamî'nindir. Bunu yapanlar da var. Fakat bunu ne bileyim bir devlet tarafından mı olsa, halk bi şey yapamıyor. Halkın yapacak bi şesi yoktur." (Altuntaş, 2000: 8)

3. 1. 1. 2. Halk Hikâyelerini Öğrenme

Âşık edebiyatı mahsullerinin ikinci bölümü olan halk hikâyeleri Kars yöresi âşıklık geleneğinde önemli bir yer tutmaktadır. Hikâye anlatma geleneği sözlü kültürün hâlâ canlı olarak yaşamaya çalıştığı Kars yöresinde halk arasında ve özellikle de âşıklık geleneğinde eski devirlere nazaran zayıflamakla birlikte devam etmektedir.

Kars yöresi âşıklarına göre hikâye bilmeyen ve âşık meclislerinde hikâye anlatamayan âşık iyi bir âşık sayılmaz ve âşıklık geleneğini iyi icra edemez.

Bu konuda günümüz Türkiye âşıklık geleneğinin hikâye tasnif etme ve anlatma dalında en iyi âşığı olan **Murat Çobanoğlu** şunları söylemektedir:

"Bir çırağın yetişmesinde ve daha sonra sanatını icra etmesinde hikâyelerin önemi nedir?

Halk hikayesini öğrenmedikten sonra aşıklık yapamaz gelenekte. Bizim geleneği diyorum. Bu tarafı demiyorum. Doğu Anadolu'yu. Peki bir düğün var. Sözünen düğün yola vurulmaz. Orda sorallar: "Sermayen nedir?" Yani, "Kaç táne hikâye biliyorsun?" Dört gün, beş gün bir hafta süren düğünler var. Günüz program yapırsın ayrí, önleden sonra ayrí, bi de akşam

ayrí üş dáfa "fasıl" var bi düğünde, sünnet düğününde, gelin düğününde, toplantıda.

Sünnet düğününde söylediklerіniz ile gelin düğününde söylediklerіniz farklı mıdır?

Yok aynıdır. Yani diyorum, üş gün, beş gün devam_ediyor, bir hafta devam_eden düğünler vardır. Hikayenin en büyük varlığı orda seni kurtarıyor, öğrenmen lazım. Bi defa usta çırağına der ki, "Öğreneceksin."

Usta, çırağına bu hikâyeleri nasıl öğretiyor?

Çırak hem hikâyeyi dinliyor, hikayeyi öğrendikten sora sözünü, şiirleri çırak yazıyor.

Ustanızın ya da sizin derlediğiniz hikâyeler var mı?

Çok hikayem var benim. En aşā benim yetmiş táne hikayem var.

Bu hikayeleri nasıl derliyorsunuz?

O da ayrı bir şeydir. Herkesin kafasındaki olan. Ben meselá bir özet_alım, onu on beş gün söylerim, o da ayrı bir varlık insanlarda. Bazı insan bunu yapamaz, bu da bi sanat yani. Bunun izahı pek mümkün dēl.

Sizin hikâye anlatışınız ile ustanızın hikâye anlatışı birbirine benziyor mu?

Az çok benzer. Zátan en çok ondan etkilenerek söylüyorsun, ustaya. Çırağınki yüzde doksan ustaya benzer.

Peki sizi hikâye dalında üstat kılan şey nedir?

İşte öğrendiğimiz. Ben bunu öğrenecem ki halka daha güzel hitab_edem. Gèttim zaman köylerimizde, düğünlerimizde bunları daha güzel söylemem için çok hikaye öğrenmek istiyordum." (Çobanoğlu, 2000: 8)

Usta âşık **Şeref Taşlıova** ise hikâye anlatma geleneği ile ilgili şunları söylemektedir:

"Bir çırağın yetişmesinde ve daha sonra sanatını icra etmesinde halk hikâyelerinin önemi nedir?

Halk hikâyesi bilmeyen bir aşığın zaten aşık olmasını kimse ġabullenmez. Şöyle ġabullenmez; hem ġabullenmez hem o aşık kendisini kurtaramaz. Çünkü zaman meselesidir. Yani uzun bir zaman içerisinde hep

türkü söyliye söyliye nası o zamanı bitirebilir, yedi günlük bir düğünde. Günde altı saat, beş saat en aşağısı sekiz saat program yapan bi adam ne kadar türküyle onu şe yapacaktır ki bitirsin. Hikâye bir nevi, o geleneğin romanıdır yani. Sözlü anlatımın arasına yani hikâyecilik o kadar önemli bir şey ki. Bakın hikâye anlattığı zaman o aşığ onu yaşıyor bir nevi. O hikâyeyi anlatırken, o hikâyenin türkü yeri gelirken, ağıt türküsünde ağıt şeklinde söylüyor, kahramanlık türküsü gelirken kahramanlık söylüyor, güzelleme şeklinde güzelleme, o hikâyenin içerisindeki bir aşığ bir tiyatro grubunun, otuz kişilik bir tiyatro grubunun rolünü tek oynuyor.

Ustanız size halk hikâyelerini nasıl öğretiyordu?

Söylüyordu kendisi biz de onu dinliyorduk, onnan öğreniyorduk. Onnan sora bize anlattırıyorlardı, noksanlarımızı tamamlıyordu.

Siz çıraklarınıza nasıl öğretiyorsunuz?

Çıraklar da aynen bizim gibi onlar da bizi dinlerlerdi. Kars'ta meselâ bir kahve vardı, Murat Çobanoğlu'nunkinnen evvel kahveler vardı, Ardahan'da vardı, Kars'ta vardı. Orda devam_ederdi. Onnan sora, yani aşıklar kahvesi kimin olursa olsun, kahvede usta aşığlar söylerdi. Gençler, çıraklar da onun tavrına, halına, hareketine bakarak, sonra onu uygulayarak öğrenirlerdi.

Bir çırak halk hikâyelerini tamamen ustası gibi mi icra eder yoksa kendi kabiliyetini hikâyeyi anlatırken ortaya koyar mı?

Kendisi kendi jestlerini, hareketlerini, mimiklerini ve kendisinin kafasındaki yorumları, ses hançerelerini türküleştirir, türkülerinde ki o havaya bir şekil getirerek, bir müzik kalitesi, kendine göre bir şey getirerek ona göre söyler. Ama bu ustalık döneminde olur, ilk çıraklık döneminde ustasının anlatışına göre anlatır.

Âşık halka kendisini tanıtmak için hangi yollara başvurur? Geçmişte nasıldı, şimdi nasıl?

Geçmişdeki usta mallarıyla, çok iyi saz çalmayı halkı sevecen bir şekilde, tebessüm ve güler yüzle karşılamayı halkın duygularını sazında en iyi

şekilde dillendirme şeklini bilen insan kendisini daha çok kabul_ettirir ve halk ta onu çok sever. Reklamı kendi sanatıdır.

Günümüzde de artık çok iyi bir iki tane türkü bilmek işte iyi saz çalmaktır. Yani başka bi şey yok. Halk hikâyeciliği hemen hemen günümüzde bitti kalkmak üzeredir.

Kasetler, şunlar bunlar tam aslına uygun son zamanlarda yapılmaya başladı. Ama halk hikâyelerimizi, çok iyi senaristlerin elinde senaryolaştırılarak yazılsın ve bunlar dramatik sahnelerde oynansın. O zaman çok büyük rağbet gördüğü gibi dünyada da eşsiz bir sanat ortaya çıkar. Bir hatıramı söyliyeyim: Rahmetlik Adnan Kahveci'yle Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne davet etmişlerdi. Bana aynısını söyledi, dedi ki: "Abi bizim tiyatrolarımızın boş galmasının sebebi içerisinde halk motifi yoktur, halk hikâyeleri yoktur" dedi. Dışarıdan aldığımız şeyler var. "Onun içine halk hikâyelerini kat." dedi. "Millet sıraya girer." dedi." (Taşlıova, 2000: 11)

Âşıkların da belirttiği gibi çırak ustasının yanında geçirdiği eğitim süreci içerisinde pek çok âşık meclisine katılır, bu meclislerde ustasının ya da diğer usta âşıkların hikâyelerini, nasıl hikâye anlattıklarını büyük bir dikkatle gözlemler ve onlar gibi hikâye anlatmaya çalışarak hikâye anlatma geleneğini zamanla öğrenir.

Âşık İsmail Azerî halk hikâyelerini nasıl öğrendiğini şöyle izah etmektedir:

"Ustanız size halk hikâyelerini nasıl öğretiyordu? Siz çırağınıza nasıl öğretiyorsunuz?

Ustamla birlikte aşıh meclislerine, düğünlere giderdik. Bu meclislerde ustam beni bir köşeye oturturdu; "Sıran geldiğinde seni galdıracağım, hikâye anlatmaya başladığım zaman gulağın ben de olsun, benim nası anlattığıma bah, ne söylediğimi iyi dinle" derdi. Ben de ustamı gözlerdim. Ustam hikâyeyi bitirdikten sora ertesi sabah hikâyeyi ben ona anlatırdım, o da yanlışlarım_olursa düzeltirdi. Hikâyenin sözlü kısımlarını, burada bunu

söyledim, burada bunu söyledim, okuyup öğrenmem için bana yazıp verirdi ustam Aşık Kasım ve Aşık İslâm Erdener.

Benim çırağım Bayram'ın babası Aşık Dursun da Bayram'a hikâyeleri öğretmişti ben de öğrettim, yazdım. Bayram benim hikâyeleri nası anlattığımı seyredip örnek almıştır." (Cengiz, 2000: 11)

Âşık İsmail Azerî'nin söylediklerinden anlaşılacağı üzere hikâye anlatma ve öğrenme geleneği Kars yöresinde eski devirlerde tamamen sözlü kültüre dayanmakla birlikte günümüzde yazılı kültüre de dayanmaktadır. Usta âşık çırağına hikâyeleri öğretirken yazıdan da faydalanmaktadır.

Ayrıca çırak halk hikâyelerini usta âşıkların hikâye kasetlerini de dinleyerek öğrenmektedir.

Bu konuda **Âşık Mahir Altuntaş** şunları söylemektedir:

"Bir çırağın yetişmesinde ve sanatını icra etmesinde halk hikâyelerinin önemi nedir?

Halk hikâyelerinin önemi; geçmişi geleceğe örnek vermektir. Yani yaşıyan insanı bazı konulara dikgatini çekmektir.

Âşıklar mutlaka halk hikâyesi bilmek zorundalar mı?

Tabi. Âşık ise halk hikâyesi bilecek. Ağıt türünü bilecek, goşma türünü bilecek. Öyle gün oluyor ki bugün bi programa başlıyorsun halk hikâyesi anlatıyorsun. İşte iki saat. "Devamı yarın akşam devam_edeceğiz." diyosun. Onnan sora o nöbeti başka bi arkadaş alıyor, o devam_ediyor. Ertesi akşam da yarın akşama da orda dinleyen insanlar pür dikgat geliyor bu sefer. "Ya bu hikâyenin devamı ne olacak?" merakla.

Peki siz kaç tane hikâye biliyorsunuz, bunları nasıl öğrendiniz?

Şu anda sekiz on tane civarında böyle başlı başına halk hikâyesi biliyorum. Bunu da ustalardan öğrendim.

Nasıl öğrendiğinizi anlatır mısınız?

Ustaların anlatım şekliyle. Yani dinliye dinliye.

Ustaların kasetlerini dinlediniz mi?

Tabi. Her zaman evde kasetlerini dinliyorum. En fazla kasettense canlı olarak dinlersense o zaman daha öğreniyosun. Daha iyi oluyor.

Çünkü ustaların hikâyeyi icra ederken nasıl hareket ettiklerini, ne şekilde davrandıklarını da orda görmüş oluyorsunuz, öyle değil mi?

Tabi daha dikgat, daha iyi oluyor." (Altuntaş, 2000: 11)

Çırağın halk hikâyelerini öğrenme dönemini **Âşık Mürsel Sinan** şöyle izah etmektedir:

"*Peki âşıklar bu devrelerde neleri öğreniyorlar?*

Türküleri sazı, sazı iyi çalmayı türküyü öğrenir. İkinci hikâyeleri öğrenir. İrticalen doğmaca söylemeyi. Hatta hikâyeler bizde en son dönemde öğrenilirdi. Yani kalfalık döneminden sonra düğünlere falan götürüleceksin. Millet içinde tanınıyosun. Düğüne giderken nasıl gideceksin? Hikâye bilmezsen gidemezsin. Hikâye işte o dönemlerde hikâyede öğreniyoruz.

Çırak halk hikâyelerini nasıl öğrenir?

Yine dinleyerek. Yani birisi işte bir doküman verip al şu hikâye şudur, şu hikâye de şudur, şu kural şudur... Yani kurallar var da onu da dinleyerek öğreniyosun." (Uğursu, 2000: 10)

Âşık Ali Rıza Ezgi'ye göre bir çırak ustasından beratını yani âşıklık sanatını icra edebilme yetkisini usta malı deyişleri, hikâyeleri söyleyebiliyorsa alabilir. Yani halk hikâyesini bilmek ve icra etmek Kars yöresi âşıklarınca çıraklıktan ustalığa geçişte bir merhale olarak görülmektedir

Kars yöresi âşıkları, halk hikâyelerini ustalarından öğrenip icra etmekle birlikte âşıklık sanatında iyice tecrübe kazandıktan sonra kendi hikâyelerini tasnif etmeye başlarlar. Âşıkların bu hikâyelerinin konusunu genellikle kendi başlarından geçen olaylar teşkil etmektedir.

Âşık Bayram Denizoğlu halk hikâyesi anlatma geleneğinin âşıklar için ne kadar önemli olduğu, hikâyelerin âşıklar tarafından nasıl tasnif edildiği konusunda şunları söylemektedir:

"Bir çırağın yetişmesinde ve sanatını icra etmesinde halk hikâyelerinin önemi nedir?

En güzel olay odur işte. Hikâye aşığın aynasıdır. Hikâyeye bahtın mı kendini görür. Hikâyenin içerisinnen sıyrılıp çıhan bir âşıh toplumdan yüzü ak çıhar. Şimdi bakın; siz bir yere gittiniz yüz kişi var karşınızda. Sizi imtihana tutmuşlar. Yüzüne de cevap vererek sıyrılırsanız ordan, ben bunu böyle benzetiyorum. Hikâye de aynıdır. Yüz tane ayrı insan gelmiş bir düğüne, hèçbiri de seni doğru dürüst tanımaz. Seni dört saat dinliyorlar orda bugün en azından. Dört saat onlar seni terkedip gitmedikleri sürece sen onun yüzüne de ayrı bi şe vermiş oldun ki seni beklediler orda. Ve hikâyeden sıyrılan adam toplumun her yerinde yüzü ak çıkar.

Nasıl güzel hikâye anlatılır?

Hikâyeyi özü yaşıyacak. Bugün ben üç tane hikâyem var kendimden. "Uzak Elli" diye. Bizim aslımız biraz uzahtan geldiği için. Biri de "Garip Şah" diye bir hikâyem var, bi de "Yersiz Adam" diye bi hikâyem var.

Nasıl derliyorsunuz hikâyelerinizi anlatır mısınız kısaca?

Aslında bunları söylemek birazcık inşallah sırdır da gizlilik açısından güzeldir ama gine de diyelim. Olay yaşanıyor. Hikâye yalan değil. Bugün hikâyelere yalan diyorlar. Doğrudur hikâyeler aslında öle görünüyor. Ama onun içinde bir bugün senaryolar da öyledir, bugün filimler bize bir işarettir. Şenlik Baba'nın hikâyelerini örnek vereyim. Salman Bey Hikâyesi Peneketli Osman Bey'i vurmuşlar aynı gün onu götürmüşler iki gün sora o hikâyeyi düzmüş. Osman Bey'i Salman Bey olarak söylemiş. Gızı vurmamış da oğlanı vurmuşlar diye bu da tersine tutmuş gızı vurmuş. Hikâye aynı oluyo. Türküler Şenlik Baba'nın, sözler Şenlik Baba'nın, düzülme şekli Şenlik Baba'nın olay orda. Bayram Denizoğlu da öyle yazmış. Bayram Denizoğlu da öyle anasını, babasını hikâyede oynadıyor. Yerler, mekânlar farklı. Biri de var olan bir

olaydır. Misâl ben bunu gözümle gördüm, Çobanoğlu'nda bu anda var o işler. Seyfi bin Zümyezel bilmem çoḫ hikâyeler var. Allah rahmet etsin bunları Posoflu Müdami Baba söyledi. Kitaptan_almış, tarihten. Tarihten bi kitap alıyor. Bir ġahraman var. Diyelim Melik Şah. Melik Şah'a türkü düzdü, hikâye yazdı. Böyle şeyler de yapılıyo yani. Dördüncü Murad'a âşıklar hikâye yapar. Yetenek meselesi. Diyelim şu anda Azerbaycan'da Aliyev midir, nedir onu bir padişah şeyiyle oynatırım. Senaryo yazarım onun üzerine." (Denizoğlu, 2000: 26)

Mülâkat yaptığımız âşıklardan Âşık İsmail Azerî, "Kardaşım Hüseyin" adlı bir hikâye tasnif ettiğini; Âşık Murat Çobanoğlu, "Saraç İbrahim", "Hamit Han ile Melek Sultan", "Ahmet ile Mehmet", "Cünun ile Dertli Sultan" başta olmak üzere pek çok hikâye derlediğini ve 70 hikâye anlatabildiğini; Âşık Ali Rıza Ezgi, Ege Üniversitesi öğretim üyesi Fikret Türkmen'e 32 hikâye okuduğunu; Âşık Özgür Viranî, 30'a yakın hikâye anlatabildiğini; Âşık İsmail Aladağlı; "Baba Laçin" adlı bir hikâye tasnif ettiğini; Mahmut Demirci, kendi hayatını hikâyeleştirdiğini; Bayram Denizoğlu, "Uzak Elli", "Garip Şah", "Yersiz Adam" adlı üç hikâye derlediğini ve pek çok hikaye antabildiğini söylemektedirler.

Teknolojinin büyük bir hızla ilerlediği günümüzde tüm Türkiye'de olduğu gibi Kars yöresinde de sözlü kültür ortamları yerini artık yazılı ve elektronik kültür ortamlarına bırakmaktadır. Bundan dolayı âşıklık geleneğinin en önemli dallarından biri olan hikâye anlatma geleneği geçmişe nazaran önemini yitirmektedir.

Bu konuda **Âşık Mustafa Aydın** şöyle demektedir:

"Pekâla bir çırağın yetişmesinde ve daha sonra sanatını icra etmesinde halk hikâyelerinin önemi nedir sizce?

Tabi toplumu dinletmesi açısından gel ki şu anda aşıḫlıḫ geleneğimizde bu sıkıntılarımız var. Yani arz talep meselesinde sıkıntımız var neden; artık insanlarımız bilgisayar devrinde teknoloji çağında çoḫ hızlı yaşıyor. Çık hızlı yaşayan bir dönemde üç günlük hikayeyi getirip anlatamazsın üç dakika seni dinlerken sıkılabiliyor insanımız. Yani bu zamanın değişmesinde hikayelerimiz zamana zaman içerisinde kim vurduya

gitti yani. Şimdi hikayelerin eskide şu şeyi vardı bir sermaye bakımından aşığın çoḫ sermayesi var bu aşıḫ çoḫ hikaye biliyor ama Kars'ta aşıḫlar hikaye bilmeyen aşığı düğüne götürmezlerdi niçin; o halk için ölçüydü neden eylenceydi bu düğünde aşıḫ hikaye anlatacak vatandaş aşığı dinleyecek o üç gün aşığı dinleyecek ki eğlencesini hikayesinde yaşayacaktı duygularını. Bu günkü film televizyonda film izler gibi aşığı dinleyecek duyacak yaşıyacaktı yani. Hikaye onun için ölçüydü, hikaye bilecekti aşıḫ ama şimdi hikayeyi bildin mi zamanı boşa harcamış olacaksın. Niye hikaye bildiğin için sen hikayeyi kime anlatacan kafanı başka şeylerle doldurmuşsundur yani. Bunun için bunu sil at demiyorum, bilsen iyi olur ama günümüz artık ona, ha ne olur hikayeyi klipleştirip, filimleştireceksen zamana uyarlayacak ve baş rolünü de ben oynayacaksam Kars şehri rolünü ben sevgimle yaşayacam. Benim hikayem yirmi yıllık hikâyedir ve şu anda çoḫ büyük bir teze konu olacak bir konudur, iyi bir çalışma olur onun üzerine. İnşallah birine nasip olur." (Aydın, 2000: 12)

3. 1. 2. Saz Çalmayı ve Âşık Havalarını Öğrenme

"Âşık tarzı şiir daima saz eşliğinde, âşık düzeni veya âşık ayağı adı verilen özel bir akord sistemi içinde dile getirilmektedir."[99] Bundan dolayı âşıklık geleneğinde saz çalma önemli bir husustur. Fakat mülâkat yaptığımız âşıkların hemen hepsine göre âşıklık geleneğinde söz, sazdan daha da önemli görülmektedir. Bunun sebebini Doğu medeniyetlerinde hikmetli söz söylemeye çok önem verilmesine bağlayabiliriz.

İrticalen şiir söyleyebilmek gibi saz çalmak da âşıkların önde gelen vasıflarından birisidir. Âşıklar özellikle topluluk karşısında irticalen şiir okurken, şiirlerini sazları eşliğinde söylerler. Böylece ortaya daha âhenkli bir ses çıkar. Ayrıca irticalen söylerken saz çalmak âşığa sözlerini sıralamada zaman kazandırır. Bu konuda **Âşık Günay Yıldız** şunları söylemektedir:

---

[99] Umay Günay, **Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınlar, 1993, s.21.

"Bir kere sazı elime aldığım zaman irticâlen şiir söylerim. İstediğim zaman söylerim. Zaten sazsız söylemek te çok zor. Ben sazsız da söylerim. Saz âşığa düşünmesi için zaman da gazandırır. Ahengi de sağlıyor." (Yıldız, 1999: 15)

Âşıklık geleneğine karşı hevesi ve yeteneği olan âşık adayı tıpkı usta malı deyişlere aşina olduğu gibi bir ustaya çıraklık yapmadan önce de saz çalmaya aşinadır. Mülâkat yaptığımız âşıklar içerisinde Âşık Şeref Taşlıova, Âşık Orhan Karadağoğlu, Âşık Muhlis Denizer, Âşık İsa Özgür Viranî, Âşık Mürsel Sinan, Âşık Kağızmanlı Mahmut Demirci, Âşık Yener Yılmazoğlu, Âşık Arif Tellioğlu, Âşık Maksut Feryadî, Âşık Hakkı Yerlioğlu, Âşık Mahir Altuntaş, Âşık Mustafa Aydın, Âşık İlgar Çiftçioğlu ustalarının yanlarına gitmeden önce bir usta âşık kadar olmasa da kendilerince saz çalabildiklerini belirtmektedirler.

Bu konuda **Âşık Mürsel Sinan** şunları söylemektedir:

"Âşık olmaya nasıl karar verdiniz?

Valla âşık olmaya karar vermedim. Kendiliğinden oluştu. Abim saz çalardı. Ben de çok çocuktum. Sanırım beş altı yaşlarında falan... İşte abimin saz çalmasından mı etkilendim bilemiyorum. Yani ailem de anlatır. Büyük bir heves vardı. O sazı abimden gizli alır çalardım. Ve kendi kendime öğrendim. Bakarak onlara bakarak öğrendim. Tenekeden bi sazımız vardı. Babam yapmıştı öyle sıradan, amatör bi şekilde. Hatta amatör bile değil yani sıradan bi saz çalma şekli. Zaten sazın perdesi yoktu düzgün. Dört beş táne o da perde sanırım şeyden aliminyumdan yapılma. Kabataslak bi saz. Onlardan heveslenerek başladım. Onlar evde çalıp söylerdi ben de çocuktum onlara heveslenirdim. Daha sonra abim İstanbul'a gitti saz bende kaldı. O bende bi tutku oldu. Hatta ben sazla uyurdum. Onla uyurdum, onla gezerdim. Bizim gendi koyunlarımız olurdu onları gütmeye giderdik. Ne biliyim işte ot, tahıl getirmeye giderken onu da beraberimde götürürdüm. Hatta bi ara öle dalmışım, çalmışım. Kuzular köye gitmişler ben hâlâ devam ediyomuşum. Karanlık olmuş sora babamgil geldi buldular. Yani çocukken başladım. Tabi

okulda da öğretmenler destek_oldular, sevdiler, kitaplar verdiler, türküler yazdılar, verdiler öle...

Ustanız kendi ustasının hangi yönlerinden etkilenmiş?

Bu ilk_etki mutlaka sazdandır. Bu bi tek Çobanoğlu için söz konusu değil herkes için söz konusu.

Her âşığın saz çalışı farklı mıdır?

Farklıdır. Yani sazdan etğilenir. O sazın sesi, ilk etğileyen odur. Ondan sora söz işin içine girer. Zaten sazın hevesiyle. Nası türkü söylerim? O hevesle gidiyo (çırak ustasının yanına). Daha sora şiir söyleme, irticalen söyleme yahut da türkü söyleme, usta malı söyleme gibi onlar daha sora oluşuyo. Ama ilk heves, etki herkese sazdandır.

Başka ne gibi etkiler vardır?

Âşık Gülistan'ın sazı çok meşhurdu. Âşık Gülistan diyince akla iyi saz çalan gelerdi. Hatta umuzunda çalardı sazı. Yani tersten çalardı sazı. Ben de uyguluyorum onu bazen." (Uğursu, 2000: 3)

Bununla beraber bir âşık adayı çırak, ustanın yanına gittikten sonra saz çalma kabiliyetini ustasını gözlemleyerek geliştirir. Çırak ustasının yanındaki eğitim sürecine başladığı andan itibaren usta malı deyişleri ve serbest deyişleri öğrendiği sıralarda saz çalmayı da öğrenmektedir.

Bu konuda **Âşık Ali Rıza Ezgi** şunları söylemektedir:

"Önce saz çalmak mı öğretilir, makam mı öğretilir?

Önce saz çalmak öğretilir. Fakat saz çalmayı zatán ilim öğrendiğinde, o arada boş ğaldığın zaman ğendi ğendine (usta sazı) işaretliyor. "Böyle çalacaksın." diyor, gösteriyor sen de yapıyorsun. Dersin devresinde bi saat de saz dersi veriyor. Meselá; divan, tecnis böyle çalınıyor diye, (bütün bu havaların nasıl çalındığını usta çırağa) gösteriyor." (Ezgi, 1999: 6)

Âşık Ali Rıza Ezgi'nin aksine **Âşık Mürsel Sinan** usta âşığın çırağına saz çalmayı öğretmek için fazla bir gayret sarf etmediğini şu sözlerle belirtmektedir:

> *"Âşık Murat Çobanoğlu'nun evinde kaldığınız dönemde günleriniz nasıl geçiyordu?*
>
> İlk günler çocuklarla tanışırdık, oynardık. Çobanoğlu akşamları kahveye giderdi söylemek için. Ben de çok heveslenirdim. Beni de götürmesini isterdim. "Oğlum bugün sen istirahat et, biraz uyu ben geç gelicem." diyordu. Bazı günler de götürüyordu. Sabah kalkınca kahvaltımızı yapıyoduk. Akşama yemeklerimizi yedikten sora ben de giderdim. Sadece dinlerdim. Yani Çobanoğlu bana: "Oğlum şu sazın perdesi şudur, şiir şöle yazılır." Böyle bi şekil yok. Sadece dinledim. Şiirlerini yazdığı defteri okudum. O okuduğum şeyi kendi kendime çalar söylerdim. Babam bi saz aldı bana. Tabi o da iyi bir saz değildi. Ama benim için iyiydi. Akşamları yine Çobanoğlu'nu gelir dinlerdim. Diğer âşıkları dinlerdim. Hep o dinleyişte bu ne söyler, bu nası söyler, nası atışma yaparlar, sazı nası tutarlar. Yani benim sazı tutuşumla onların sazı tutuşu arasında farkı kendim gözlerdim. Birisi bana: "Şu saz şöyle çalınır." diye bi şe yok. Hemen hemen (çırakların) hepsinde de böle. Bizim için iyi bir eğitim_oldu. Nasıl? Çünkü biz her şeyi gördük, yaşadık_orda." (Uğursu, 2000: 5)

"Âşıklık geleneği içinde, söz ve ezgi geleneksel özelliktedir. Bu bakımdan âşıklar şiir söylemede olduğu gibi müzikte de usta malı kullanırlar. Âşıklar kendi şiirlerini ve eski usta âşıkların şiirlerini geleneksel özellik taşıyan hazır ezgi kalıplarına döşeyerek icra ederler. Usta malı melodi kalıpları "çeşitli dizi, seyir ve melodileri içine aldığından" âşık çıraklık devresinde ustasından söz söylemeye ait teknik inceliklerin yanısıra, sözün birleşeceği melodik yapıları ve birleştirmenin incelik ve tekniklerini de öğrenir. Manzum söz söylemeye bağlı olarak ortaya çıkan edebî tür ve şekillerin kolay öğrenilebilmesi ve dinleyici üzerinde tesirli olabilmesi,

melodi kalıplarının iyi bilinmesine ve müziğin sözle birlikte başarılı bir şekilde kullanılmasına bağlıdır."[100]

Bundan dolayı Kars yöresi âşıkları çıraklık dönemlerinde ustalarından saz çalmayı öğrendikleri andan itibaren âşık havalarını da öğrenmektedirler. Kars yöresi âşıkları çıraklarına âşık havalarını öğretirken, bir âşığın âşık fasıllarında âşık havalarını icra ediş sırasına uygun olarak öğretir. Âşık havalarını öğretme sırası âşık fasıllarındaki, âşık meclislerindeki icra sırasına yani geleneğe uygun olmalıdır. Yöredeki âşık fasıllarında önce divan, sonra tecnis, ardından güzelleme söylenerek başlar ve devam eder. Bu konuda **Âşık Günay Yıldız** şunları söylemektedir:

"Usta çırağına makamları öğretmeye başlarken nasıl bir metot uygular?

Önce geleneğimize göre divanla başlarlar. Divan bizde açılış diye ġabul_edilir. Bunun şekli de vardır. Hangi yörenin makamlarının öğredecek sana? Terekeme yöresinin, Azerî yöresinin hemen hemen o ikisinin aynıdır. Ağızları yakındır. Divan söyler, tecnis söyler. Tecnis söylemeyen âşığı zatán âşıḳ saymazlar. Güzelleme söyler. Bi Ġaraçi makamını söyler. Sırayla böle. Ondan sora meclisin o andaki havasına göre makamları seçer. Zatán eski âşıklar da öleydi.

Âşık çırağına makamları öğretirken önce hangi havayı öğretir?

İlk_önce divanla başlar. Divandan sonra tecnis örenmesi lâzım, güzelleme örenmesi lâzım, sora da her hangi bi... Bi ġaraçi öğrenebilir. Bunlar zatán âşığın ilk_önce meclise çıḫıp, ilk önce bu dört makamı söyledikten sora konuya girer. Onnan sora meclise sahîb_olur. Yani önce bunları söyliyecek o havaya girecek onnan sora değişik makamlar istenicek, veyahut ta içinden geldiği gibi söyliyecek. Ama bu dört makamı söylemeden başka makamları söylerse toplum o âşığı ölçer: "Yav bu nedir divan söylemeden geşti." (Yıldız, 1999: 11)

---

[100] Metin Özarslan, "Erzurum ve Çevresinde Âşıklık Geleneğinin Bugünkü Durumu", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halkbilimi (Folklor) Bilim Dalı, Ankara, 1999, s.195-196.

Çırağın âşık havalarını öğrenmesi konusunda **Âşık İsmail Azerî** ise şunları söylemektedir:

"Ustanızdan hangi makamları öğrendiniz?

Bizim Iğdır Ovası'nda geçerli olan makamları öğrendim. Şu makamlar; güzelleme, tecnis, divan.

Çırağınıza da bu makamları öğrettiniz mi?

Evet öğrettim. Zatán bu makamlar Ġars'ın her yerinde geçerli olan makamlardır. Iğdır makamları Ġars makamlarından farklıdır. Bu makamlar yöreye ve halka göre değişiyor.

Usta çırağına bu makamları ne zaman öğretir?

Çırağın önce saz çalması gerek sora makamları öğrenebilir. Saz çaldıḫtan sora usta ona hem sazı hem de makamları öğretecek.

Usta çırağına makamları nasıl öğretir, bunun bir yöntemi var mıdır?

Bizim sazlarımızda perde noḫsanlığı vardır. Biz sazı daha çoḫ yüksek perdelerde çalar, makamları bu yüksek perdelerden çıkarırız. Dolayısıyla çırak önce sazdaki perdeleri, sesleri, vuruşları öğrenir. Sora hangi makamın kaçıncı perdede çıktığına, hangi vuruşlarla çalındığına ustasına bakarak, yazarak onun nası çaldığını izleyerek öğrenir.

Usta çırağına önce hangi makamları öğretir? Bunun belli bir sırası var mı?

Önce divan_öğretir. Çünkü aşıḫlıḫ divanla başlar. Sora tecnis, tecnisi yapamazsa güzelleme, güzellemeden sora diğer makamları öğrenir. Bu temel makamlarla birlikte "döşeme"yi öğrenir. Döşeme aşıḫlıḫta önemlidir. Saz çalındıktan sora asıl türküye veya hikayeye başlamadan önce döşeme söylenir. Meselem; "Yatan ġarı, dağların yatan ġarı, ġocanın belini bükir aḫşamdan yatan ġarı." gibi.

Siz ustanızdan hangi makamları öğrendiniz?

Önce Divan, Tecnis, Güzelleme sora da Muhannes öğrendim. Ayrıca da pek çoḫ döşeme öğrendim. Meselem;

"Azizim bir demen
Doldur içim bir de men
Aḫşam_oldu gün battı
Cavan_olmam bir de men"

giden günü geri döndürmenin imkânı var mı?

Bu döşemeler kime ait?

Daha çoḫ usta malıdır, ġendime ait olanları da var. Bu döşemeler daha çoḫ nasihattir. Meselem;

Güven gez
Dağda biter güvengez
Ne malına bel bağla
Ne sağlığa güven gez

Sizin ustanızdan öğrendiğiniz makamlarla sizin çırağınıza öğrettiğiniz makamlar arasında fark var mıdır?

Tabi farḫlar var. Çünkü benim çıraḫlıḫ döneminde öğrendiğim makamlar o döneme, o meclislere aitti. O dönemin aşıḫ meclislerinde aşıḫlıḫ geleneğini çok iyi bilen olgun insanlar vardı ama şindi bizim çaldığımız meclislerde ġadın erkek çoluḫ çocuḫ her seviyeden insan_olduğu için hepsine hitab_edebilecek makamları, özellikle de Hüseynî Düzen, çalmak zorundayız. Dolayısıyla makamlar değişiyor.

Bir çırağın mutlaka bilmesi gereken makamlar nelerdir?

Âşığın her makamı bilmesi gerekmez. Fakat; divan, tecnis, güzellemeyi bilmesi lazım.

Bir çırağın ustası bazı makamları bilmiyorsa, çırak bu makamları öğrenmek için hangi yollara başvurur?

Çırak o makamı bilen başka bir ustaya gidip öğrenebilir." (Cengiz, 2000: 14)

Âşık Arif Tellioğlu'ndan aldığımız bilgilere göre Kars yöresinde çalınıp söylenen âşık havaları şunlardır:

Divanlar:

Çıldır Divanî, Yerli Divanîsi, Mereke Divanîsi, Osmanlı Divanîsi (Yerli), Hasta Hasan Divanîsi, Gazeli Divanîsi, Müstezat Divanîsi, Reisoğlu Divanîsi, Bektaşî Divanîsi, Esma Sultan Divanîsi, Şahnazı Divanîsi, Semaî Divanîsi, Borçalı Divanîsi, Kars Divanîsi, Erzurum Divanîsi, Kağızman Divanîsi, Sezaî Divanîsi, Terekeme Divanîsi, Türkmen Divanîsi, Dudak Değmez, Sultanî, Ömer Divanîsi

Güzellemeler:

Çıldır Güzellemesi, Hasta Hasan Güzellemesi, Şöregel Güzellemesi, Gökçe Güzellemesi (Alesker), Yörük Gökçe Güzellemesi, Düz Güzelleme, Ahıska Güzellemesi, Ardahan Güzellemesi, Iğdır Güzellemesi, Goca Nene Güzellemesi, Âşık Şenlik Güzellemesi, Kerem Güzellemesi, Gürcistan Güzellemesi

Tecnis Havaları:

Edalı Tecnis, Cigalı Tecnis, Yedekli Tecnis, Düz Tecnis

Yüksek Sesle Söylenen Havalar:

Gevherî, Kaçak Nebi, Köroğlu, Çengi Köroğlu, Koçaklama Köroğlu, Cırıtlama Köroğlu (Kiziroğlu), Yörük Köroğlu, Mansurî, Türkmenî, Yerli Yanığı, Keşişoğlu, Avran Keşişoğlu, Düz Keşişoğlu, Civan öldüren, At üstü, Karabağ, Çukurova, Garibî, Üç Kollu, Hicranî, Seyyahî, Bayatı, Dübeyit, Tatyanî, Kağızmanlı Sezayi, Türkmen Üç Kolu, Bülbül Havası, Çiçekler (Kağızmanlı Hıfzı), Durnalar, Düğün Havası, Erzurum Ağzı, Ağlatma, Gelinbaşı Bezeme, Bayat-ı Kürdî, Borcalı Yangını, Kağızman Bozuğu, Gencî Havası, Halep Havası, Maya, Yıldızeli

Yanık Sesle Söylenen Havalar:

Zarıncı, Hoşdamağ, Yanık Kerem, Guba Kerem, Hicranî Kerem, Yedekli Kerem, Kesik Kerem, Zincirli Kerem, Mugana Ceylan, Bala Memmet, Şikeste, Yedekli

Şikeste, Yetimî Şikeste, Diligam Şikeste, Acem Şikeste, İran Şikeste, Memmet Bağı, Osmanlı Bozuğu, Çoban Kerem, Aşırolu, Keçecioğlu, Döşgaya, Minagereyli, Şahıgeneyli, Kürdî geneyli, Mirza Kâmîl, Bey Usûlü, Derbeder, Yediyollar Ayrımı, Gürcistan Gazeli, Saat Çukuru, Sultanî, Gıygoç, Sefil Baykuş (Âşık Hıfzî), Avşarî, Kürt Avşarî, Bağlar Altı, Kağızman Bağları, Emrah Havası, Kayabaşı, Borçalı Zarıncısı, Erivan Zarıncısı, Hüseynî, İbrahimî, Kalenderî, Öğütleme, Türkistanî

Orta Yüksek Sesli Havalar:

Yörük, Yüce Dağlar, Revan Çukuru, Sarı Telli, Sarı Yaylık, Dehdeyin Gızlar, Yörük Türkmenî, Gülebeyi, Meşdi Rüstem, Şarabanı, Ay Gızlar, Muhannes, Sicilleme Muhammes, Seyran, Lala, Merdanoğlu, Çeper Çukuru, Behmanî, Süsenberi, Bayramî, Destanî, Mirza Paşa, Gülgezi, Leyli Leyli, Nahçıvan, Mürîd Havası, Üçtelli Durnam, Yaycı, Salatınlar, Siverek, Gölkenarı, Semah, Urfanî

Âşık İsmail Aladağlı'nın âşık havaları hakkındaki şu sözleri âşıkların bazılarının âşık havaları hakkındaki düşüncelerinin yansıtması bakımından önemlidir:

"Ustanızdan öğrendiğiniz havalar hangileri? Özellikle kesin bilmeniz gereken havalar dışında farklı makamlar öğrendiniz mi?

Şimdi yok. Onun dışında ben farklı makam öğrenmedim. Ben kendim aşa yukarı beş yüz táne benim böyle birkaç arkadaşımızın farklılıkları vardır burda. O da müzüğün vermiş olduğu, almış olduğumuz eğitimin_etkisidir. O da duygu meselesidir. Herkes müzik yapamaz yani. Duygu meselesi yani. Aşa yukarı beş yüz táne kendime ait makamım var.

Kendinize ait makam nasıl oluyor?

Müzik üretme olayı. Nota, müzük_üretiyosun. Sözüyle, müzüğüyle kendisine ait.

O zaman ürettiğiniz her bir türkü bir havadır diyebilir miyiz?

Diyemezsiniz.

Ama "Beş yüz tane makamım var." diyorsunuz nasıl oluyor bu?

Fakat şöyle mesela diyelim ki demin söylemiş olduğum şiirin kendine özgü müziği vardır. Onu tabi ben üretmişimdir. Müziğini ben ortaya koymuşum, notaya dökmüşüm, ortaya çıkarmışım. Dolayısıyla o müzik bana ait yani. Beste dediğimiz olay. Bestesi de bana ait güftesi de bana ait. Bunu herkes yapamıyor.

Siz o şiirinizi ve notalarını hava olarak kabul ediyorsunuz yani?

Tabi ediyorum. O beceri meselesidir. Bugün diyelim ki tamam yöremizde bizim zarıncı makamı vardır, derbeder makamı vardır. İllahki onlarla yetinilecek diye bir kaide yoktur. Becerebiliyosan yapmanda fayda vardır. Üreteceksin, yani kendini geliştireceksin. Onu becerebiliyosan ne mutlu. Ama beceremiyosan başka mesele. Bugün ben diyelim ki örneğin kendi yöreme uygun yapabiliyorum. İç Anadolu'ya uygun yapıyorum. Karadeniz'e göre müzük üretebiliyorum. Hani âşık bunu yapamaz diye bi kaide yoktur. Bu da çağımızın getirmiş olduğu, eğitimin getirmiş olduğu bi şe yani. Yapman gerekiyo. Çalışırsan yaparsın. Bugün Trakya'ya göre müzik yapabiliyorum. Her yöreye göre müzik yapabiliyorum. O da duygu meselesidir. " (Kurt, 2000: 13)

3. 1. 3. Âşık Fasıllarını ve Meclis Adabını Öğrenme

Kars yöresinde âşıklık geleneği âşıklar tarafından geçmişten günümüze köy düğünlerinde, köy odalarında, köy evlerinde, âşık kahvehanelerinde icra edilegelmiştir. Âşıklar bu mekânlarda fasıllar tertip ederler ve toplum karşısında hünerlerini ortaya koyarlar. Âşıklar bu fasıllarda gelişigüzel hareket etmezler. Âşıkların davranışları ve icra ettikleri edebî ürünler belli bir tertip ve düzen içinde cereyan eder.[101] Kars yöresi âşıklarına göre usta bir âşık çırağına âşık meclislerindeki fasıllarda nasıl hareket etmesi gerektiğini yani "meclis adabını" öğretmektedir.

Mülâkat yaptığımız âşıklar meclis adâbının ne olduğunu ve onun önemini şöyle anlatmaktadırlar:

---

[101] Kars yöresi âşık fasılları hakkında daha geniş bilgi için bkz Umay Günay, **Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınlar, 1993, s.47.

Âşık İsmail Azeri:

"Meclis adabı nedir?

Meclis bir arifler topluluğudur. Mecliste dinleyenler, dinletenler vardır.

Aşıq bu seçkin meclise girerken ve orada hareket ederken çok edepli olmalıdır. Bu edepli oluşa meclis adabı denir.

Âşık meclislerinde usta çırağına neleri, nasıl öğretir?

Her şeyden önce meclis adâbını öğretir: Meclise nası girilir, mecliste nası oturulur, sana söz düşmeden gonuşmamayı öğretir. Meclis usta âşığa sorar: "Yanındaki bu genç kimdir?" diye "Çırağımdır." der, "O zaman bir iki de o söylesin." derlerse çıraq galhar, söyler. İstemezlerse çıraq oturur, ustasının ne yaptığını seyreder." (Cengiz, 2000: 15)

Âşık Şeref Taşlıova:

"...Aşıklık öyle sıradan bir sanat değil. Aşıklığın şeyi yoktur, yani bir yılda, iki yılda, üç yılda, beş yılda yetişir diye bir kural yoktur. Aşıklık çok uzun boylu, bir nevi aşıklık; dervişin tekkede en alt baştan başlayıp en üst başa kadar çıkmasına benzer. Onniçin âşıklık, usta görmiyen de aşık olmaz yani. Usta görmiyen bi insan iyi saz çalabilir, belki bir iki táne türkü söyliyebilir ama aşıklık başlı başına bir erkândır, usuldur, edeptir. Aşıklıkta saz çalma ayrıdır, mecliste gezme ayrıdır, hikâye söyleme ayrıdır, kapıdan içeriye giren atlıyı, davetliyi ağırlama tarzı ayrıdır. Onun ötesinde içindeki bilgi birikimi ayrıdır. Yani aşık; bütün toplumun en aşağısı, isteklerine cevap veren bi insandır ve aşık; toplumun en hatırı sayılır kişisidir. Bir yerde bir kavga bir olay olmuşsa, orada bir küsme, bir hadise varsa orya giden toplumun içersinde hatırı sayılır kişilerin içersinde en başta gidenlerden birisi de aşıktır." (Taşlıova, 2000: 21)

Âşık Şeref Taşlıova yukarıda âşıklığın sıradan bir sanat olmadığını. Bir insanın âşık olabilmesini tıpkı tekkedeki dervişin, müşidinin halka-i tedrisinde, rehberliğinde ham iken yanıp pişmesine yani seyr-i sülûkunu tamamlayarak kemâle

ermesine benzetmektedir. Aynı zamanda insanın bir mürşid-i kâmile bağlanmadan kendi başına seyr-i sülûkunu tamamlayamayacağı ve kemâle eremeyeceği gibi bir âşık adayının da usta görmeden âşık olamayacağını söyler. Bunun sebebini ise; âşıklığın da tıpkı tasavvufta olduğu gibi kendine has bir edebe, erkâna ve usûle sahip olmasına bağlamaktadır. Bundan dolayıdır ki Kars yöresinde âşıklar tıpkı tasavvuf ehli gibi toplumun ileri gelen, hatırı sayılır bir kişisi mesabesindedir. Bu bölgemizde âşıkların toplumun ileri gelen, hatırı sayılır kişiler olmasını; biz âşıkların, âşıklık edebini, erkânını ve usûlünü öğrenmek için girdikleri usta-çırak ilişkisinin, ehl-i tasavvufun seyr-i sülûklarını tamamlamak için girdikleri tekkelerdeki hayat şekline benzemesinden kaynaklandığını düşünmekteyiz. Çünkü 16. asırdan itibaren Anadolu'nun hemen her köşesine yayılmış olan tekkeler içtimai hayatın tüm noktalarına nüfuz etmiş böylece ehl-i tasavvuf toplumun, Anadolu insanının saygı ve sevgisini kazanmayı başarmış, içtimai hayatta ve halkın nazarında çok mümtaz bir yer elde etmiştir.

Âşık Ali Rıza Ezgi:

"*Rüya gördükten ve bir ustanın yanına gittikten sonra âşıklık geleneğini öğrenmek için neler yaptınız?*

Çıraklık devresinde babam beni getirdi, İlhamî Usta'ya dedi ki: "Benim bu oğlum gendi gendine bi şeler söylüyor, bağırıyor..." dedi. Süpürgeyi alıyordum elime, süpürgeyle türkü okuyordum, gendi gendime türküler okuyordum. İlhami Usta da dedi ki: "Ben bu çocuğu bir iki ay denerim. Bakarım eğer bunda bir ilham, bir yetenek varsa o zaman ben bunu eğitirim.

Eğitmek te şöyle olur; önce, bizim Kars yöresinde düğünlerimiz âşıkla olur, davul-zurna ile olur. Gençler davul-zurnayla oynarlar âşıkların meclisinde de ihtiyarlar oturur, âşıklar hikâyeler anlatır ve o âşık çırağına der ki: "Yavrum meclisin altında oturacaksın[102], benim hareketlerimi; nasıl oturup kalkıyorum, ne anlatıyorum, benim hâl ve hareketimi gözlemleyeceksin." der. Bu devre bittikten sonra usta âşık gittiği meclislerde çırağını karşısına alar, atışma yaptırır." (Ezgi, 1999: 2)

[102] Kars yöresinde gerek evlerin salonlarında gerekse köy odalarında "seki" denilen, duvarlara paralel olarak, ahşaptan yapılan yüksekçe yerlerde oturulur.

Âşık Günay Yıldız kendisinin çırağı olan oğlunu nasıl yetiştirdiğini anlatırken "Bu çocuk artık tamam âşıh olabilir raporunu da benden aldıktan sonra, meclis adabını da öğrenip tam bir aşık olmuş olacak." (Yıldız, 1999: 10) demektedir. Onun bu sözlerinden anlaşılacağı gibi meclis adabını bilmeyen bir âşık geleneği iyi bir şekilde temsil edemez.

Âşık Mürsel Sinan:

"Meclis adabı nedir?

Âşığın meclise karşı adâbı; ciddi olması, samimi olması, dürüst olması, meclisine güler yüzlü davranmalı, yani öyle ağzınla özellikle kelimeleri çok iyi seçmeli, küfürlü ya da kötü söz kullanmamalı. Halk da âşığa zaten gerekli halk en güzelini yapıyor. Halk biliyor bu işi. Bilmeyen bizleriz. Halkın da bir kısmını sadece biz eleştiriyoruz. Adam bilmediği halde bilir gözüküyo. Meselâ bize diyo ki: "Âşık bi atüstü söyle." Biz de söylüyoruz. Yarım saat sonra diyor: "Niye söylemedin?" Bilmiyor ama bilmiş gözüküyo. Gelip sormuyo, âşığa: "Bu nedir? Bunu bana izah et." demiyo. O âşığa öğretmeye kalkıyo. Pir Sultan Abdal bile söylemiş

Geldim şu alemi ıslah_edeyim
Özümü meydanda gördüm soradan

Ben toplumu bir düzenleyim derken toplum beni düzene koymak istedi. Bazı bu tür insanlar var. Onlar da tabi böyle kurallar olsaydı, âşık kahveleri olsaydı onlar da sanırım düzelirdi. Âşık meclisi edebiyat meclisi demektir. Şair diyor:

Bilmiyorsan edebiyat
O kafletle ebedi yat

Onu her kim söylemişse güzel söylemiş. Edebiyat meclisidir, edeb meclisidir, adab meclisidir. Ama gel gör adam kafayı çekiyo, bar bar bağırıyo, yakandan da tutuyo, sazından da tutuyo." (Uğursu, 2000: 26)

Âşık Bayram Denizoğlu:

"Çırak âşık meclislerinde neler öğreniyor?

Köy meclislerinde ustam ne yapıyor. Çünkü orda âşık ğalabalık değil bi tane âşık var. Bakın ğavede yedi âşık var. Orda başrolde oynıyan artisi seçer veya âşığı seçer. Burda da bi âşık var, hep odur. Diyelim ki on saat şey yapıyor, nasıl yapıyor. Bu nasıl durdurdu bu meclisi? Misâl; çırak ağıllıysa düşünüyo. Bu meclisi bu adam nası durduruyo? Halk bundan nası yılmadı ve bağıyo bir anda sigara içiyolar, hep birden gülüyolar, hep birden ağlıyolar o sırları alıyor. Bu da ahırda alınır, mecliste alınır, kâvede alınmaz. Bu bugünkü televizyonda alınmaz. Orda alınır. Uzun menzil, bi de ciaz yoğ işin içinde, sadelik. Oturan çağılmış, ayaktaki sabit." (Denizoğlu, 2000: 27)

Âşık Mahir Altuntaş:

"Meclis adabı nedir?

Şindi bir meclis toplanır. Âşığ dinleyecektir. Orada vardır işte iki yüz üç yüz kişi. Âşığın ağzına bağıyor. Oradaki adâp zaten edâbiyat. Edâbiyat demek insanın edebinden gelen bir şeydir. Yani hiç orada suçi lisan etmemesi lâzım. Oradaki o insanlara layık söz söyleyip o insanlara efendim uygun bir program yapması lazım. Oturuşuyla, ğalkışıyla, söyleyişiyle türkülerinin ve sıraya ğoyuşu bile önemlidir. Hangi türkü söylenir burada oturan insanlara nasıl ağırlıklı sözler söylenir onları çoğ iyi tespit etmek lazım.

Bir çırağın meclis adabını öğrenmesi âşık olabilmesinin şartlarından bir tanesi, öyle değil mi?

Tabi muhakğak." (Altuntaş, 2000: 10)

Âşık İlgar Çiftçioğlu:

"Âşık meclislerinde usta çırağına neler öğretiyor?

Meclislerde önce usta ğağar, devran eder, çalar söyler, çırak (ise bu sırada ustayı gözlemleyerek); onun mecliste nası geziyor, büyüklere karşı nası hitap_ediyor, oturuşunu ğalkışını, nası açılış konuşması yapıyor, nası anlatıyor. Bunnarın hepsini öğreneceksin. Ama bazı çırak da ustanın yanında yüz sene de mecliste dolandırsa bilmez, öğrenmir, bu ğabiliyet yoğ. Diyir

"Ne gereh' var bunlar esġiden ġalma." Ona sēb çıraḫ yetişmir, yoḫ. Meselâ; ben yanıma çırak alıyorum dėyirem ki, "Bu konular var, bunu öğreneceksense benim yanıma çıraḫ gel, eğer öğrenmeyeceksense gelme." (Çiftçioğlu, 1999: 5)

Âşık Sabri Yokuş:

"Siz ustanız ile ne kadar birlikte olabiliyordunuz?

Bizim ustamızla birlikte olma şansımız özel olarak çok_azdı. Yani; Hiçbir gün Çobanoğlu sazını eline alıp da "Gel, seninle beraber şu çalışmayı yapalım." dememiştir. Sade çalışması şu; bizler program yaptıktan sora o programa teşrif_ederdi ve bize; "Programdaki yaptıklarımı örnek_alın." derdi ki "Böyleliknen toplum da sizi âşık eder." diye.

Anladığım kadarıyla siz âşıklığı ustalarınızı gözlemleyerek, onlar gibi olmaya çalışarak öğrenmişsiniz. Öyle değil mi?

Evet. Özellikle benim kaldığım devrede bu gibi şanslar çok_azdí. Ben son devreydim ki Murat Çobanoğlu'nun da çok yoğun çalışmaları vardı. Onun çıraklığını yapmaya ben muvaffak olamadım ama arkadaşlarım_oldular. Meselâ; Arif Tellioğlu Çobanoğlu'nun dizinin dibinde yetişmedir. Belki de Çobanoğlu bize hatırlayıp söylemediği şeyleri (bilgileri) ona vermiştir.

Bu şeyler nelerdir?

Meselâ; bazı olur öyle toplumlara gideriz ki, alkollü bir toplumdur. Bizim gittiğimiz toplumun yüzde sekseni zaten alkollü toplumdur. Bu toplumda program yapmak çok güçtür. O anda adam elini silahına atıp birisini öldürebilir. Ben sadece bunlarla ilgili bazı sohbetlere tanıḫ_olmuşum. Onları ġendime örnek_almışım. (Böyle bir toplumu sevk ve idare etmek tecrübe işidir. Bu tecrübe Murat Çobanoğlu gibi usta bir âşıkta vardır ve o kendi tecrübelerini diğer çıraklarına anlatmıştır. Hatta bu gibi hadiseleri çıraklarıyla yaşamış olabilir.)

Sizin yetişme mekânınız anladığım kadarıyla âşık kahvehaneleri

Evet öle.

Bunun dışında başka mekânlar da var mı?

Hayır maalesef yok ama âşık meclisleri ve düğünler de bir âşığın yetişmesi için önemli." (Yokuş, 1999: 2)

4. Çırağın Eğitim Sürecindeki Mekânlar

Çeşitli sebeplerle âşıklığa yönelen ve usta bir âşığın yanında bir eğitim süreci içerisine giren çırak, örgün olmayan, geleneksel bir eğitimden geçerek yukarıda açıkladığımız konularda ustası tarafından eğitilir. Usta-çırak geleneğinde çırağın eğitim gördüğü tek ve belli bir mekân yoktur. Bunun sebebi mülâkat yaptığımız âşıklara göre âşıklığın bir okulunun, mektebinin olmamasıdır. Usta-çırak geleneğinde belli bir mekânın olmayışının sebebi bu geleneğin eğitim şeklinin pek çok meslek ve sanat dalında da olduğu gibi teorik bilgilerden ziyade pratiğe dayalı bir eğitim uygulanmasından dolayıdır.

Mülâkat yaptığımız âşıklar bir çırağın eğitiminin en önemli unsurlarının; âşık fasıllarında ustayı çok dikkatle gözlemlemek ve onun yaptıklarını uygulamak olduğunu belirtmektedirler.

Mülâkat yaptığımız âşıklardan bazıları bu konuda şunları söylemektedirler:

Âşık İsmail Azerî:

"Usta-çırak ilişkilerinde "Gözlemleyip Taklit Etme"nin önemi nedir?

Aşıh meclislerinde çıraḫ ustasına baḫar, onun ne yaptığını neyi, nerede, nası söylediğini seyreder. Ustası gibi yapmaya çalışır. Hâl, hareketlerini ustasına benzetmeye çalışır. Zatán toplum da çırağın ustası gibi davranmasını ister, arzular. "Senin ustan böyle yapardı, oynardı, gülerdi sen de böyle yap." diyer toplum çırağa.

Bu taklit etme metodunu âşıklar daha çok hangi dönemlerde kullanırlar?

Aşıh en çok çıraḫlıh döneminde usta aşıḫları taklit eder. Çıraḫ ustaları taklid_ederek diğer aşıḫların ve halkın sempatisini, takdirini celbeder. Halk çırağa "Bu çırak ustası gibi iyi aşıḫ olacağa benzer" der. Onu ustasına

benzemeye teşvik_eder. Bu bilhassa bizim Gars yöresinde geçerlidir. Diğer yörelerde söz ve saz geçerlidir.

Peki bir usta âşık diğer âşıkları taklit eder mi?

Tabi edebilir. Diyelim ki ben ná hadar usta da olsam benden evvel yaşamış bir aşığı, Aşıh Şenliğ'i taklid_ederim. Aşıh Şenlik Ardahan'a gitti iki kişi geldi birisi Yerli birisi Terekeme Aşıh Şenlik bu iki kişi ile onların kendi ağızlarına uygun_olarak gonuşuyor. Onun bu yönüne benzemeye çalışırım." (Cengiz, 2000: 16)

Âşık Şeref Taşlıova:

"...yani bakma-görme, bakma-görme sanatıdır aşıklık. Önce ona bakar, takib_eder, ezberler, ustasının yaptıklarını yapmaya çalışır ve noksanlarını da yaptığı zaman; "Burasını noksan yaptın bunu böyle yap." Onun için toplumun aynasıdır âşık, topluma çok dikkatle, herkes onun, her hareketine öyle dikkat eder. Onun için âşığın çok iyi yetişmesi lâzım, onun da sebebi ustasıdır....

...Bir halk eğitimidir, tipik bir sanat eğitimidir bu. Okulu olmayan bir eğitim. Ve yazıya da dayanır bu mesele son zamanlarda yazılı metne de dayanır. Ustası söyler çırağı yazar, okur-yazar dönemine geçtikten sonra. Ama bundan önce tamamen sözlü kültüre dayalıydı. Zaten âşıklık sözlü kültür olduğu müddetçe çok iyi yaşamış. Sözlü kültür başlı başına bir varlıktır. Sözlü kültür sade ustayla çırak arasında değil işte o halktan öğrendikleri de sözlü kültürdür. Çok yönlü bir kültürdür geleneği öğreniyor, deyim, atasözü, fıkra, ağıt, yaşantıyı öğreniyor, her şeyini onun içerisinde öğreniyor." (Taşlıova, 2000: 3,6)

Âşık Mahir Altuntaş:

"Zaten âşıklık sanatı: Gör, uygula. Ustasını görecek, ruhunda varısa onun üzerine o olur. Önce görür çırak sonra da uygular böylece yetişir zamanla." (Altuntaş, 2000: 5)

Usta-çırak geleneği içerisinde yetişen bir çırak, ustasını; ustasının evinde, köy düğünlerinde, köy odalarında, âşık kahvehanelerinde ve gurbette takip ederek gözlemlemeye çalışır.

Çırağın eğitim sürecinde önemli olan bu mekânları şöyle sıralayabiliriz:

4. 1. Ustanın Evi

Mülâkat yaptığımız Kars yöresi âşıklarından Âşık Ali Rıza Ezgi, ustası Âşık İlhami Demir'in evinde 12 sene; Âşık Mürsel Sinan ise ustası Âşık Murat Çobanoğlu'nun evinde 10 sene kalarak ustalarına çıraklık yapmışlardır. Bunun dışında Âşık Murat Çobanoğlu, Âşık Günay Yıldız, Âşık İsmail Aladağlı, Âşık Bayram Denizoğlu ve Âşık Maksut Feryadî'nin babaları kendi ustaları olduğundan ustaları ile aynı evi paylaşmışlardır.

Bir çırağın eğitim süreci içerisinde ustası ile aynı evi paylaşıyor olması, ustası ile daha fazla birlikte olması hiç şüphesiz onun eğitiminde olumlu etkiler meydana getirmektedir. Böylece çırak gözlemlemeye ve uygulamaya dayalı olan bu eğitimi diğer şartlarda yetişen çıraklara göre daha iyi alabilme şansına sahip olabilmektedir.

Bu konuda **Âşık Ali Rıza Ezgi** şunları söylemektedir:

> "Ben, devamlı hiç ayrılmaksızın. Ben on_iki sene hiç gendi evime gitmeden sadece Âşık İlhamî'nin evinde kaldım. Çocuklarıyla birlikte büyüdüm. Haftada bi sefer babamı anamı görür tekrar gelérdim yaní. Ama bugün ortam şartları öyle değil, Mesela; benim çıraklarım günde iki saat benden ders alıp gidiyor. Eski devir gibi değil. Gidiyor gendi evine, işine gidiyor. Ama biz boş zamanlarımızda kahvehânelerde toplanıyor çalıp söylüyorduk. Çobanoğlu Kahvehânesi, Sağır Kâzım'ın Hanı, Kafkas Kıraathânesi, Mamoş Yolal'ın Kahvesi vardı. Böyle sürüdük yaní." (Ezgi, 1999: 3)

Ali Rıza Ezgi'ye göre ustasının evinde bilfiil kalarak bu geleneği öğrenmeye çalışan bir çırak daha iyi yetişmektedir. Ali Rıza Ezgi günümüzde çırakların ustalarının evinde kalma imkânının olmadığını, çırağın haftanın belli günlerinde

birkaç saat ustasıyla birlikte olabildiğini, bundan dolayı da çırakların iyi yetişemediklerini ifade etmektedir.

4. 2. Köy Düğünleri

Kars yöresi âşıklık geleneğinin en önemli icra mekânı hiç şüphesiz köy düğünleridir. Köy düğünlerindeki en önemli eğlence âşık fasıllarıdır. Köy düğünleri âşıklık geleneğinin, usta-çırak geleneğinin devamlılığı ve çırağın yetişmesi bakımlarından çok önemli mekânlardır.

Mülâkat yaptığımız âşıklardan; Âşık İsmail Azerî, Âşık Şeref Taşlıova, Âşık Arif Tellioğlu, Âşık Sabri Yokuş, Âşık Hakkı Yerlioğlu, Âşık İlgar Çiftçioğlu ustalarını kendi köylerindeki bir düğünde görerek ona hayran olmuşlar, âşıklık geleneğine karşı bir ilgi duymuşlar ve hayran oldukları bu usta âşıkların yanlarında çırak olmaya karar vermişlerdir.

Köy düğünlerinin bir çırağın yetişmesinde de oldukça önemli bir yeri vardır.

Bu konuda **Âşık Şeref Taşlıova** şunları söylemektedir:

"Ustanızla tanışmanızı anlatır mısınız?

Şöyle; bizim oralarda düğün gelenekleri çok fazla olduğu için her zaman köylerde yaz mevsiminde, yani çift ekimi bitiminden sonra çayır biçimine kadar köy düğünleri başlar. Bir de güzün harmannan sonra tâ kış da dahil ilkbahara kadar düğünler olur. O düğünlere aşıklar gelir. Aşıklar o düğünlerde hikâyeler anlatır, söylerler usta malı, kendi mallarını. O zaman bizim köye gelmişti aşıhlıh için, orda tanıştık.

Ustanız âşıklığı nasıl öğrenmiş?

O da babasınnan öğrenmiş. Onun babası da Âşık Şenlik'ti. Âşık Şenlik ile beraber düğünlere giderek. Yanî aşıklıkta ilk önce, usta çırağına sazın divan perdesinden başlatır. Yanî bir aşık, bir genç, bir ustanın yanına çırak olmak için gittiği zaman hemen sazını alıp meclislerde, köy düğünlerinde, kahvelerde ki kahveler sondur, aslında köy düğünleridir, burada hemen türkü söyliyemez.

...Vallahi bizim Doğu'da devam_ediyor idi fakat son zamanlarda Türkiye'de en yaygın olan bir gelenek, aşıklık geleneği köy düğünlerinin en önemli yeri Kars'taydı. Ben altı yedi yıldır Ankara'dayım. Ben şu anda Kültür Bakanlığı'nda devlet sanatçısıyım. Fakat üzülerek söyliyeyim ki azaldığını söylüyorlar. Yani buna da üzülüyorum şahsen. Artık düğünler düğün salonlarında yapıldığı gibi aşıklık geleneğinin de azaldığını müşahede ediyorum ben. Öyle ki halk göç_etmiş. Göç veren toplumlar biraz da kültürlerini beraber götürürler. O gittiği yerdeki kültürü de eğer çok iyi icra edememişse o âşık ve toplum ortadan bir arabesk sistem çıkar. Günümüzde olduğu gibi.

...Aşıklık gündüz ayrıdır, gece ayrıdır. Yani âşıklar gündüz hikâye söylemez. Gündüz kısa Serencemler söylerler. Kendi başından geçenleri, ustalarından, olanları söylerler, dinî şeyler söylerler, efendime söyliyim yani törelere uygunu, hatta meşhur bir söz vardır bizde derler ki, bu bir halk arasında şeydir: "Gündüz hikâye söylenirse ambarda un tükenir." diye bir fıkra vardır. Onun için gündüz neden uzun hikâye söylemezler? Gündüz bi yerde seyretmeye, dinlemeye gelen insanların çoğu, bazısının işi vardır köylüdür, bi yere gidecek, evi var, sığırı var, malı, goyunu var. Kesintiye uğramasın diye öyle kısa ve vurucu, halkın dikkatini çekici şeyler. Onun da şekilleri var, meselâ sabah fasılı var. Sabah atlılar, davetliler, düğünde kalkıp toplandığı zaman aşıh gelir bir sabah faslı yapar. O işte dokuzdan on bire kadar devam eder. Onda eski aşıhlardan ve kendisinin bazı şeylerinden bahseder. Bu isteğe de bağlı. Eğer mecliste istekler olursa; "Aşıh işte bu ustanın bununu söyle", veyahut başından geçen bi şey. Kendisi bi şey halka tanıtabilmişse eğer "İşte bunu söyle" derler. Onnan sonra öğle yemeğine dağılır meclis, öğleden sonra herkes toplanır bir de öğleden akşam yemeğinin sırasında tā ikindi şeyleri de dahil, aşıh orda da gene böyle serencemler anlatır, işte Köroğlu Golları. O öğleden sonraki zaman biraz uzundur. Orda iki üç saatlık zaman vardır. Orda daha böyle gahramanlık, vurucu bi Köroğlu Golu anlatabilir veyahut ta bir Şenlik'le Sümmanı'nın garşılaşmalarını. Atışma son yıllarda, dilimizde bizlerin Konya'ya götürüp taşıdığımız şeydir

yani, atışma bir kısımdır. Ġarşılaşmanın içindedir hepsi. Ġarşılaşmada atışma var, güzelleme var, deyişme, muamma, müsemma var, var da var yani bunlar uzun mesele. Onnan sonra aḫşam_olduğu zaman meclis tam herkes atlısını, davetlisini, yemeğini yedirir, getirir hatta yarışa girer köylüler, bir an önce erken gitsinler (âşık meclisine) o yerde çünkü kimse kimseye; "Burdan ġalh benim atlım, davetlim otursun." diyemez. Kim erken gelirse ona göre. Gerçi bi yaşlıları elbette ki yuḫarda yer verirler. Onnan sora âşık ilk önce bir faslını yapar onnan sora o düğündeki, o semtteki her neyse en yaşlı adam kimse o der ki: "Aşıḫ artıḫ hikâye sırası gelmiştir. Aşıḫ sen bir hikâyelerini say." der. Âşık hikayelerini sayarak işte bu ġadar hikâye bunnar, Köroğlu Ġolları'nı sayacaḫ, eski usta aşıḫların ġarşılaşmalarını, deyişmelerini, biz ona deyişme diyoruz, deyişmelerini sayacaḫ. Ordan yaşlı bi adam diyecek ki aşık işte falan hikâyeyi söyle, çıḫardar onun bahşışını da verer, sazının üzerine. Onnan sora aşık, o hikâyeye başlamadan önce de bir alt yapısı var, onun da. Aşıḫ hemen hikâyeye girmez. Hikâyenin güzel bir döşemesini yapar. Ona sersuhara deriz. İşte uzun şiirler söyler. Usta malları, kendisinin varsa kendisinin. Onnan sora hikâyeye başlar. O hikâye belki üç saat sürer, belki beş saat sürer. Artık anlatım tarzına göre. Ve o mecliste çıt çıkmaz. Hani, sinek uçsa kanadının sesi duyulur, derler ya. Öyle de dinler. Onnan başġa; o mecliste bir yatan olursa aşığı dinlemede ihmal sayılır o, bir konuşan olursa aşık onun üzerine (o kişinin) dikilir ona bir tarif söyler, cezalandırmış sayılır o da aşığın bahşışını, peşkeşini verir.

...Bizim ulaştığımız dönemlerde aḫşam düğünlerden misafir olduğumuz eve gittiğimiz zaman, kahvelerde masanın başında çay ikramında, şunda bunda o usta çırağına; "Şu şudur, şu şudur, bunu yanlış söyledin, bunu söylerken buna dikkat et, bunun şeyi de budur." diye ona açıklama yapar. Şiir, hava, hikâye üzerine hepsinin üzerine izahât yapar.

...Eğer iyi bir aşıḫ olabilmişsense, seni köy düğünlerinde sıra düşmez, herkes düğününe götürmek ister falan.

Âşıklar sanatlarını hangi mekânlarda icra ediyorlar?

Aşıklar köy düğünlerinde, kahvelerde, şindi de son yıllarda aşıklar şölenlerinde, aşıklar bayramlarında hatta ölü yerlerinde ağıtlar söylerler. Yalnız saz olmaz orda belki. Ölü sahibi götürür, aşığı kendisi duygulanır söyler, o şamanlardaki çığırıcılar aynı şey. Kars'ta var. Üstelik de bilmediğimiz aşıklık geleneğinin bilimsel, ilmî şeklindeki o kadar derin o kadar şey şekilleri var ki. Bizde köylerde ceyiz yazılır, ceyizi kim yazar? Muhtar yazar. Ceyizin altının son imza sahibinden birisi de aşıktır. Aşık bir nevi noterdir yani halkın noteridir. Çok, o ğadar köy düğünlerinde ceyiz yazmışım, çok gelinin ceyizinin altında imzam var yani.

...Yani ben şahsen Ankara'ya geldim ama gönlümüz Kars'tadır, vatandadır. Fakat Kars'ta kalıp aşıklık geleneğini o köy düğünlerini. Şunu da söyliyeyim eskiden bizi köy düğünlerine götürmek için hatır gönül ğoyarlardı, ortaya hatırı sayılır adamlar bol bol para verirlerdi. Keşke Ğars'ta eski köy düğünleri davet_etsin, üstelik de ben para veriyim yeter ki götürsünler, o düğünler devam etsin, o gelenek devam_etsin. Yani o kadar gelenek ters yüz olmuş." (Taşlıova, 2000: 1, 14, 21)

Kitle iletişim araçlarının günümüzdeki kadar yaygın olmadığı bunun yerine sözlü kültürün daha canlı olduğu geçmiş senelerde, Kars yöresindeki âşık meclislerini dolduran toplum, günümüz âşık meclislerini oluşturan toplumdan âşıklık geleneğine vâkıf olma bakımından elbette ki daha üstün vasıflara sahipti. Dolayısıyla o dönem âşık meclislerinde, dönemin ustalarının yanında yetişen âşıkların hikâye varlıkları daha genişti. Fakat günümüz âşıklarında hikâye varlığı eski âşıklara kıyasla daha azdır. Âşık Murat Çobanoğlu (70 hikâye bildiğini söylemektedir), Âşık Şeref Taşlıova (50 hikâye bildiğini söylemektedir), Âşık Ali Rıza Ezgi (30 hikâye bildiğini söylemektedir) gibi usta âşıkların dışındaki günümüz âşıklarının hikâye varlığı 3 ile10 arasında değişmektedir. Bunun en önemli sebebi ise Âşık Şeref Taşlıova'nın ve diğer tüm âşıkların da hemfikir oldukları gibi günümüzde Kars yöresinde ve Kars yöresi âşıklarının göç etmiş oldukları şehirlerde eski âşık meclislerinin kurulamaması, bir hafta, on gün devam eden eski köy düğünlerinin yapılamamasıdır.

Bahsettiğimiz bu köy düğünleri âşıklık geleneğinin Kars yöresindeki en önemli icra mekânlarından biridir. Şöyle ki bu türden köy düğünlerine giden âşık bu mekânda genelde üç günden az olmamak şartıyla sanatını icra eder. Mülakat yaptığımız âşıkların dediklerine göre; böyle uzun bir düğüne giden âşık bildiği bütün türküleri söylese de bu üç günü dolduramaz ve icra edecek bir varlığı kalmamış olur. Fakat âşığın eğer hikâye bilgisi genişse bu tür bir köy düğünündeki âşık meclisinde sanatını icra eder ve halka kendisini zevkle dinlettirir. Özellikle de aynı köye defalarca giden fakat her gidişinde farklı bir hikâye anlatan âşık toplum tarafından daha büyük bir ilgi ve heyecanla dinlenir ve beğenilir.

Günümüzde bu türden köy düğünleri nadiren yapılmaktadır. Âşıkların sanatlarını icra ettikleri ve geçimlerini sağlayacakları parayı kazandıkları bu önemli mekânların yavaş yavaş yok olmalarının sebepleri arasında; Kars yöresi insanının ekonomik şartlar gereği büyük şehirlere göç etmeleri ve düğün için köylerde oluşturulan mekânlar yerine düğün salonlarının gençler tarafından tercih edilmesi söylenebilir.

Büyük şehirlere göç eden yöre halkı bir yandan şehrin sosyo-kültürel yapısına ayak uydururken bir yandan da kendi örf, adet ve geleneklerini, bu arada âşıklık geleneğini, devam ettirmeye çalışmışlardır. Bulundukları mahallelerdeki kahvehanelere ya da kurmuş oldukları derneklerin düzenledikleri gecelere yöre âşıklarını davet ederek âşıklık geleneğini büyük şehirlere taşımışlardır. Fakat yörede yapılan âşık fasılları ile büyük şehirlerdeki kahvehane, dernek geceleri, televizyon ve radyo programları, belediyelerin ve mülkî idarenin tertiplediği âşık yarışmaları ve şölenlerinde yapılan âşık fasılları arasında önemli bir fark vardır. Yörede âşık kahvehanelerinde, köy düğünlerinde, köy odalarında yapılan fasıllar süre itibarıyla daha uzun bir zamanda –3 gün 10 gün ya da 30 gün (ramazanda âşık kahvehanelerinde sahura kadar süren âşık fasılları gibi)- yapılıyorken büyük şehirlerde özellikle de şehir hayatının hızlı tempo gerektiren şartlarında 3 ya da 5 saat süren programlarla gelenek icra edilmeye çalışılmaktadır. Bundan dolayı da bu kadar az süren toplantılarda ya da pek çok âşığın katıldığı büyük organizasyon ve televizyon programlarında âşıklara sadece bir ya da iki türkü söylettirilerek fasıllara nihayet verilmektedir. Bu tür bir ortamda âşık elbette ki 1 gün, 3 gün hatta bazen 30 gün süren hikâyesini anlatamayacaktır.

Yeni yetişen âşıklar ise ustalarının ancak varsa kasetlerini dinleyerek hikâyeler öğrenebileceklerdir. Ancak şunu da belirtmeliyiz ki usta bir âşığın âşık meclislerinde -köy odalarında, köy düğünlerinde ya da âşık kahvehanesinde- anlatmış olduğu hikâyeyi, ustanın nasıl saz çaldığını, mimiklerini, hikâyeyi anlatırken ne gibi serencamlar, sersuharalar eklediğini ve meclisi nasıl idare ettiğini, müşahede ederek öğrenmekle onun kasetini alıp usta âşığı gözlemlemeden sadece dinleyerek hikâyeyi ezberleme ve yetişme arasında âşığın keyfiyeti açısından çok mühim farklılıklar vardır.

Âşık Günay Yıldız:

Günümüz âşıklarının tecnis söyleyememelerinin sebebi sizce nedir?

Günümüz âşıklarının bazıları usta malı tecnisleri söylüyorlar. Fakat kimse irticâlen tecnis söyleyemez artık. Usta malı tecnisleri söylerlerken de hatalar yapabiliyorlar. Çünkü onlar meclis görmediler bir ve usta görmediler iki. Bi de yanlış ezberliyorlar. Kelime hazineleri dar. Otuz yıldır ben dahi aruz ile yazdığımda zorlanıyorum.

Peki bu zorluk nasıl aşılabilir?

Çok çalışıp çok okumaları lâzım. Şindi âşıkları da ginamamalı lâzım. Günümüzdeki insanların âşıklara yavan bakışı var. Âşığa selâm veriyor, saygı gösteriyor ama onu aynı zamanda eleştirmek de lâzım. Zatân eskisi gibi yok artık o gelenek, çok düğün ve meclis de yok.

Âşık dolayısıyla çok mecbur da değiller fazla makam öğrenmeye. Esgiden düğünlere gidecekler mecbur öğrenecekler o işi. Şindi mecbur değil adamlar. Gahvede çıkıp üç beş táne söyliyecek. "Niye öğrenim ki? Niye boşuna vakit harcıyorum?" (Yıldız, 1999: 14)

Âşık Günay Yıldız günümüzdeki âşıkların iyi yetişememelerinin, fazla âşık havası bilmemelerinin sebebini âşık fasılları ile yapılan köy düğünlerinin eskisi kadar fazla yapılmamasına, bu türden köy düğünlerinin tükenmekte olmasına bağlamaktadır. Âşığın bu fikri köy düğünlerinin çırağın yetişmesindeki önemi ortaya koyması bakımından önemlidir

4. 3. Köy Odaları ve Evler

Kars yöresinde âşıklık geleneğinin icra edildiği bir diğer mekân köy odaları ve evlerdir. Âşıklar düğün olmayan zamanlarda zengin ve hatırı sayılır kimselerin evlerinde kurulan âşık meclislerine giderek orada fasıl yaparlar. Kuşkusuz çırağı olan usta bir âşık çırağını da bu meclise götürür. Çırak köy odaları ve evlerde yapılan bu âşık fasıllarında da ustasının geleneği nasıl icra ettiğini yakından takip ederek kendini yetiştirmeye çalışır.

Köy odaları ve evlerde âşık meclislerinin kurulması ile ilgili olarak **Âşık Sabri Yokuş** şunları söylemektedir:

"Düğünlerin dışında âşık meclisleri nerelerde kurulur?

Meclis öyle efendim. Kış aylarında genelde düğünler çok kötü olur. Ozanlar turnelere çıkarlar. Çünkü ozanın kaderi budur. Âşık ekmeğini, sazından sözünden iaşesini kazanan insandır. Alır sazını nereye gider? Ferhat Bey hangi köydendir? Kars'ın Arpaçay Telek Köyü'nden. Ferhat Bey'e bir nâme gönderirim; "Ferhat Bey, falan gün bir meclis kur, bir toplum hazırla ben seniñ evine misafir olacam bir kaç kuruş ekmek parası alalım." Bu toplum bir düğün benzeri olur.

Zatán ozana her kapı açıktır, ozan bir devriştir. Ona yer, yurt mekân sorgu suvâl sorulmaz. Alt kiprik üst kipriğe değene kadar bir bakarsın burdadır, bir bakarsın başka bir yerdedir.

Düğünlerin dışında, dostlarınızın evlerinde hazırladığı meclislerde ve âşık kahvelerinde sanatınızı icra ediyorsunuz. Öyle değil mi?

Evet.

Peki âşık kahvelerinin dışında normal kahvelerde de fasıl yapabiliyor musunuz?

Normal kahvelerde şöyle efendim, izin_almak çok güç oluyor. Güvenliğimiz yok, yani can güvenliğimiz yok. Ancak güvenlik kimler için geçerlidir? Devlet sanatçıları için geçerlidir. Malesef bizim böle bir şansımız olmadığı için bunları yapamıyoruz kolay olmuyor. Ama nasıl olur? Gidersin örneğin bir Sarıkamış'a. Komserle aran ey_olur, o komser izin verirse, iki tane polis verirse güvenlik_olarak orda bir program yapabilirsin. Bunlar da

çok az oluyor malesef. Bilet kesemiyoruz artí. Çünkü bizler vergi ödemediğimiz_için bilete de muafak olamıyoruz." (Yokuş, 1999: 3)

Fakat günümüzde kitle iletişim araçlarının Anadolu'daki tüm evlere kadar yayılması sonucunda köy odaları, konaklar ve evler âşıklık geleneğinin icra edildiği ortamlar olmaktan çıkmaya böylece de usta-çırak geleneği içerisinde yetişecek olan bir çırağın ustasını gözlemleyebileceği bir mekân da ortadan kalkmaya yüz tutmaktadır.

4. 4. Âşık Kahvehaneleri

Âşık kahvehaneleri Türk âşıklık geleneğinde olduğu gibi Kars yöresi âşıklık geleneği için de çok önemli bir mekândır. Kahvehaneler hem âşıklık geleneğinin icra edildiği hem de usta-çırak ilişkilerinin en yoğun yaşandığı mekânlardır.

Âşık Murat Çobanoğlu'nun Kahvehanesi, Sağır Kâzım'ın Hanı, Kafkas Kıraathanesi, Mamoş Yolal'ın Kahvesi, Garajlar Kahvesi gibi âşık kahvehaneleri hem Kars yöresi âşıklık geleneği için hem de mülâkat yaptığımız âşıkların hemen hepsinin eğitimleri için çok önemli birer merkez olmuştur.

Mülâkat yaptığımız âşıklar bu kahvehanelerde çırakların nasıl yetiştiğini şöyle anlatmaktadırlar:

Âşık İsmail Azerî:

" *Çırakların yetişmesinde âşık kahvehânelerinin önemi nedir?*

Çıraḫların yetişmesi ve aşıḫların para kazanabilmeleri ve bu geleneği devam ettirebilmeleri ġahvelere bağlıdır. Ama şindi bu ġahveler de ġalmadı. Bu ġahvelere devlet el_atmalı. Ey bi örnek yok önümüzde.

Esġiden bu ġahvelere çoḫ müşteri gelir, aşıḫları dinlerdi. Bu ġahvelerde çıraḫlar yetişir ustalar da para ġazanırdı.

Ayrıca Ġars'a Azerbaycan'dan aşıḫlar geldi. Bu aşıḫlar köy köy dolaşıp düğünlere, meclislere katıldılar. Bu Azerî aşıḫlar da Ġars'taki aşıḫ ġahvelerinin cazibesini öldürdüler. " (Cengiz, 2000: 15)

Âşık Şeref Taşlıova:

"Siz çıraklarınıza halk hikâyelerini nasıl öğretiyorsunuz?

Çıraklar da aynen bizim gibi onlar da bizi dinlerlerdi. Kars'ta meselâ bir kahve vardı, Murat Çobanoğlu'nunkinnen evvel kahveler vardı, Ardahan'da vardı, Kars'ta vardı. Orda devam_ederdi. Onnan sora, yani aşıklar kahvesi kimin olursa olsun, kahvede usta aşıhlar söylerdi. Gençler, çıraklar da onun tavrına, halına, hareketine bakarak, sonra onu uygulayarak öğrenirlerdi." (Taşlıova, 2000: 12)

Âşık Orhan Karadağoğlu:

"Bu âşıklardan nasıl istifade ettiniz?

Kahvede onlarla oturup sohbet ederdik. Ben çalıp söyledikten sonra onlara; "Programım nasıl oldu? Bir hatam var mı?" diye soruyordum. "Bir hatam olduğunda bana söyleyin." diyordum. Atışma yaptığımda; "Acaba ayahtan düştüm mü, nerede hata yaptım?" diye onlardan soruyorum." (Karadağoğlu, 1999: 2)

Âşık İsmail Aladağlı:

"Âşıklar sanatlarını hangi mekânlarda, nerelerde yapıyorlar?

Demin gene söylemiştik onu diyelim ki bugün köydeyim Kars'tayım. Kars'a giderim belli başlı bir Çobanoğlu Gazinosu vardır. Biz onu gördük. Ondan önce var mıydı, yok muydu? Vardı, başkalarının kıraathaneleri vardı. Belli başlı bir âşıklığa ait, özgü bi yer yoktu. Başkalarının kıraathanesinde; "Sizin işte burası uygundur her zaman için, her gün için burda âşıklar program yapsın." derdi. Senin de işine gelirdi, benim de işime gelirdi. Belli bi mekânımız olmuş olurdu. Orda proğram yapardıh. Bugün diyelim ki burda Ankara'da büyükşehirin bize vermiş olduğu âşıklar kıraathanesi. Âşıklar kıraathanesi; normal kahvehane değil, kumar yeri değildir. Burada oturup sohbethânedir. İsmi üzerinde kıraathâne okuma yeridir. Zaten günümüzde kahvehanelerin isminin değişmesi lazım. O ismin ordan kalkması lazım. Kumarhane çünkü oralarda. Oralarda olur. Diyelim vatandaş gelip götürücek

diyelim düğününe götürecek, sohbetine götürecek. Gelir işte ordan götürür veya evini biliyosa evinden götürür. Bugün diyelim Ankara'dayız biz. Günümüzde bizi nası bulabilir vatandaş. Teknolojinin bize getirmiş olduğu imkânlar; telefon var. Onla bizi bulabilir. Belli başlı yerlerimiz vardır. Bizim aşıklar kahvesi burda bulabilir. Sizin gibi eşimiz, dostumuz tanıyor işte; "Gidelim Aladağlı'yı getirelim." diyosunuz. Festivallere, konserlere gidip icra ediyoruz." (Kurt, 2000: 14)

Âşık Mürsel Sinan:

Bir çırak ne zamandan itibaren diğer âşıklarla atışma yapabilir?

Çıraklık ikinci dönemde de atışma olur, kendi akranlarıyla olur. Yani ufak tefek denemeler olur. Meselâ iki çırağı beraber çıkarıyorlar. Önce birbirleriyle atışıyolar, bi deney yapıyolar. İlk dönemin belli bir iki sene içinde deneme kendi kendine denemeler yapıyolar. Daha sonra ustadlar onları kahvede de kendilerini geliştirdikten sonra kahvede rastlıyorlar. Bu iyi yapıyor, bu yapamıyor gibi. Ne yapıyolar? Bu sefer ayak veriyorlar, yapıyorlar kahvede onları kapıştırıyorlar. Eğer yapıyorlarsa ondan sonra daha iyi bilenle bu sefer karşılaştırıyorlar. Yarışmalara götürüyorlar filan. O şekilde gelişiyor.

Âşıkların yetişmesinde âşık kahvehanelerinin önemi nedir?

Çok önemi var. Çırakların yetişmesinde ana temel o kahvedir. Bugün sahnede âşık yetişemez. Sahnede sürekli bir kişi çırak, ustaları sürekli sahnede dinlerse yetişemez. Ama hem kahvede hem de sahnede dinlerse daha iyi yetişir. Esasında âşıklığın en iyi öğrenim yeri kahvelerdir. Ama âşık kahveleri âşıklara ait olan gezip her yere giden kahve değil. Bir de âşıkların program yaptığı yerler, sahneler.

Kars yöresinde kaç tane âşık kahvehanesi var?

Şu anda bir tane sadece Çobanoğlu'nun eski kahvesi kalmış. Malesef o da kötü bi durumda. Ben Şeref Taşlıova'ya, Çobanoğlu'na özellikle hem de yirmi sene önce söyledim dedim ki: "Siz bizim ustamızsınız, siz kalkın diyin ki: "Arkadaşlar biz bugün âşıkların şu kahvesinin şu köşesini kütüphâne yapıyoruz. Edebiyatla ilgili bütün kitapları dolduralım buraya." Biz çıraklar

gelelim, okuyalım. Sizi her zaman bulamıyoruz. Size soruyoruz, anlatmıyorsunuz. Ya bildiğinizden ya bilmediğinizden. Ben, sizin artık bu işi bilmediğinize inanıyorum." diyorum. "Yav haklısın, tamam doğrusun bala..." diyorlar ama hiç bi şey yok. Yirmi yıldır aynı şey. Bi kütüphâne yapın diyorum. Bu gelen âşıklara da bi oda..." (Uğursu, 2000: 25)

Âşık Mahir Altuntaş, âşıklık geleneğini 7-8 sene bir âşık kahvehanesinde kalarak öğrendiğini söylemektedir.

Âşıklık geleneği ve usta-çırak ilişkileri için bu kadar önemli olan âşık kahvehaneleri maalesef günümüzde eskiye nazaran görevlerini yapamamaktadırlar. Kars yöresinde eskiden var olan âşık kahvehanelerinin pek çoğu günümüzde artık yoktur. Günümüzde bu görevi hâlâ devam ettiren en iyi örnek Murat Çobanoğlu'nun sahibi olduğu âşık kahvehanesidir.

Mülâkat yaptığımız âşıkların hemen hepsi, âşıklık geleneğinin tekrar canlanması için âşık kahvehanelerinin eski hallerine dönmeleri gerektiğini söylemişlerdir. Bu konuda **Âşık Şeref Taşlıova** şunları söylemektedir:

"Âşıklık geleneğini halka benimsetmek, bu geleneği tekrar canlandırmak için neler yapılmalıdır?

Âşıklık geleneğini halka benimsetmek ve bu geleneği çok iyi canlı tutabilmek için bu sanatı çok iyi icra etmek gerekir, bir. İkisi aşık kahvelerini aslına uygun şekilde çoğaltmak gerekir. Üç; medya dediğimiz Türk kültürünün, aynen geçsin Şeref Taşlıova'dan, Türk kültürünün düşmanı olan müesseselerin, bunun bilincinde olmaları lazım. Yani adam kalkıyor hiç ilgisi olmıyan, alâkası olmıyan şeylerle ilgileniyor ki ben dünyaya açılan insanım. Ben İngiltere Halk Hikâyesi Festivali'nde bulundum, Danimarka'da bulundum, Singapur'da bulundum, Sorbon Üniversitesi'nde bulundum, Kembiriç'te bulundum, Berlin Üniversitesi'nde bulundum, bir yabancıların bize baktıkları kültürel bakışla, bizim bize bakışımız tam tersidir ve bu beni çok üzer yani.

Şindikilerle eskilerin arasında bir fark vardır tabi. Şindiki kahveleri tamamen (âşık) kahve(si) olarak kabul_etmek zor. Açın bakın edebiyat tarihlerimize, kıraathane. Ben Ankara'da bu aşıklar kahvesi açılırken ki

bunun Melih Gökçeğ'e ben bir mektup yazarak açıldı bu. Bakın Tavuk Pazarı'nda Mimar Sinan'ın zamanında bir aşıklar kahvesi varmış, âşıklar kıraathanesi. Oraya sade aşıklar değil, oraya ünlü mimarlar, ünlü hattatlar da gelip ordaki duygularını o aşıklar söylerken ortaya koyuyorlarmış. Gedaî oranın başkanı Gedaî ki;

Bilmem bu şehirde nikâr_eyledim.
Yitirdim aklımı yola giderken.....

Ben Beşiktaşlı Gedaî'yi tanırım.

Devlet aslını bozmadan, şe yapmadan, son yıllarda Türkiye'de bir de bu sanatların üzerinde, aşıklık geleneği üzerinde dernekleşmelere gidildi. Dernekleşmeler güzel, sivil toplum guruluşları diyorlar. Fakat bu bir nevi hizipleşmeye de götürdü bunu. Bu yanlış. En golayı da, ben kendim için demiyorum, işi ehline vermek lazım." (Taşlıova, 2000: 18)

4. 5. Gurbet

Âşıklık geleneği içerisinde gurbete çıkmanın hem gelenek hem de bir aşığın eğitimi için çok önemli bir yeri vardır. Âşık ya da çırak gezip gördüğü yerlerde yeni yeni bilgiler edinmekte, bilgisini, görgüsünü ve tecrübesini artırmaktadır.

Mülâkat yaptığımız âşıklar, âşıkların gurbete çıkması ve çırakların yetişmesinde gurbetin önemi ile ilgili şunları söylemektedirler:

Âşık İsmail Azerî:

"Usta ile çırağı birlikte gurbete çıkarlar mı? Neden?

Evet çıkarlar, en çoh geçim derinden çıkarlar çünkü aşıhların başka geliri yohtur. Bir de gezelim gurbeti görelim, dünyada neler var neler yok bilelim, bilgi edinelim diye gurbete çıkarlar.

Gurbete çıkmak bir çırağa (âşığa) ne fayda sağlar?

Âşığın gurbete çıkması bir okulu bitirmesine benzer. Aşıḫ bilgi, görgü edinir. Noḫsanlarını gurbette tamamlar." (Cengiz, 2000: 16)

Âşık Şeref Taşlıova:

"*Gurbete çıkmak bir âşığa, çırağa neler kazandırır?*

Görgü, iç duygusu kazandırır. Vatandan uzak kalındığı zaman nelerin daha iyi insanın içinde nelerin kıpırdadığını öğretir ona. Çok şey öğretir gurbet. Zaten aşıklık üç şeyin üzerine ġurulmuş. Gurbet, şefkat, hasret. Gurbete çıkmayan aşık olmaz. Şefkat sevgisi olmayan da aşıḫ olamaz. Hasretlik çekmiyen aşıḫ olur mu? Olmaz. Bu üçünün üzerine inşa edilmiş aşıḫlıḫ.

Gurbete çıkan bir âşık ile çıkmayan bir âşık arasında nasıl bir fark vardır?

Gurbete çıkmayan bir aşıḫ biraz toydur, hamdır. Dünya görüşü azdır, ya okuyan ya çok gezen derler ya ikisi birbirini tamamlamadıktan sonra hamdır, boştur." (Taşlıova, 2000: 15)

Âşık Murat Çobanoğlu:

"*Âşıklık geleneğini çırak hangi mekânlarda nasıl öğrenir? Meselâ; çırak, ustasının evinde, âşıklar kahvesinde, gurbette neleri öğreniyor?*

Aşık üç şeyle aşık olur: Hasret, yokluk, acı bu burda bitmiştir. Gurbete gittiği zaman daha acılı söylemeye başlar. Zatán aşıḫ evinde ona ne öğredecek ki, zatán aşıḫ evde türkü söylemiyor. Çırak ġonuştuğu zaman bi dáfa onu dinler, ustam nası konuşuyor, tertipli mi konuşuyor, karşıdakine nası hitab_ediyor, onu öğrenmeye çalışır yanında gezen çırak zatán.

Bir âşık için, çırağın yetişmesi için gurbetin önemi nedir?

Hasret çekiyor. Aşık demek; gurbet gezmek demektir. Aşık olamaz ki zatán, zengin adam aşık olur mu? Yav cebi dolu para, evinde her gün aylesiyle bereber, çocuklarıyla bele kēf ediyor. Aşık her gün evde yokluk çekiyor. O bir kahve bulacak ki derdini söyliye, millete anlata, acı halini

söyliye ki para ala. Aşıklık budur babam, gelenek bu. Zengin adam aşık olamaz. Gördün mü? Hepsi fakir aşıḫların. Aç, perişan aşık olur. Yoḫsa başka kim aşık olucak? Sakıp Sabancı aşık olur mu? Vehbi Koç aşık olur mu? Olamaz. Zatán aḫşama ġadar arabaynan, otobüsnen uğraşıyor, ne aşığı. Aşık ġetse bile diyeceḫ: Aşık ne? Zatán bana biri sordu dedi: Âşık nedir? dedi. Anladım ki bunun hèç dünyadan haberi yok." (Çobanoğlu, 2000: 11)

Âşık Ali Rıza Ezgi:

"Usta ile çırak gurbete birlikte çıkıyor mu?

Evet birlikte çıkıyorlar. Ben_ustamın yanında on_iki sene kaldım. Onunla beraber Türkiye'yi birlikte dolaştık. Meselâ; bir şehir, bir kahveye giderdik bu kahveye yazı yazardık, bu akşam burda âşıklar var, diye. Akşam halk kahveye toplanırdı. Ben kalkardım, çırak olarak meclise bir açılış yapardım, bildiğim türkülerden çalardım, söylerdim sonra derdim: "Benden artık bu ġadar. Huzurlarınıza şimdi ustam İlhamî Demir'i davet_ediyorum." Sonra ustam kalkar birkaç türkü söylerdi. Sonra hikâye anlatmaya başlardı.

Ben şimdi elli yaşındayım, on bir yaşımdan başladım. On_iki sene, yirmi üç yaşıma ġadar İlhamî Demir'in çırağı olarak yetiştim. Daha sonra elime beratımı aldım, ġendim diyar diyar gezdim.

Ben beratımı bin dokuz yüz yetmiş dörtte yapılan Kars-Erzurum Âşıkları Yarışması'nda aldım. Orda benim hocam kalktı dedi ki: "Ben çırağıma berat veriyorum." dedi. "Bunnan sora artık ġendisi sazını alıp diyar-ı gurbete çıkabilir." Onnan sora ben de sazımı aldım, diyar diyar artık gezmeye başladım." (Ezgi, 1999: 4)

Âşık Günay Yıldız:

"Seyahatlerin çırağın yetişmesinde ne gibi önemi vardır?

Aslında en iyi öğrenme şekli seyahatlerle olur. Çünkü bi kere ustanın da çırağın da evden ilişġileri kesilir. Gurbettedir, gurbetteyken boş işlerle meşgûl_olamaz. Mecburen sanaatını icra edecek, çırak ustasına her şeyi sorup öğrenebilecek kendi sanaatlarıyla ilgilenecekler. Akşamları da on beş gün, bir

ay, iki ay çalıp söyledikleri zaman çırak elbette çok şey öğrenecek. Bizde bir söz var "Gurbet gezmiyen âşık olamaz." diye." (Yıldız, 1999: 11)

Âşık İsmail Aladağlı:

"Gurbete çıkmak şart mıdır bir âşık için?

Zaten âşık gezmedikçe gönlü gözü açılmaz.

Gurbete çıkmayan âşık olamaz o zaman, öyle mi?

Olur da yani nasıl söylesem; kapasiteyi genişletemez yani. Bazı şeylerden yoksun kalır.

Gurbetin ne faydası var?

İnsanlardan gidip görüyosun. Bilgi sahibi oluyosun en azında Bugün bir Âşık İzanî vardır. Şenlik, Sümmanı'nın zamanında Ermeni aşığıydı bu. Ama gezmesinin görmesinin yüzünden o kadar bilgiliydi ki herkesin karşısına çıkabiliyordu. Gitmiş Tokat'a bir gün yolu düşmüş. Bir iş yeri görmüş. Demiş: "Nedir burası?" Demişler ki: "Bir gafhane ocağı." Ne ise o bilmiyorum. Adam onu kafaya yazıyo. "Bu bana güzel bi muamma olur." diyor. Bir gün bir aşığın karşısına çıkarım, bunu sorarım onu mağlub_ederim, yenerim. Ve beynine yazıyor. İşte zaman geliyor Şenlik Baba'yla karşılaşıyorlar. Şenlik Baba'ya o mecliste onu soruyor. Nitekim Şenlik Baba üç gün cevap veremiyor. Üç gün sonra; işte bu deriz ya bâdeli olayı, rivayete göre duyduklarımızı diyoruz. Üstadlarımızdan aldığımız için diyorum. Şenlik Baba bi şe bulamadığı zaman parmağını alnına dayarmış, düşünürmüş, Allah'a yalvarırmış. Derken o bulamadığı şey aklına gelirmiş veya gözünün önüne gelirmiş. En son buluyor ve cevabını veriyormuş. Böyle bilgi sahibi olur en güzel tarafı odur." (Kurt, 2000: 16)

Âşık Mürsel Sinan:

"Gurbete çıkmanın bir âşığın yetişmesinde önemi nedir?

Gurbete çıkmak yine ustanın yanında bi tecrübe sahibi olur. Değişik toplum görür. Meselâ bir Kars toplumu, falan köydeki toplumla bir Erzurum toplumu bir değil. Bizim türkülerimizden onlar hoşlanmayabilir. İnsan onlara

ayak uyduruyo. Sümmani'yi dinliyolar. Sen de Sümmani türkülerinden, yapabiliyorsan o havalara özen gösteriyosun." (Uğursu, 2000: 29)

Âşık gurbete çıktığında farklı meclislerde, farklı insan kitlelerine hitap ediyor. Hitap ettiği insan kitlesinin hoşlandığı ve severek dinlediği farklı âşık havaları çalıp, farklı usta malları söylüyor. Bundan dolayı da âşık yeni âşık havaları, usta malları ve türküler öğrenmek zorunda kalmakta böylece de gurbete çıkma âşığın bilgisinin, görgüsünün ve tecrübesinin artmasına vesile olmaktadır.

Âşık Bayram Denizoğlu:

"*Âşıkların çırakların yetişmesinde gurbetin önemi nedir?*

En güzel olay işte. İnsanların bi de gurbette olursa diyelim. İnsanların, gariplerin uğrağı olduğu için duygusallık ağır basar. Vatanseverliği, sıla özlemi ağır basar. Hèç türkü yazamayan âşıḫ türkü söyler, türkü yazar. Kendini yetiştirir, atama yapar. Şöyle yapar: "Ya ben Ġars'ta bi türkü söylüyodum diyelim Ġars dinliyodu, şimdi burda her taraftan insan var. Nası söylemem lâzım ki kendimi beğendireyim?" Onları da görüyo, seçiyo az çok. Kars'tan gelen bi deliġanlı İstanbul'da bir iki sene ne yaparsa, bi âşıḫ da köyünden çıḫıp şehire gelirse aynı olur." (Denizoğlu, 2000: 27)

Âşık Mahir Altuntaş:

"*Usta ile çırak birlikte gurbete çıkıyorlar mı? Ne zamandan itibaren gurbete çıkıyorlar?*

Şimdi şu günümüzde yok artık o. Usta çırak yok. Çünkü öyle eskisi gibi gurbete gider. Bir ay, iki ay, ġırk gün, üç ay, beş ay ġalır. Nere? Diyar diyar, köy köy, şehir şehir gezer programlar yapar. Şimdi öyle değil artık günümüz çoḫ hızlı. İstanbul'da programınız var gidiyorsun on beş dakka program. Ordan hemen geri ya uçakla ya otobüse binip geri evēn geliyosun. Artık o gurbet olayı da biraz ġalmadı. Gece kalmalar, misafir olmalar falan onlar yoḫ. Onn_için artık çırağın seninle gelmesine bile gerek görmüyorsun

yani. Çırağı bir usta niye götürsün. Yanında götürse bazı masrafları var. Ondan, o iş galmadı yani.

Gurbete çıkmak âşığa neler kazandırır?

Gurbete çıkması tabi ki başarısının bir bölümünü de gurbetten alır. Gurbette bazı şeyleri görür, bazı hasretliği tadar, acıyı tadar, tatlıyı tadar, insanları görür. Yani geze geze, göre göre öğrenir bazı şeyleri." (Altuntaş, 2000: 11)

6. Çırağın Eğitim Sürecinde Diğer Kültürel Etkiler

Âşıklık geleneğini usta-çırak ilişkisi içinde öğrenmeye çalışan bir âşık adayı, bu geleneği icra edebilmesi için alması gereken edebî ve meslekî terbiyeyi hiç şüphesiz ki sadece çıraklığını yaptığı ustasından edinmez. Âşık adayının eğitim sürecinde onun eğitimindeki en etkili faktör kendi ustası olmakla birlikte diğer yardımcı faktörler de çırağın eğitiminde söz sahibi olmaktadır. Bu faktörleri şöyle sıralayabiliriz:

6. 1. Çırağın Tahsil Durumu

Mülâkat yaptığımız Kars yöresi âşıklarından bir kısmına göre âşıklık geleneğini öğrenmekte olan çırağın bu geleneği daha iyi öğrenmesinde ve sanatını iyi bir şekilde icra edebilmesinde onun örgün eğitim kurumlarından aldığı eğitimin önemli bir yeri vardır.

Bu konuda âşıklarımız şunları söylemektedirler:

Âşık Şeref Taşlıova:

"*Yanınıza alarak yetiştirdiğiniz çıraklarınız var mı?*

Benim bir tane şimdi Almanya'da Sadrettin Ulu. Ben ekseriyet çıraklarımı yetiştirirken şunu isterim. Yeni aşıklardan da bunu beklerim. Ben okur-yazar kesimine çok önem veririm. Meselâ; benim bir çırağım şimdi şu anda Manisa Celâl Bayar Üniversitesi'nde Yardımcı Doçent Doktor Bekir

Sami Özsoy, Nuri Şahinoğlu benim çırağım. Bir çırağım işte Sadrettin Ulu. Almanya'da çalışıyor. Diğer çırakların hepsinde de kahvede bizi görerek yetişmişler onlar. Onlara da genel şeylerimiz (faydalarımız) vardır. Esğiden köylerdeydi gelenekler. Ustayla çırak bi köyde tek başına. Şimdi bu iş dışarıya cemiyete, ğahvelere şey olduğu için herkes birbirine bakarak, yani bi şeler vermişiz, yani kim nasıl ğabulleniyorsa öyle ğabullensin.

Siz çırak tercih ederken okumuş birisi olmasına dikkat ettiğinizi söylediniz. Bunun sebebi nedir?

Eğitimli bi insan biraz daha erken yetişir. Yazısiyle, öğrenim tarzıyla, üstelik de yani bir eğitimden gelmiştir. Sennen_önce bir elden çıkmıştır, bir öğretimin elinden çıkmış. Sen sade sanat şeklini ona öğrettiğin için onda hamlık olmaz. Onla daha uzun yol kat edebilirsin." (Taşlıova, 2000: 19)

Âşık İsmail Aladağlı:

"*Peki sizce bir çırağın tahsil durumu onun âşıklıktaki durumunu etkiliyor mu?*

Etkiler.

Nasıl etkiler olumlu mu, olumsuz mu?

Kelime dağarcığı çok geniş olması lazım. Dağarcığı doldurmak için de okumak gerekiyor. Bugün keşke ben bi kaç dil bilseydim. Dil bilseydim de örneğin bir aşıkla atışma yapıyorsun. Çok güçlü bir aşıkla atışma yapıyorsun. Muamma soruyor sana. Bi kaç tane dil bilirsen bulamadığın kelimeler yerine örneğin İngilizce koyabilirsin, Fransızca koyabilirsin, Almanca koyabilirsin daha güzel olmaz mı? Mesela diyelim Türkçe'de bulamıyosun o anda aklına Arapça'sı gelebilir Farsça'sı gelebilir İngilizce'si gelebilir dolayısıyla bunu da bilirsen gelir, bilmezsen ortada kalırsın. Okumasında fayda var diyorum." (Kurt, 2000: 5)

Âşık Mürsel Sinan:

"Sizce çırağın tahsil durumu onun âşıklıktaki gücünü etkiler mi?

Elbette ki etkiler. Bir âşık çırakken hem çırak görüp hem de okursa, tahsil edinirse, bi de bi iki táne yabancı dili olursa esas âşık_o olur. O da olması lâzım.

Bir çırağın tahsil durumu ne olmalı?

En kötü şartlarda liseyi bitirmeli. Ben geleceğin âşığını bahsediyorum." (Uğursu, 2000: 12)

Bununla beraber bazı âşıklarımız çırağın tahsilinin onun âşıklıktaki gücüne etki etmeyeceğini belirtmektedirler. Bu âşıklarımız konu ile ilgili şunları söylemektedirler:

Âşık İsmail Azerî:

"Sizce bir çırağın tahsil durumu onun âşıklıktaki gücünü etkiler mi? Nasıl etkiler?

Çırağın tahsili onun aşıḫlıḫtaki gücünü etkilemez de onun bilgisi artar. Çıraḫ daha çoḫ oḫur daha çoḫ yazar. Benim tahsilim_olsaydı belki aşıḫlıḫ yapamazdım. Tahsilim yok ama aşıḫlığı fevkalâde yürütüyorum. Ama oḫur-yazarlığım olsa dertlerimi, hislerimi daha çabuḫ yazardım, şindi kendim yazamıyorum başḫalarına yazdırıyorum.

Sizce eğitimli olmak âşıklık gücünü azaltır ya da köreltir mi?

Hayır, köreltmez. Liseyi bitirirsin sana yararı olur ama bir üniversite mezunu eline saz alıp aşıḫlıḫ yapmaz.

Sizce bir çırağın tahsil durumu nasıl olmalıdır?

En azından ilköğretimini yapmalıdır. Yoḫsa iyi oḫuyup yazamaz." (Cengiz, 2000: 8)

Âşık Bayram Denizoğlu:

"Sizce çırağın tahsil durumu onun âşıklıktaki gücünü etkiler mi?

Şimdi eğer aslını sorarsanız gene oraya geldim. Âşıhlıh tahsilnen_olmaz.

Tahsil âşıklıkta etkili olur mu sizce?

Güzel gonuşur, ballandırır bi şeler olur. Fakat şu var. Ayağa galhıp, sazını alıp, meydanda atıştığı zaman mümkün değildir. Misâl benim arhadaşlarımın çoğunluğu lise mezunudur. Misâl; Günay Yıldız üniversite bile tutturdu zamanında tıpı falan. Gelsinler atışalım. Saygı duyarım hepsine." (Denizoğlu, 2000: 19)

Âşık Sabri Yokuş:

"Sizce tahsilli bir kişi daha iyi âşık olabilir mi?

Onun şöyle bir avantajı vardır. O, kafiye kurma konusunda Arif Bey ilkokul mezunudur, ben ortaokul mezunuyum. Ben ondan daha güzel kafiye bulurum. Ben daha tez bulurum ama o geç bulur, biraz daha. O da okumamadan ileri gelir. Fakat bazı üniversite mezunu insanlarda hiçbir icraat yok. Onun için bence bu işte kabiliyet olmalı." (Yokuş, 1999: 11)

6. 2. Çırağın Kitap Okuma Alışkanlığı

Âşıklık geleneği sözlü bir kültüre dayanmakla birlikte özellikle 19. yüzyıldan sonra yazılı kültür ve son yüzyılda elektronik kültür gelenek üzerinde önemli bir değişim yaşanmasına sebep olmuştur.

Usta-çırak geleneğinin ilk dönemlerinde çırak ustasını âşık meclislerinde gözlemlemek ve onu taklit etmek neticesinde yetişmekteyken, yazılı kültürün yaygınlaşması, okuma-yazma oranının artması çırağın âşıklık geleneği ile ilgili yapılan ve sayıları gün geçtikçe artan araştırmaları, kitapları okumasına imkân vermekte, böylece çırak kendisini daha iyi yetiştirmektedir. Bundan dolayı usta bir âşık çırağına özellikle geçmişte yaşamış olan tanınmış, üstat âşıkların hayatlarını ve eserlerini konu alan kitapları okumasını tavsiye etmektedir.

Bu konuda âşıklarımız şunları söylemektedir.

Âşık İsmail Azerî:

"Çırak kendi kendisini daha iyi yetiştirebilmek için neler yapmalıdır?

Devamlı ustasına yahın ya da ustasından üstün aşıkların yanına gitmelidir. Onların sözlerini, sazlarını öğrenmeli. Kitaplar okumalı, kasetler dinlemeli." (Cengiz, 2000: 17)

Âşık Şeref Taşlıova:

"Usta çırağına kitap okumayı tavsiye eder mi?

Vallahi bizim dönemimizde pek. Ben kitabı çok okurdum. Benim hayata şe yapmamım nedeni çok iyi kitap okumamdır. Meselá bir hatıramı söyliyeyim: Bizim o taraflarda nahırçı diyoruz biz; sığır çobanı. Ekim ayının Cumhuriyet Bayramı'nda köyün nahırını döker, herkes kendi malını otarma mecburiyetinde. Onu da gomşular sıraya goyar, işte bu gün sana, bir haftada bir sıra gelir. Ben köydeyken yedi güne de ben giderdim. Sebebi bizim dağ biraz sıcak olur, orda kitap okumak için. Kitapların hepsini toplar orda okurdum. Benim kendim kitabı çok iyi okuduğum için herkesin de kitap okuduğu anlamına gelmez yani. Ben aslında tavsiye ederim. Meselá yeni kuşağa da eski âşıklara da okumanın güzelliği kadar hèç bi şey yoktur yani. Okuyarak her şeyi çözmek en güzeli ama ustalardan aldığını, o ustanın görüşlerinin, ikisinin birleşiminin arasından gerçeği bulacaksın. Ama gerçeği bulabilmek için ikisinin birleşiminden bulacaksın. Bazı okursun fakat ustanınki daha doğru olduğunu (görürsün) ben bunu yaşadım yani. Yani ben aşıklık geleneğini kitabî olarak öğrenmedim ben geleneksel öğrendim. Ama yazıyla, kitabî şekle kendim bi şeyler kattım yani.

Çırak kendisini daha iyi yetiştirebilmek için neler yapabilir?

Ustasından ziyâde, ustasının gönlünü alıp programlarında beraber oluşunnan sonraki zamanlarda halk içerisindeki gördüğü şeyleri kafalarına yerleştirerek geliştirir. Yani ustasıyla gezdiği zaman halkta bi şeyler oluyor. Atasözü, deyim, hikâye, masal vesaire onu birikim yapar bir. İkincisi; okuması lâzım. Okuması çok önemli. Ben Türkiye'de Türk kültürünü değil

dünya kültürünün de takvimini en iyi (bilen bir kişiyim) işim benim odur. Benim evime ayda beş on dergi girer günlük gazete girer vesaire. Ben akşam evime gittiğim zaman kitap okumadan hasta olurum." (Taşlıova, 2000: 15)

Âşık Ali Rıza:

"*Ustanız size kitap okumayı tavsiye eder miydi, hangi kitapları okumanızı tavsiye ederdi? Niçin?*

Tabi. Ustamın bana okumamı tavsiye ettiği kitaplar başta: Ġara Davut, İlmihal, Peygamberler Tarihi, Ebced-i Kebir, İbtidanâme, üç sefer okudum, bitirdim. Kenzil-Ârş, Kenzil Gavvas, Gülistan, Bostan, Hophopnâme okudum. Yaní bunnarı okuyup içine alıyorsun. İstanbul'da İlhamî Usta'nın ġendi evinde böyle on iki bin táne kitap var. Deri üzerine yazılı kitaplar var, yazma eserler." (Ezgi, 1999: 5)

Âşık Günay Yıldız:

"*Usta çırağına kitap okumasını tavsiye ediyor mu?*

Her usta çırağının bu sanaatını ilgilendiren kitapları okumasını istiyor. Meselâ; halk hikâyeleri, halk şairlerinin hayatları ve şiirleri. Meselâ; Âşık Elesker'i herkeş söylüyor. Belki doğumunu ölümünü bilen yok şindi âşıklar arasında. Bu bizim için utanç verici. Onların hikâyelerini, sözlerini ustalardan öğrenemesen, kitaplardan öğren.

Başka ne tür kitaplar tavsiye ediliyor?

Başka da bence dinî kitap da bilmesi lâzım, meselâ; bi ilmihâlleri bilmesi lâzım.

Neden ilmihâlleri dediniz?

Aslında her mezhebin ilmihalini bilmesi lâzım. Benim babamın en güzel yönlerinden biri de budur. Biz Ġaraġalpağ'ız, Ġarapapaḫ, Terekeme yaní, sünnîdir. Ama babam o kadar güzel yetiştirmiştir ġendisini ki inan ki bir ahunt bile önünde söz ġonuşacak ġudreti yoktu (kimsenin). Hatta diyorlardı ki: "Murat Amca öldüğün zaman belki ihtilaf da çıḫar, sana Âzeri (Caferî) de diyebiliriz." Çünkü babamdan o konuları istediklerinde babam çok güzel bir

şekilde anlatıyordu. Âşık tek yönlü olmaması lâzım. Dolayısıyla ilmihâlleri okumalıdır.

Kelile ve Dimne, Sadi'nin Gülistan'ı, Bostan'ı gibi kitapları da okuyor ve okutuyorlar mıydı usta âşıklar?

Eski âşıkların okur yazarlığı biraz azdı, kıttı. Bunları daha çok ağızdan öğrenmişlerdi. Ama bizim okumamız lâzım.

Peki Battalnâme ve Hamzanâme gibi kitapları da okutuyorlar mıydı?

Bunları değil de, bence biraz daha bilimsel, halkın anlayacağı ve kabul edebileceği kitapların okunması ve halka anlatılması gerekir. Dinleyen topluma efsane gibi şeyler anlatırsak halk onu belki hatır için dinler ama inanmaz, mantığın olduğu, gabul_edilecek şeyler söylemeli. Halk hem ikna olacak hem de doğru payı olacak. Onları da bilmek gerekir, yanlış demiyorum.

Peki Kur'anı meâliyle okumanızı istiyor muydu?

Ben Kur'anın meâlini okuyorum.

Peygamber kıssalarını öğreniyor muydunuz, nasıl?

Zaten onları bilmek zorundasın. Bilmesen şiir yazamazsınız. Bu kıssaları hem Kur'an meâlinden hem de usta âşıkların ağzından öğrendik." (Yıldız, 1999: 7)

Âşık İsmail Aladağlı:

"*Bir usta çırağına ders öğrettikten sora ona neyi öğretir?*

Şindi bizlerde mesela öğretmen gibi belli bi şey yoktur. Şindi anca ben onu ne için söyledim? "Yavrum kitap oku, benim şiirlerimi veya şu üstadların şiirlerini oḫu, tahlil et işte kafana takılan yer olursa getir, bana göster ben söyliyim." bu olur başka bir şey olmaz." (Kurt, 2000: 5)

Âşık Mürsel Sinan:

"*Bir usta çırağına kitap okumasını tavsiye eder mi?*

Ben pek okuyan usta görmedim ama okuması lâzım.

Çırağına kitap okumayı tavsiye ediyor mu?

Bize tavsiye ederlerdi. Hikâyeli Kerem'in, Karacaoğlan'ın, Emrah'ın, Şenlig'in Sümmani'nin kitapları genellikle. "Bunları okuyun." derlerdi.

Neden isterlerdi bunu?

Tabi: "Usta malı bilmeyen usta malı öğrenmeyen bi çırak âşık olamaz." diye bi şey söylerlerdi. Zaten alır öğrenirdik. Zaten halk da istiyo, öğrenmek durumundasın.

Bir âşığın kesinlikle okuması gereken kitaplar var mı?

Bi âşığın bi kere edebiyat kitaplarını kesinlikle okuması lâzım. Yani şu illâ çeşitli yazarların, edebiyatçıların kitabını kesinlikle okuması lâzım. Ama hepsini okuması lâzım. Araştırması lâzım, okuması lâzım. Kesinlikle okuması âzım. Bütün edebiyatçıları okumak lâzım. Şairlerin, ustadların. Hepsini yani ayırt etmeden işte dil, din, ırk, mezhep filan diye.

Bir çırağın mutlaka bilmesi gereken bilgiler var mı?

Yani. Bilmesi gereken bilgiler. Valla aslında hepsini bilmesi lâzım. Bilmek nasıl olur? Direk bununla, bütün iştigalin bununla olur o zaman bilirsin. Günümüzde adam diyelim ki fabrikada işçi olarak çalışıyor sene de bir de meclise gidiyor bu adam bunu bilmez ki. Eskiden bile ustadlar tüm bununla iştigal ettikleri halde bunları bilemiyorlar. Yani bütün işleri bu olduğu halde bunları bilemiyolar. Onlar da neden? Temel de öyle bi eğitim görmemişler. Onlara öyle bir eğitim temelde verilmemiş.

Dini bi kere çok iyi bilmesi gerekir. Yani her konuyu tarihi bilmesi lâzım, millî konuları bilmesi lâzım, dini konuları bilmesi lâzım, destanları, kahramanları, evliyaları, dervişleri, peygamberleri çok iyi bilmesi lâzım ki bir mecliste onlara hitab_edebilsin onu anlatabilsin onun üzerine şiir yazabilsin." (Uğursu, 2000: 12)

Âşık Mürsel Sinan bir çırağın ya da âşığın kendisini daha iyi yetiştirebilmesi için kitap okuması gerektiğini vurgulamaktadır. Âşığın, Kars yöresi âşıklarının pek de kitap okuma alışkanlıklarının olmadığını, usta âşıkların bildikleri şeyleri daha çok sözlü kültürden öğrendiklerini belirten şu sözleri de önemlidir:

"Usta çırağına ders ilim öğretir mi? İlhami Demir'in çırağı Ali Rıza Ezgi ile görüştüm. O: "Ben ustamla on iki sene beraber kaldım. O çıraklık döneminde dizinin dibinde oturtup anlatırdı." diyor. "Âşıklıktan anlatırdı, tasavvuftan anlatırdı hatta bazı şeyleri yazıp öğrenmemi ezberlememi sağlardı ve daha sonra beni sınava tabi tutardı." diyor. Bu şekilde sizde de bir eğitim tarzı var mıydı?

Ali Rıza orda biraz mubalağa yapmıştır. Çünkü öyle bi sistem yok. Yani genelde öyle bir sistem yok. Yani aşığı çırağı dizinin dibine oturacak da. Usta âşık hiç_ona vakit ayırmaz, usta anlatmazdı. İlhami'nin anlatıp anlatmadığını da bilmiyorum. Genelde şöyle düşünüyorum. Özellikle gel sana şunu anlatayım, öğren diye bir şey yoktu. Biz sadece dinleyerek kahvede ne dinlersek oydu. Bir sistem yok. İlhamî ona belki bi özellik tanımıştır. Bizde genelde öyle bi sistem görmedik. Biri dizinin dibine oturtacak da şu oldu, bu oldu diyecek de, öyle bir şey yoktu.

Çobanoğlu'nun şiirlerinde tasavvufi konular var. Hadislere telmihlerde bulunuyor, Kurân-ı Kerim'in ayetlerine telmihlerde bulunuyor. Bunu bir âşık nasıl yapabiliyor? Hangi eğitimden geçiyor ve bunlardan bahsedebiliyor bir âşık?

Aslında pek çok âşık bilmiyor ama bahsediyor. İşte köklü bir eğitim olmadığından. Diyelim ki Şenlik'den duymuş, diğer âşıklardan duymuş ha demek ki Hallacı Mansur bu tür manalı şiirlerde kullanılıyor. Belki de çoğunun bilgisizliğinden. Yani çoğusu bilmiyor. Adam Arapça Farsça kelimeler kullanıyo. Çoğusunu ben görmedim kitap okuyan usta görmedim. Yani o da onlar da nasıl öğrenirdi. Meselâ sözlü sohbetlerde. Tasavvufu nerden bilir? Böyle sohbetlerle işte hocalarla, işte hafızlarla konuşulur öyle öğrenirlerdi. Bölük pörçük olurdu. Çoğ cevapsız kalanlar da o yüzdendir. Hallacı Mansur'u çok iyi anlatamayan bir şiirinde kullanıyor ama nedir necidir anlatamıyor. Nesimi'yi anlatır, şiirinde kullanır, Nesimi'nin ne şekilde olduğunu bilmez. Bir de bilimsel şekilde değil de kulaktan dolma (bilebilir).

Peki şiir yazarken kafiyeleri bulmak için sözlükten faydalanıyor musunuz?

Oluyor. Yani sözlüğe bakıyoruz, sözlük okuyoruz. Ben yapıyorum ama diğerleri yapıyor mu bilmiyorum. Biz de bazı kelimeler var ustalardan dinlemişiz. Ama mânâsını bilmiyoruz. Şiirimizde de söylemişiz. Bir yerde doğmaca yahut da kendimiz yazmış, söylemişiz. Ne olduğunu bilmiyorsun ama kullanıyorsun işte. Bir ara kullandık öyle sonra inceledim burda ben ne demişim bir bakalım. Diyorum ya her bilgiyi bilmek lâzım. Âşıklar da biraz tembellik var. Ama kaynak da bulamıyo âşıklar. Meselâ diyelim ki kimseden soramıyor. Soracak kimse yok. Ustadan soruyo, usta bilmiyo. Meselâ ben ustalara sorardım, ilginç sorular sorardım. "Redif nedir?" diyorum. Adam şiirinde kullanmış bana cevap veremiyordu. "Redif: şu şiirin şurası rediftir." diyemiyodu. Hatta redifleri bile kafiye biliyorduk. Bilenler vardı. Halbuki kaynak yoktu. O zaman da soramıyordun bilen kişiler olmadığı için. Edebiyatçılardan bazı şeyler sorardık. Onlardan güzel cevaplar alırdık da onların verdiği cevaplar bize apayrı şeyler gelirdi." (Uğursu, 2000: 15)

5. 3. Çırağın Yetişme Sürecinde Diğer Âşıkların Etkisi

Kars yöresi âşıklık geleneği içerisinde görülen usta-çırak ilişkileri kesin ve katı kurallara bağlı görülmemektedir. Usta bir âşığın yanında belli bir eğitim sürecine giren çırak sadece kendi ustasının bilgilerinden faydalanmaz, sadece kendi ustasını örnek almaz. Âşık meclislerinde görüp tanıdığı ve sanatını sevdiği diğer usta âşıkların bilgi, tecrübe ve sanatlarından da faydalanarak kendini yetiştirmeye çalışır. Zaten usta âşıklar da çıraklarına sadece kendilerinden değil, diğer usta âşıkların eserlerinden ve bilgilerinden de faydalanmalarını tavsiye ederler.

Kars yöresi âşıklık geleneğinin usta aşığı **Şeref Taşlıova** âşıklığa başlayışını anlatırken Kars yöresi âşıklarının pek çoğu ile tanıştığını, onlarla birlikte seyahatlerde bulunduğunu, onları kendisine örnek aldığını şu ifadelerle anlatmaktadır:

"Ustanızla tanışmanızı anlatır mısınız?

Şöyle; bizim oralarda düğün gelenekleri çok fazla olduğu için her zaman köylerde yaz mevsiminde, yani çift ekimi bitiminden sonra çayır biçimine kadar köy düğünleri başlar. Bir de güzün harmannan sonra tâ kış da dahil ilkbahara kadar düğünler olur. O düğünlere aşıklar gelir. Aşıklar o düğünlerde hikâyeler anlatır, söylerler usta malı, kendi mallarını. O zaman bizim köye gelmişti aşıhlıh için, orda tanıştık. Sonradan tabi ben, onun oğlu vardı Yılmaz. Şimdi İzmir'de oturuyor, bi ara Almanya'da çalıştı. Yılmaz'la ben hemen hemen yaşıdız. Yılmaz benden bir iki yaş büyüktür. Yılmaz da onun yanında yetişiyordu. İşte Aşık Yılmaz'la tanıştık onunla beraber gittik, onun yanında, bir süre Aşık Kasım'ın yanında kaldıktan sonra ben daha geniş alana yayılmak için Kars taraflarına geldim. Ardahan'da Posoflu Müdamî'yle tanıştım. Kars'a geldim. Kars'da Aşık Şenlig'in son çırağı ve Aşık Murat Çobanoğlu'nun babası, Kars'ın en iyi saz çalan aşıklarınnan Aşık Gülistan ile tanıştım, Soskertli Aşık Mehmet ile tanıştım, Dursun Cevlânî, Aşık Musa, Aşık Abbas, Aşık Mehmet ile tanıştım, Aşık İslâm Erdener, Aşık Üzeyir, Aşık Bayram yani Kars ve bölgesinde Aşık Veysel Şahbazoğlu, Arpaçay'ın Telek Köyü'nnen Aşık İsmail Avcı bunnarın hepsiyle ayrıca gine Erzurum'nan Arpaçay'ın bir köyüne gelmiş Aşık Latif vardı. Bu Aşık Latif'le tanıştım. Yani çok yönlü aşıklarla, Erzurum'daki bütün_usta aşıkların hemen hemen hepsiyle tanıştım. On dört on beş yaşları ile yirminin arası, askerlik çağına kadar ve onnan sora da onların çoğuyla arkadaşlık yaptım." (Taşlıova, 2000: 2)

Bu konuda **İsmail Azerî** ise şunları söylemektedir:

"Sizin ustanız kim?

Aslında beni aşıhlığa yönelten ve aşıhlığı öğreten Aşıh İslâm Edener'dir. Ayrıca Sorkertli Memmet'ten . Yanında çalışmadım ama ondan örneklerini alıyodum. Ama İslâm Erdener beni yanına alarak köybeköy dolaştırdı. Benim söz ustam, divan çalma ustam odur (Âşık İslam Erdener).

Ustanızın ustası hakkında bilginiz var mı?

Onun hakkında bilgim yoḫtu. Ben Âşıḫ İslâm'dan sora ey bi ustaya düştüm. Yani söz sahibi olan bir aşığın yanına gèttim, öğrendim. Iğdır'ın Evci Köyü'nde Aşıḫ Meherrem (Muharrem). O beni beş sene yanıña aldı, hekâya öğretti. İslâm Erdener'den ayrıldıḫtan sora beni en fazla taşıyan odur. Saz_ustam da Şemsi Yastıman'dır. Çünkü bizim Kars bölgesinde âşıḫlar pek güzel saz çalamazlar. Üç dört makam çalınır. Ben o makamları öğrendim ama geldim İstanbul'a baḫtım ki sazı ne güzel çalanlar var.

Bir çırağın ustası bazı makamları bilmiyorsa, çırak bu makamları öğrenmek için hangi yollara başvurur?

Çırak o makamı bilen başka bir ustaya gidip öğrenebilir." (Cengiz, 2000: 2)

Âşık Günay Yıldız, babası Âşık Karahanlı Murat Yıldız'ın nasıl âşık olduğunu anlatırken şu ifadeleri kullanmaktadır:

"...Babam rüyasında birisi tarafından kendisine verilen ekmeği yedikten sonra âşıklığa başlamıştır. Ustası da Âşık Gülistan'dır. Ondan söz dersi değil, meclis ahengi almış. On - beş yıl birlikte dolaşmışlar. Köylere gitmişler. Ġars'a, Ağrı'ya, Erzurum'a. İşte bu yakın civarlara. O zaman vasaitin kıtlığı, vakıtları zaten. Bir de meclislere, düğünlere (birlikte gitmişler). Âşık Gülistan dört yıl boyunca Âşık Şenliğ'in yanında ġalarak o meclis ahengini, düsturunu, mecliste sazın, sözün hikâyelerin nasıl anlatışını en iyi bilen âşık. Ki ben gözümnen gördüm Âşık Gülistan'ı yetmiş dokuzda bile. Âşık Gülistan sazını, hikayá anlatışını. Hemen hemen günümüzde hèç bir aşıkta yoktur o güzellik, yoktur. İşte onu onnan_almış. Şenliğ'in oğlu Ġasım'la dolaşmış. Yöremizdeki âşıklardan meselâ; Aşık Musa'yla, Aşık İslam Erdener'le, Âşık Mehmet'le... Yani o zamanki yörenin, merekenin saygılan, saygı duyulan âşıklarıyla yıllarca dolaşmış." (Yıldız, 1999: 1)

Âşık Sabri Yokuş da âşıklık geleneğinde; kendisine hikâye anlatma yönüyle Murat Çobanoğlu'nu, şiir dalında ise Yaşar Reyhanî'yi örnek aldığını belirtmektedir.

5. 4. Çırağın Yetişme Sürecinde Dinleyici Kitlesinin Etkisi

Âşıklık geleneğine meraklı olan ve âşık meclislerinin müdavimi olan dinleyici kitlesi de bir âşığın ve çırağın yetişmesinde söz sahibi olan önemli bir faktördür. Âşık meclislerini sürekli takip eden bu kitle; âşıklık geleneğini, âşıkların eserlerini ve âşık fasıllarını çok iyi bilmekte, bu manada âşıkları sürekli kontrol etmekte, geleneği icra eden bir âşığın, geleneği çok iyi temsil edip etmediğinin ölçüsünü koymaktadır. Âşıklık geleneğine meraklı olan bu dinleyici kitle âşığı mecliste dikkatle dinlemekte onun icra ettiği usta malı deyişlerde, hikayelerde, sözlerde, yaptığı hataları düzeltmektedir. Böylece geleneği icra eden âşık ile dinleyici kitle arasında bir denetim sistemi teşekkül etmektedir. Kars yöresi âşıkları dinleyici kitlenin âşıkları tenkit etmesini âşığın yetişmesinde olumlu bir etken olarak görmektedirler.

Ayrıca âşıklık geleneğinin devamında geçmiş âşıkların meclislerinde bulunmuş ve günümüzdeki âşık meclislerini takip eden yöre insanının çok önemli bir rolü vardır. Öyle ki bu dinleyici kitle, âşıkları sanatlarını daha iyi icra etmesi ve aşığın kendisini daha iyi yetiştirmesi için âdeta zorlamaktadır.

Dinleyici kitlenin âşığın ve çırağın yetişmesindeki rolü ile ilgili olarak âşıklarımız şunları belirtmişlerdir:

Âşık İsmail Azerî:

Usta-çırak ilişkilerinde "gözlemleyip taklit etme"nin önemi nedir?

Aşıh meclislerinde çıraḥ ustasına baḥar, onun ne yaptığını neyi, nerede, nası söylediğini seyreder. Ustası gibi yapmaya çalışır. Hâl, hareketlerini ustasına benzetmeye çalışır. Zatán toplum da çırağın ustası gibi davranmasını ister, arzular. "Senin ustan böyle yapardı, oynardı, gülerdi sen de böyle yap." diyer toplum çırağa.

Bir âşığın yetişme süreci içinde ustası, arkadaşları ve halk tarafından tenkit edilmesi onu nasıl etkiler?

Halk_arasında iyi bir şeyler söylemeyen, ağır başlı olmayan âşığı halk tenkit_eder. Aşıḫ da buna göre kendisine çekidüzen verir. Yani bu tenkitler âşığı eğitir, yetiştirir.

Sizce bir âşığın topluma örnek olma, toplumu sevk ve idare etme misyonu var mıdır? Âşık bu görevi halkın nazarında nasıl elde etmiştir?

Evet, vardır. Halk âşığı çok sever. Aşıḫ bunu göze almalı ve kendine sormalı; "Halk beni neden seviyo?", "Halk beni neden tenkit_ediyo?" diye. Sen halka ahlâkî değerleri öğretmeli, bir nevî onu eğitmelisin. Yani halk nası tenkitleriyle aşığı eğitiyorsa aşıḫ da halkı sözleriyle eğitir. Meselem; halk âşığı o kadar çok sever ki dargınları aşıḫlar barıştırır.

Peki bu sevgi nereden kaynaklanıyor?

Aşıḫ halkın gönlünde taht kurmuştur. Yani halk âşığı; "halk âşığı Allah'ın sevdiği bir kişi" gibi görüyo. Halkın bu fikri olmazsa aşıḫlar bu kadar sevilmez, bu işi yapamaz." (Cengiz, 2000: 20)

Âşık Şeref Taşlıova:

"...Bir köy düğününe gittiğin zaman, o aşık söylediği zaman bir hikâye anlatırken o hikâyenin türkü sırası geldiği vakit, o toplumda hatırı sayılır, herkesin onun sözüne riayet ettiği, yaşlı adam: "Aşık falan türkü geliyor hikâyede bunu falan havada söyle" der. Havanın adını verirdi ve ona da bir yedekli cinas dediğimiz, yedeklemesini verirdi ve aşıḫ da onu devam_ederdi yani. Halkla aşık birbirinin teftiş edicisi, otokontrol dediğimiz sistemi. Yani o halk o aşığın hareketlerini kontrol ederdi aşıḫ da cemiyetin, toplumun hareketlerini o toplumda kim nasıl oturacak, kim ne yapacak, kim nerde oturması gerekir, onları aşık bilirdi...

...Ben bir örnek veriyim. Çıldır'ın Urta Köyü diye bi köy var. O köyde iki táne adam varıdı. Birinin ismi Mehdi Ağa'ydı kendisi böyle pipo gibi bi şey içerdi ama acı tütün içerdi gıygaç otururlardı. Çaprazlı otururlardı. Şindi aşıḫ ġalḫıp gezerken, biz zatán ayaḫta söyleriz bizim aşıḫlıḫ geleneğinde,

şindi aşıḫ söylerken eğer türküyü veya söylediği hikâyeyi yanlış söylüyorsa onlar doğrudan doğruya bunu böyle söyledin, diye yaḫasından tutmazlardı. O adâba aykırı, Türk geleneğine aykırı o. O Allahverdi Hoca derinden bi of çekerdi. Bilirdi onu toplum. Toplum anlardı ki hâ aşıḫ yanlış yapıyor Allahverdi Hoca ona ėhtarı onun "of" udu. O Mehdi Ağa da böle öksürürdü, o zaman anla ki sözü yanlış yapıyor. Yani böyle bir sistem içerisinde olgun halk vardı. Edeb, erkân, halk bilimi çok zengindi. Gerek dinî kültür olsun, gerek halkbilimi kültürü olsun, gerek felsefe olsun, biz hep onlardan öğrendik. Adamlar öyle şeyler tartışırlardı ki bugün bağışlayın yirmi tane otuz tane profösürün oturup tartıştığı şeyi iki táne halk dediğimiz, belki okur-yazarı olmayan, insan dediğimiz onun ve mânâsıyla mantığıyla yani sonuçlandıracak şekilde konuşurlardı...

Günümüzde bahsettiğiniz kalitede bir toplum var mı?

Vallahi bizim Doğu'da devam_ediyor idi fakat son zamanlarda Türkiye'de en yaygın olan bir gelenek, aşıklık geleneği köy düğünlerinin en önemli yeri Kars'taydı. Ben altı yedi yıldır Ankara'dayım. Ben şu anda Kültür Bakanlığı'nda devlet sanatçısıyım. Fakat üzülerek söyliyeyim ki azaldığını söylüyorlar. Yani buna da üzülüyorum şahsen. Artık düğünler düğün salonlarında yapıldığı gibi aşıklık geleneğinin de azaldığını müşahede ediyorum ben. Öyle ki halk göç_etmiş. Göç veren toplumlar biraz da kültürlerini beraber götürürler. O gittiği yerdeki kültürü de eğer çok iyi icra edememişse o âşık ve toplum ortadan bir arabesk sistem çıkar. Günümüzde olduğu gibi." (Taşlıova, 2000: 4)

Taşlıova'nın yukarıdaki sözleri de gösteriyor ki bir çırağın ya da âşığın daha iyi yetişmesini sağlayan tek unsur usta ve çırak arasındaki eğitim, talim ilişkisi değildir. Âşığı dinleyen, âşıklık geleneğini belki de bir âşık kadar iyi bilen, âşık meclislerinin müdavimi olan kişiler ve âşığın içinde yetiştiği toplum da âşıkların yetişmesindeki önemli unsurlardan birisidir.

Âşık meclislerindeki bu bilinçli insanlar âşığı her an kontrol ederler, hatalarını söylerler ve ondan istekte bulunurlar. Böyle bir meclisin huzuruna çıkıp

sanatını icra edecek âşığın varlığı, yani usta malı şiir, makam, türkü ve hikâye bilgisi çok olmalı, ayrıca da meclis adabını çok iyi bilmesi gerekir ki o meclisi idare edebilsin. Meclisteki birinin istediği türküyü söyleyemeyen, istediği havayı çalamayan ve meclis adabını iyi bilmeyen bir âşık toplumun nazarında iyi bir âşık değildir.

Âşık Günay Yıldız:

"*Meclislere katılmak çırak için neden önemlidir?*

Önemlidir.

Neden önemlidir?

Yoksa çırak nası yetişecek. Bizim arkadaşlarımız gönül ister ki onlar hiç olmasa kitaplar da yazılan... Mesela sizin aldığınız bu güzel şeyleri okusun. Okuduktan sora da o çıraklık şeyini ġafasında canlandırsın o da yeter. Őle gene devam_etsin o aşıklığınan. En azından. Meselâ; biz öyle imtihanlardan geştik ki; inanın, dolmuş meclis seksán kişi, yüz kişi o oturan kişilerin arasında öyle insanlar var ki; bir üniverste öğretim üyesi ġadar bilinçli. Bu geleneği bilen (âşığı çok iyi takip edip, tahlil eden insanlar) var. İşte biz onların içersinden (Âşık sazında ya da sözünde bir hata yaptığı zaman hemen uyaran, müdahale eden insanların) yoğrularak, pişerek geldik. Âşık Sümmani'nin bir sözü var:

Kâmil meclisinde ġarar_eyledim.
Câhil meclisinden firar_eyledim.
Kim beni övdüyse zarar_eyledim.
Tenkit edenlerden ticaretim var.

(Ustanız ya da halk sizi tenkitleriyle, uyarılarıyla ikaz etmese) Zatán âşık olamıyorsun sen. Nası olacaksın? "Yav ne güzel söyledin." Olmaz. Ama şindi var o şak şaklar. Şindi dinliyeni de bilmiyor. O güzel meclisdeki insanlar ġadar şindi dinleyici kitlesi de yok. Eskiden meclislerde âşık hata yaptığında, birisi mânâlı (bir şekilde) öksürürdü. "Yanlış söyledin âşık,

düzelt." Otururdum onun yanında: "Amca ne yaptım ben?" , "Yavrum burası böyledir halkın içinde söylemedim ama." Onun için çeki düzen verirdin gendine." (Yıldız, 1999: 4)

Âşık Mürsel Sinan:

"Âşığın eğitiminde ve sanatında içinde yaşadığı toplumun olumlu veya olumsuz nasıl tesirleri var mıdır?

Halkın tesiri mutlaka vardır. Âşığın eskiden de belli, herhangi bi okulu yok, öğretmeni yok, ustası ya var ya yok. Varsa da belli bir dönem var. Bir yere kadar var. Ama esas halk eğitiyor. Halk bir eğitim, bir mekteptir. Halk mektep içerisinde o âşığı alıp yetiştiriyor. Ama tenkit ediyo, kimi zaman ondan övgüyle söz ediyo, kimi zaman düğünlere getiriyo, dinliyor dinlerken hem tenkit ediyo, hem dinliyor. Onu yoğurup hasır ediyor. Kimi zaman da düğünden kovuyo. Niye kovuluyor? Meselâ bir hava ister: "Bi "yanık kerem" söyle." Adam da "yanık kerem"i bozuk şekilde söylerken: "Hadi sen bize yaramazsın." diye kovuluyor âşık. Bu sefer daha iyi öğrenip de geliyor. Başka bir köyde: "A bi "yanık kerem" söyledi çocuk." "Ama biz onu kovmuştuk." diyor "Demek ki öğrenmiş.

Çıraklık döneminde hiç çıkmıyorlar mı meclise?

Tabi çıkarmazlar. Biraz daha öğrendikten sonra meselâ diyelim meclisin ilk yahut da aralarda yahut da gençlere gönderirlerdi. Kadın kız çoluk çocuk gençlerin olduğu meclise gönderirlerdi. İlk meclise çıkarmıyorlardı. Öyle güzel meclis vardı ki o mecliste zaten biz de çıkmak istemezdik. Tam bilmeden. Öle bir bakışı var dı ki adamların o mecliste. O bakış bir kere birçok şeyi anlatıyordu; yanlış söylediğini yahut da o işi bilmediğini zaten adam bakışıyla sana anlatıyordu. Bizim de cesaretimiz olmuyordu o adamların karşısına çıkmak. Zaten yörede belli bir motif var bir hikâye var Látif Şah'ı Salman', şuyu buyu onları da bu adamlar ezberlemişler zaten. Senden benden iyi biliyo dinleye dinleye. Bi ufak şeyinde yorum yapamazsın, yanlış söylemezsin farklı bir üslub kullanamıyorsun. Nasıl dinlemişse Şenlik'den Âşık Gülistan'dan nasıl dinlemişse benden de öyle dinlemek istiyor. Yorum hiç katamazsın, farklı bir şey katamazsın aynısını.

Kars yöresinde oldukça çok âşık yetişmesinin sebebi nedir?

Zamanın boşluğundan. Şimdi meselâ; adam dokuz ay kış, üç ay yaz üç ay çalışıyo, dokuz ay yiyecek. Dokuz ay boş bu adam. Kahveye gitse sıkılır. Nereye gitse sıkılır. Çünkü başka gidecek yer yok. Tiyatrosu yok, televizyonu yok, sineması yok, radyosu, teyibi yok. Ne yapıcak âşık_olacak. Âşıkları dinleye dinleye adamın kafasına yerleşiyor. Zaten bi de içinde de biraz heves varsa gidiyor bi saz_alır. Biraz da tıngırdattı mı zamanla parmak marmak oynar ve âşık olur çıkar.

Yani o meclislerdeki âşılık geleneğini çok iyi bilen kişiler de dokuz ay boşluğu değerlendirip devamlı âşık meclislerini takip eden adamlardır, değil mi?

Kesinlikle. Meclislerde öyle insanlar var ki âşıktan daha âşık. Adam saz çalmıyor ama âşıktan çok çok iyi biliyor. Öyle türküler biliyo ki âşık bilmiyo. Günümüzde meclis de öyle adamlar var ki, yirmi yıl önce o tür adamlara Kars'ta çok rastlardık. Bir kere âşık ona diyor ki: "Aman abi beni idare et. Senin bildiğini biz bilemeyiz." diyor. "Ben aşığım elimde saz var ama senin bildiğini bilemem." Ondan destur istiyo çaktırmadan. "Bana dokunma işimi yapıyım." Adam da arif adam anlıyo. Sonra öyle ki âşığın kalkışından anlar. Bizim toplum eskiden öyleydi. Âşığın gezişinden iyi âşık_olup olmadığını, hiç saza başlamasına gerek yok. Âşık meclise girdiği an merhaba demesinden anlaşılır.

Halktan daha iyi eğitim alabilmek için âşık neler yapmalı özel olarak? Halk eğitiyor ama nasıl eğittireceksin kendini halka?

Halkı da eğiticeksin. Âşık halkı eğitir, halk da döner âşığı eğitir. Âşıkla halk birbirini eğitir. Çünkü âşık o eskiden meselâ bir meclisde âşık söylerken onu anlatırdı: "Evet şimdi sizlere bir "garaçi" havası söylüyorum." diye böyle başlardı. Şimdi ne söylediği belli değil. Bir türkü söyleyim diyor. İsmi yok. Hangi havadır, nedir, ne değildir onu söylemiyo. Söylemediği gibi halk da bilemiyo halk da bilemediği için halkın da eğitimi olamıyo. Eğitim de olmayınca âşık da eğitilmiyo. Âşıklık geleneği bilecek ki halk onu daha iyi eğitsin." (Uğursu, 2000: 33)

Âşık Mahir Altuntaş:

"Âşığın eğitiminde ve sanatında içinde yaşadığı toplumun olumlu veya olumsuz nasıl tesirleri vardır?

Tabi muhakğaḫ.

Nasıl etkisi olur bunun âşığa?

Demin dediğim gibi toplum âşığa yön gösteriyor o kesin yani. Yani âşık çıkarsın ortaya bir türkü söylersin eğer tasavvufî bir türkü söyledin. Beğeniliyorsa, benimsendiyse daha güzelini yazmaya çalışırsın hep o üslupta. Ama sen böyle edebî, tasavvufî, terbiye verici, eğitici şiir oḫursun. Hèç kimse benimsemez. Bu sefer de belki sana yanlış gözle bakarlarsa o zaman da o halkın ġabul ettiği şekilde program yapmak zorunda ġalırsın." (Altuntaş, 2000: 14)

Mülâkat yaptığımız âşıklara göre bu dinleyici kitlenin, halkın âşığı değerlendirmekteki ölçüsü şudur:

Âşık Şeref Taşlıova:

"Halk, âşıkları değerlendirirken hangi ölçülere göre âşığı değerlendiriyor?

Halkın üç tane ölçüsü var. Bir: Çok iyi saz çalıp, onun havasını, onun müziğini çok iyi söylemesi. İki: Çok usta malının ve bilgi birikiminin çok_olması, bilgiye halk çok dikkat eder. Üç: Çok iyi şekilde hikaye geleneği, aşıklık geleneği bilmesi." (Taşlıova, 2000: 17)

Âşık İsa Özgür Viranî:

"Halk âşıkları değerlendirirken âşığın hangi özelliklerine göre değerlendirir?

Aşığın sözlerinden değil. Aşığın terbiyesi, ahlâkı önce gelir. Halk baḫıyor ki; bu aşık oturmasını, kalkmasını biliyor bu topluma yaḫışar diyor. Ondan sora söz geler, bir toplumu eğlendirebiliyor mu, toplumu istediği yere çekebiliyor mu, toplumu susturabiliyor mu? Zaten aşığın en büyük özellikleri

şu: Yüz kişinin içerisinde, oraya giriyorsun de mi? Bu pehlivan demektir, yüz kişi seni dinliyor. Acaba ne söyliyecek? Onların içinde üniversite mezunu, hoca var. Ama aşığı dinlemek zorunda. Neden? Aşık sana söz hakkı tanımıyor. Sen aşığı illa orda bir mars etme yolu arıyorsan eğer aşık sana söz hakkı tanımaz. Önceden sana bir söz söyler, sen susarsın. Aşıḫ cahilnen bir ahlâḫlı adamı anlıyar aşıḫ zaten. "Bir insanın huyundan belli olur. Merd_insanın ekmeğinnen suyunnan belli olur." (Özgür, 2000: 9)

Âşık İsmail Aladağlı:

"*Halk âşıkları değerlendirirken âşığı hangi özelliklerine göre, nasıl değerlendirir? Halkın ölçüsü nedir?*

Tabi ki aslında bana göre günümüzde Kars olayı. Demin dedim ya bugün Susuz Köyü vardır. Çok_iyi bilir. Kağızman ilçesini düşün. Selim ilçesini düşün, her yer farklı farklı. Kimisi bakıyor adamın sesine değer veriyor, o sesine değer veren insan aşıḫlıḫtan haberi yoḫ. Sesine değer veren insan, o adamın sazına, sesine boyuna bosuna değer veren insanın âşıḫlıḫtan hiç haberi yok zerre miktar. Ama sözüne değer veren insana: "Ya bırak sazı, konuş." diyor. Konuşmayı istiyor senden, başka bir şey değil. Senden söz bekliyor. Ağzına bakıyor. Bu adam ne söyleyecek? Öyle kesimler de var. Her kesimde var. Kimisi sesine, sazına kimisi sözüne önem veriyor." (Kurt, 2000:10)

Âşık Mürsel Sinan:

"*Halk âşıkları değerlendirirken âşığı hangi özelliklerine göre, nasıl değerlendirir? Halkın ölçüsü nedir?*

Halkın ölçüsü değişebiliyo. Halkın değişik ölçüleri var. Meselâ diyelim ki halkın bi kısmı boya posa göre değerlendirir. Dış görünüşüne göre değerlendirir. "Yav geçen Reyhanî'yi gördüm adam ufak tefek bi şey yav." diyor. "Ben de bi şey biliyodum ya." diyor. Meselâ Davut Sularî'yi görmüş birisi: "Aaa ya Davut Sularî sen misin? "Ya bu ses senden mi çıkıyo ya.

Olamaz sen Sularî Baba olamazsın." demiş. Yani halkın değişik yargıları, ölçüleri var. Bazen ahlâkını tartar, icrasını, şiirini, sazını ölçer.

Meselâ bir âşık boylu bosludur ama iyi saz çalıp söyleyemez bu iyi bir âşık mıdır halka göre?

O zaman yani: "Bu kalıbının adamı değilmiş." derler. "Biz boyunu posunu gördük geldik ama yok ya, bırak bunu. O ufak tefek bundan iyidi." denir." (Uğursu, 2000: 33)

Âşık Mahir Altuntaş:

"*Halk âşıkları değerlendirirken âşığı hangi özelliklerine göre, nasıl değerlendirir? Halkın ölçüsü nedir?*

En önde âşıklık gücünü öne alırlar. İşte şiir yazmasında, güzel makamında, güzel sazında, sesinin güzel oluşunda onu ön plana alırlar. Hemen onun yanı sıra da ahlakî yaşantí durumunu da göz_önüne alırlar. Eğer ki söylediği ayrí yaşadığı ayrıysa aşığın çünkü halkın içindedir, âşık halkın malıdır, yani halka mal_olmuştur. Eğer âşık bir hata yapıyor da sen de onun hatasının üstüne tersini gonuşuyorsan halka o zaman halk onu benimsemez, gözünden düşer yani. Muhakgah o söylediğine garşı da yaşantí tarzı da ona göre güzel olacah. Yani bu halka uygun olacah." (Altuntaş, 2000: 15)

6. Âşıklık Geleneğinde Kalfalık Dönemi

Âşıklık geleneğine ilgi duyan ve çeşitli sebeplerle bu geleneğe yönelerek usta-çırak ilişkisi içerisine giren çırağın eğitim sürecinin çıraklık, kalfalık ve ustalık olarak adlandırılabilecek aşamalarından oluştuğu söylenebilir.

Mülakat yaptığımız Kars yöresi âşıklarının birçoğu âşıklık geleneği içerisinde çıraklık, kalfalık ve ustalık gibi dönemlerin olduğunu bir âşık adayının geleneği güzel bir şekilde icra edebilmesinin âşık adayının bu dönemlerden geçerek bilgi, görgü ve tecrübesini arttırmasına bağlamaktadırlar. Âşıklık geleneğindeki bu dönemlerin varlığı ile ilgili olarak âşıklarımız şunları söylemektedirler:

Âşık İsmail Azerî:

"Âşıklığın devreleri var mıdır? Nelerdir?

Âşıklık geleneğinde çıraklık, kalfalık, ustalık bi de ehli dönemi vardır. Aşıklığın ehli döneminde aşık türkülerinde hiçbir kötü söz söylemez. Daha çok tasavvufa yönelir, hikmetli sözler söyler. Sürekli Hakkı tarif_eder.

Âşıklıkta hamlık-çıraklık, pişmişlik-kalfalık, yanmışlık-ustalık devreleri var mıdır?

Tabi, bir şey bilmezsen hamsın, kafan bi şey almaz. Kendi kendine söyler, toplumda da rezil olursun. Bence galfalık yoktur. Galfalık inşaatçılıkta olur aşıklıkta ise çıraklık, ustalık, hamlık devreleri vardır." (Cengiz, 2000: 6)

Âşık Şeref Taşlıova:

"Âşıklığın devreleri var mıdır? Bu devrelerde çırak ustasından neleri öğrenir?

Şimdi âşıklığın devreleri tabi, ilk devresi vardır, saz öğrenme, saz tutma, havaları öğrenme. Çırak ilk divandan başlar, peşine tecnis başlar onun peşine gözelleme başlar...

Birinci devre bu; saz çalma ve havalar öğrenilir. İkinci devre; meclislerde nasıl gelene, gidene nasıl bakılması lâzım, ne yapılması lâzım, mecliste oturuş, topluma hitab_ediş öğrenilir. Bunu zaten ustasının hareketlerine bakarak öğreniyor çırak.

O zaman şunu diyebilir miyiz? Âşıklıktaki en önemli öğrenim yöntemi bakma, görme ve uygulamadır. Bu birinci safha, daha sonra çırak biraz daha eğitildikten, kendini iyi yetiştirdikten sonra orijinalliği yakalayabiliyor, kendi şahsiyetini ortaya koyabiliyor. Bunu yapabildiği ölçüde de iyi bir âşık oluyor. Öyle değil mi?

Evet öyle. O zaman ustası der ki: "Gah yavrum hele bi şeyler de sen söyle." O zaman bildiklerinin bir gısmını söylemeye başlar işte ustası da onu halkın içinde değil, fasılını bitirdikten sonra dikkat ederseniz ben program demiyorum, fasıldır bizde program değil. Bitirdikten sonra; "Yavrum işte bah burası böyleydi, bunu da böyle söylesen daha iyi olur." Yani onu yetiştirir...

Âşıklık geleneğinde çıraklık, kalfalık ve ustalık dönemleri vardır, diyebilir miyiz?

Tabi. Yani bir âşık, bir çocuk haliyle olgunlaşıyor, havaları öğrenmiş, makamları gavramış, türkülerin mecliste nasıl söyleneceğini öğrenmiş, çok iyi kavramış, o yavaş yavaş kendisini artık ortaya goyup, tanıtmaya başlar. Kalfalık döneminde de bütün hikâyelerin en önemlilerini. Meselá bizde hikâye derken; Köroğlu bizde hikâye değil koldur Köroğlu. Köroğlu Kolları vardır. Kırk, elli, atmış, yetmiş tane neyse Anadolu'da Türk Dünyası'nda Köroğlu Kolları vardır.

İlk önce birinci dönemde saz tuttu, ikinci dönemde biraz olgunlaştı, mecliste fasıl yapmaya başladı, üçüncü dönemde hikâye anlatmaya başlar yavaş yavaş. Yani tam üç beş günlük hikâye olmasa bile eski âşıkların karşılaşmalarını anlatır. Yani hafızasını zenginleştirerek, yukardan aşağıya olgunlaşır. Ama bu öyle bir yazılı metin değil. Diğerinin kelime gurma şekliyle onun kelime, cümle gurma şekli ayrı olabilir. Çünkü bu sözlüdür, yazılı değil. Sözlü olduğu için kendine has ses bezeleriyle, kendine has hareketlerle, kelime zenginleştirmeleri de dahil, ses zenginleştirmeleri de dahil, onu kendisine göre yorumlayarak teşhir_eder. Ama aslını bozmadan. Âşığın orijinal tarafı da zaten o yorumları, kendi kelime dünyası ve benzetmeleridir tabi..." (Taşlıova, 2000: 7)

Âşık Murat Çobanoğlu:

"*Âşıklığın devreleri var mıdır?*

Mutlaka tabi canım. Önce öğrenirsin çırak olursun. Bir iki senede çıraklığın biter galfalığa başlarsın, dört beş sene bittikten sora, diyelim beş yılı bitirdikten sora, ustası çırağına berat verdikten sora ustalığa geçer." (Çobanoğlu, 2000: 4)

Âşık Ali Rıza Ezgi:

"*Peki, âşıklıkta hamlık, yanmışlık ve pişmişlik devreleri nasıldır, bu devrelerde neler yapılır?*

Diyelim ki; bir ham tosunla eke bir öküzü aynı boyunduruğa goşarsın, eke öküz ne gadar güzel giderse, ham tosun gendisini sağa sola vurar. Bakarsın ki yolun yarısında yoruldu. Yanî gendisini yoruyor, bu hamlıktır. Daha pişmemiş, ama zamanla eke öküzün yanında gendisini yora yora o da bişiyo, biştikten sora yanıyor. Çırak biştikten sora düşünmesi lazım ki ben bundan sora yanmam lazım, nasıl yanmam lazım; ünlem yapmam lazım yanî duygularımı şiirlerime dökmem lazım. Yanî gendi pişmişliğimi, ilhâmlarımı gendimin anlaması için şiire dökmek lâzım. Bu diyelim ki tabîatın yaz ve gış mefsimine benzer. Mefsim geldiği zaman bakarsın ki her yer yemyeşil, bir de bakarsın ki kâr yağmış kocamış yani." (Ezgi, 1999: 7)

Âşık Bayram Denizoğlu:

"*Âşıklığın devreleri var mıdır? Usta bir âşık olana kadar kaç devre geçirir bir insan?*

Var.

Nedir onlar söyler misiniz? Misâl Ali Rıza Bey'le konuştuk: "Hamlık, pişmişlik ve yanmışlık dönemi vardır." diyor.

Var doğru demiş. Ben de aynen katılıyorum. Ham olayı var. buna gençlik de deriz. Şimdi siz okudunuz tahsil yaptınız bir bölümde. Size aynı okuldan bir arkadaşınız gelse siz ne derseniz o da aynı der. Ben de aynısını söyleyeceğim Ali Rıza Ezgi gibi. Çünkü niye? İşin içindeyiz ya, aynı diycem.

Buna eklemek istediğiniz başka bir şey var mı? İsmail Azeri de: "Ehli olma dönemi var." dedi. Ustalıktan sonra insan tasavvufa yönelir daha bir hikmetli sözler söyler.

Ehli de var, hanende de var. Bak şindi bu da iyice onu açayım. Şimdi bu gün spikerlerle açıyım daha iyi olsun, ayar olsun. Halit Kıvanç ta sunuculuk yapıyor, yeni çıhan bi gençte. Bir de Yasin diye birisi var, maç anlatıyor o adam. Şimdi bunlar farklıdır. Yasin hararetli, anlatışı güzel ama Halit Kıvanç ta bitirmiş işi. Çok olgun, çoh hassas, çoh ağır işte bu hanendeliği budur. Hanende her sözü gıram gıram, okka okka, tek tek hoş, tek tek güzel, anlamlı, mânâlı. Bugün İbrahim Tatlıses'in sanatına kusur

bulunursa, türküsüne, sesine hanende adamın konuşması da öyledir. Şimdi hanendelik burdan geliyor. Bayram Denizoğlu ile konuşuyorsunuz beyniniz giderken başka bi adam geliyo karşına doyamıyorsun işte ordan başlıyo hanendelik. Söylediği her söz güzel, gonuştuğu her ses güzel, yaptığı her şey güzel.

Peki bir âşığın ehli dönemi nasıldır?

Ehli de sade işe özünü adamış. O işe özünü adamış. İşin ehliyiz. Bugün Kars'ta hanende gözüyle Çobanoğlu var. Kabullendirilmiş, herşeyi farklı. Bugün âşıklarla Çobanoğlu'nun her şeyi farklı.

Nesi farklı?

Çalışı, oturuşu, konuşuşu her şeyi adamın farklıdır." (Denizoğlu, 2000: 14)

Âşık Mahir Altuntaş:

"*Sizce âşıklığın devreleri var mıdır? Hamlık, yanmışlık, pişmişlik, çıraklık, kalfalık ustalık gibi?*

Tabi o âşığın kendinde zaten görülüyor. Âşıklıkta tabi devreler var. Ruhunda demin dedim ya ruhunda âşıklık ta olsa bir usta görmesi lazım. Bazı ölçüleri, neyi alması lazım. İlk başladığı zaman tabi ki biraz daha önce başlayana göre zayıftır, çırak olur. Biraz daha önce başlayan daha ilerdedir. Zaman zaman o kendini gösterir. Usta oluşunu ustasına garşı saygısından, topluma garşı saygısından olsun efendim, şiirlerindeki güzellikten, ağırlığından belli olur usta oluşu. Yani ille de yaşının böyle kırk elli veya atmış olmasına gerek yok. Kısa zamanda uzun yol gat_etmiş olur yani. İstidadına bağlı olarak. Ama üç tane devre var; çıraklık, kalfalık ve ustalık." (Altuntaş, 2000: 4)

Âşıklık geleneği içerisinde çıraklık, kalfalık ve ustalık dönemlerinin olduğunu söyleyen yukarıdaki âşıklarımızın görüşlerine katılmayan, âşıklık geleneği içerisinde bu gibi dönemlerin olmadığını düşünen âşıklarımız da vardır. Bu âşıklarımızın görüşleri de şöyledir:

Âşık İsmail Aladağlı:

"Sizce âşıklığın devreleri var mıdır? Çıraklık, kalfalık, ustalık gibi?

Şimdi devre olayı âşıklıkta sanmıyorum. Diyelim ki örneğin saygı, sevgi, büyüklük, küçüklük olayı var. Şunu öğrendin, burayı bitirdin, burası kaldı gibi bi olay yok. Beceri meselesi örneğin; Şenlik, Sümmani olayı bize göre bizim kendi şeyimize göre birinci sınıftır. Nası birinci sınıftır? Adamlar kalkarlar sahnede veyahut bi cemaatın içerisinde iki âşıh atışma yapar sen biraz düşünürsün, o hemen şap şap hemen söyler. Günümüzde diyelim ki Çobanoğlu, Reyhanî, Şeref Taşlıova bunlar hemen peş peşe söylerler. Örneğin yeni yetişen bi kardeşimiz, azıcık düşünür söyler. O düşünme olayı fazla sürmez o düşünme olayı otuz kırk saniye bi şe olur. Aramızdaki fark odur.

Yani çıraklık, kalfalık, ustalık devresi yok mudur size göre?

Çıraklık devresi anca öğrendiği zaman mesela üç beş sene içerisinde öğrendi, ortaya çıktı. Bugün diyelim ki ben kırk yaşında bir insanım. Bu işi otuz yıldır yürütüyorum. Güzel de yapıyorum. Diyelim ki benden sora başlamış olan arkadaşlarımız vardır belki de o benden daha iyi yapıyordur. Şuraya dikkat edin. Benden daha iyi yapıyordur. Ama ben ondan evvel olduğum için bu işi yıllardan beri sırtımda daşıdığım için biraz benden daha sey olur, az duyulmuştur, aramızda saygı sevgi olayı olur. Yani öyle şey olmaz yani kalite farkı varsa onu siz fark edeceksiniz." (Kurt, 2000: 4)

Âşık Maksut Feryadî:

"Peki sizce âşıklığın devreleri var mıdır?

Öyle bir deyim de yanlış olur. Ne bileyim yani bu işin yani kalfalığı, ustalığı, çıraklığı bir çıraklık dönemi var bir de ustalık dönemi var. Kalfalık dönemini falan ben anlayamıyorum. Yani bir şeyde bir yağlı güreşte baş pehlivan baş halkı pehlivanı gibi düşünebilirsiniz ama bunda böyle bir şey yoktur. Çünkü; yani ben yirmi yaşında yazdığım şiiri belki bugün yazamıyorum. Yirmi yaşında yaptığım atışmayı belki bugün yapamıyorum. Misal olarak diyorum bunu. Ha benim yirmi yaşındaki yazdığım şiiri bugün elli yaşında ki aşıkta yapamıyor. Bu da var şimdi. Gayet tabi bu kişinin

yeteneğine o işe ne kadar adapte olduğuna bağlıdır. Yetenektir yani bu." (Koca, 2000: 7)

Âşık adayı Kars yöresi âşıklarının pek çoğunun kabul ettiği çıraklık, kalfalık, ustalık dönemlerinden geçerek geleneği icra edebilmek için kendisine gerekli olan bilgi, görgü ve tecrübeyi edinir.

Âşık adayı çıraklık döneminde; ustasının yanında bulunarak ustasının geleneği nasıl icra ettiğini gözlemler. Usta malı deyişleri, âşık havalarını ve halk hikayelerini ustasının kontrolünde öğrenir. Bu dönemde çırağın en çok kullandığı öğrenme metodu gözlem ve taklittir.

Kalfalık döneminde; "Bu dönem, adayın belirli ölçülerde saz çalması ile usta malı şiir söyleyebilmesi ve ustasından öğrendiklerini dinleyici kitlesi önünde okumasıyla başlar. Kalfalık döneminde artık iyiden iyiye saza hakim bir duruma gelen âşık adayının dili de laf yapar hâle gelir."[103]

6. 1. Mahlas Alma:

Mahlas; şairlerin şiirlerinde asıl isimlerinin yerine kullandıkları takma bir isimdir. Türk edebiyatında var olan bu gelenek halk şiirimizde ve âşıklık geleneğimizde de yüzyıllardır varlığını devam ettiren bir gelenektir. Âşıklık geleneğinde mahlas almaya "tapşırma" da denmektedir. Türkiye âşıklık geleneğinde olduğu gibi Kars yöresi âşıklık geleneğinde de âşıklarımız şiirlerinin son dörtlüklerinde adlarını tapşırırlar.

Mülakat yaptığımız Kars yöresi âşıkları mahlas alma, tapşırma geleneği ile ilgili olarak şunları söylemektedirler:

Âşık İsmail Azerî:

"*Mahlas, nedir, bir âşığın mutlaka mahlası olmalı mıdır?*

Benim asıl adım İsmail Cengiz'dir. Azerî olduğum için mahlas olarak kendime "Azerî" dedim. Aşıh İsmail Azerî oldum.

[103] Dr. Metin Özarslan, **Erzurum Âşıklık Geleneği**, 1. bs., Ankara, Akçağ, 2001, s.108

Âşıklar mahlaslarını neye göre alırlar?

Çıraḫ ustasını sevmişse ona gider. "Usta bana bir mahlas verir misin?" der. Usta da düşünür çırağına uygun bir mahlas verir. Meselem; benim çırağın ismi Bayram Deniz'dir. Ben ona "Bayram Denizoğlu" dedim. Kendisi de babası da kabul etti." (Cengiz, 2000: 19)

Âşık Şeref Taşlıova:

"*Mahlas nedir? Bir âşığın mutlaka mahlası olmalı mıdır?*

Mahlas ustası tarafınnan çırağına verilen veyahut ta kendisinin ġabullendiği bir, şiirlerin son dörtlüklerinde ġullanılan, isim.

Eski Türklerde çocuk kahramanlık göstermeden ona bir isim verilmez. Âşıklık geleneğinde de âşık sanatı bakımından kendisini ispat etmeden mahlas verilmez mi?

Verilmez, hayır. O gelenek devam_ediyor. Ve üstelik de mahlası onun başarısının şeklini gördükten sonra ustası hatta irfan meclisi toplanır verilir ona tek adam da vermez. Burda Ahilik girer_ortaya, benzerlik var.

Âşıkların mahlasları nelere göre verilir?

Aşığın ġabiliyetine göre verilir, bölgedeki isimlere göre verilir, meselá; en çok bizde Kars âşıklık geleneğinde dudak değmez türü var ya orda dudaḫların birbirine söylendiği zaman isim, son bentteki mahlas ġullanılan yerdeki isimde dudaḫlar değmemesi için bu harflerin kullanılmayan bir (mahlas seçilir) meselá; Şenlik mahlasında dudak değmiyor. Ama bizimkinde değiyor. Bu çok önemli mahlas aynı zamanda aşığın kendi ġabiliyetiyle de kendisinin iç duygusuyla da ilgilidir. Ama ben meselá bazı insanlarda mahlası, adını ġullanır, soyadını ġullanır. Ben adımı ġullanırım. Benim ilk mahlasım "Şen söyler" diye çocuḫluḫda vermişlerdi. Sonra Erzurum Hasankale'de bana "Natukî" diye işte toplandı kurul. Böyle; Dursun Cevlanî, yani nutuktan gelen. Hatta belgelidir o vesikalıdır, saḫlıyorum.

O belgeyi kim verdi size?

O belgeyi Hasankale, İbrahim Hakkı Hazretleri'nin şenliklerinde bin dokuz yüz atmış_altıda şair, emekli albay Cevdet Savgar Kıratlı, Âşık Dursun

Cevlanî, Tahir Kutsi Makal böyle heyet olarak verdiler. Ama ben onu pek kullanmadım." (Taşlıova, 2000: 17)

Âşık Murat Çobanoğlu:

"*Mahlas nedir? Bir âşığın mutlaka mahlası olmalı mı?*

Geleneğimizde bir mahlas. Mesele; diyelim ki senin ismin Ali filanın ismi Gariboğlu o da diyor ki benim ismim de Alioğlu galsın. Ustası muhakkak çırağına bir mahlas verir. Başka bir usta da ona verir. Onun ayarındaki başka bir aşık der ki; "Ben de sizin bu çırağa bir mahlas vermek istiyorum.", "Olur" diyor." (Çobanoğlu, 2000: 11)

Âşık Mürsel Sinan:

"*Mahlas nedir? Bir âşığın mutlaka mahlas alması gerekir mi?*

Tabi eskiden öleydi. Günümüzde de öyle illâ mahlas olması lâzım. Eskiden hemen hemen her âşığın mutlaka bir mahlası var. Ama günümüzde pek yok. Artık isim kullanılıyo. Eskiden onun dışında eskiden Fars dili tesiriyle Hicranî, Mazlumî yani biz onu istemedik. Biz Türk âşıklarıyız biraz kendi şeylerimizi kullanalım.

Âşıklar mahlaslarını neye göre alırlar? Ustası mı verir, çırak kendi mi alır?

Aslında ustası verir. Gelenek bunu gerektiriyor. Günümüzde kendi başına alanlar da var." (Uğursu, 2000: 32)

Âşık Kağızmanlı Mahmut Demirci:

"*Mahlas nedir? Bir âşığın mutlaka mahlas alması gerekir mi?*

Gereklidir. Şindi benim mesela Kağızmanlı.

Kim verdi size bu mahlası?

Kağızmanlı ismini bana aslında rahmetlik amcam verdi. Dedi ki: "Şey olsun, garip olsun." Onnan sora bir araştırdı ki dedi ki: "Garip var." Mesela: "Selami." dedim, dedi: "Yok o da var ölmüş, geçirmiş âşıklardan." Onnan sora dedim ki: "Garip Mahmud Demirci kullanayım." Dedi ki: "O şeyine göre oğlum bak. Diyelim ki en sonda sekizli söylemişim hecenin çoğunda

Mahmud diyebilirsin. Veyat ta Demirci diyebilirsin veyat ta normalde Kağızman. Güzel kimsede de yok.

Biraz da şiirde kullanış şekline göre de belirliyorsunuz onu öyle mi?

Tabi. Mesela genelde mahlasım Kağızmanlı. Kağızmanlı üç heceden oluşuyor değil mi? Bazen Garip Mahmud da diyor, Mahmud Demirci veyat ta çoğu da burda Ali ile atışma yapıyoruz baktık dolduramıyoruz. Onun mesela Demirci diye çıkar veyat ta Mahmud diye çıkar ordan da ölçüyü bozmamış olur." (Demirci, 2000: 15)

Âşık Mahir Altuntaş:

"*Âşıklar mahlaslarını neye göre alırlar?*

Ustaları verir.

Neye göre veriyor? Adına soyadına göre mi?

Adına soyadına göre değil de o âşıklığının biraz daha uslubuna göre herhaldá ona göre veriyor.

...Fakat ustalar çıraklarına bir mahlas koyarlar takma isim yani. Reyhanî Usta bana da soy ismimi: "Senin soy ismin olacak." dedi mahlasın da tabi biz de bi şey demedik şimdi soy ismim Altuntaş olarak mahlas kullanıyorum." (Altuntaş, 2000: 3)

Âşık Mustafa Aydın:

"*Mahlas nedir? Bir aşığın mutlaka mahlası olmalı mıdır?*

Mahlas takma isim, günümüzde çoḫ önemli değil yani illaki bir aşığın takma ismi olacak ben kimden saklayacağım Mustafa adı daha güzel, ben ismimi çoḫ seviyorum değişmeyeceğim.

Yani eskiden daha çok mahlas kullanılıyordu, ama günümüzde pek kalmadı diyorsunuz.

Yoḫ kalmadı, gerek duymuyoruz tabi şimdi ismini kullansa ben Mustafa ismini bana mahlas verildiği halde kullanmadım. Mustafa Aydın diye halk anmış.

Size kim mahlas verdi?

Usta tabi veriyor. Mevlid İhsanî "Aydınoğlu" dedi. Çobanoğlu gibi falan isimler oğlu kelimesi şey kullanıldı bir ara baktım ki füzülü ben bunu Mustafa Aydın diye tanıttım. Daha çoh sevildim adımla, ismimle sanatım birleşti benim." (Aydın, 2000: 21)

Adem Aydın:

"Senin bir mahlasın var mı?

Var.

Mahlasın nedir?

Âşık Mestanî.

Kim verdi bu mahlası sana?

Bana bu mahlası veren Pervanî Usta.

Sen mi ondan bir mahlas istedin?

Hayır o kendisi verdi.

Ne dedi sana?

"Bundan sonra senin mahlasın; Mestanî." dedi. O benim mahlasımı bilmiyordu. İsmimi sordu benim. Ben de söyledim. O da: "Mahlasın var mı?" dedi bana. Ben de: "Yok." dedim ustam. O da bana: "Bundan sonra senin mahlasın Mestanî olsun." dedi." (Aydın, 2000: 4)

Mahlas alma günümüz Kars yöresi âşıklık geleneğinde hâlâ devam eden bir gelenek olmakla birlikte mülakat yaptığımız âşıklarımızın pek çoğu mahlas kullanmamakta, şiirlerinde kendi isimlerini ya da soyisimlerini kullanmaktadırlar. Bu âşıklara örnek olarak: Âşık Şeref Taşlıova, Âşık Orhan Karadağoğlu, Âşık Ali Rıza Ezgi, Âşık Günay Yıldız, Âşık Mürsel Sinan, Âşık Muhlis Denizer, Âşık Sabri Yokuş, Âşık Mustafa Aydın, Âşık Mahir Altuntaş, verilebilir.

Âşık Şeref Taşlıova'ya "Natukî", Âşık Mustafa Aydın'a "Aydınoğlu" mahlasları ustaları tarafından verilmesine, Âşık Murat Çobanoğlu "Devranî" ve

"Yananî"[104] mahlaslarını ilk âşıklık döneminde kullanmasına rağmen bu âşıklarımız daha sonra kendi isimlerini mahlas olarak kullanmayı uygun bulmuşlardır.

Âşık Bayram Denizoğlu, Âşık Yener Yılmazoğlu, Âşık İlgar Çiftçioğlu, Âşık Arif Tellioğlu, Âşık Hakkı Yerlioğlu gibi âşıklarımız kendi soyisimlerinin sonuna "oğlu" kelimesini getirerek bu ismi mahlas olarak kullanmışlardır. Bu konu ile ilgili olarak **Âşık Hakkı Yerlioğlu** şunları söylemektedir:

> *"Sizin mahlasınız nedir?*
>
> Benim adım Hakkı, soyadım Yerli rahmetlik İlhami dedi: "Bu âşıkların hepsinin oğlu var senin de oğlun olsun, senin de Yerlioğlu olsun dedi." (Yerlioğlu, 2000: 11)

Âşık İsmail Cengiz mahlas olarak adı ve soyadı ile ilgisi olmayan, Azerbeycan'dan geldiğini vurgulayan "Azerî" mahlasını kullanmaktadır.

Âşık Günay Yıldız'ın babası Âşık Murat Yıldız, "Karahanlı" mahlasını, Âşık İsa Özgür "Viranî" mahlasını, Âşık Mahmut Demirci "Kağızmanlı" mahlasını yaşadıkları köyün adından esinlenerek almışlardır.

Usta-çırak geleneği içerisinde yetişmiş olan âşıklarımızdan bazıları mahlaslarını kendi ustalarından almışlardır. Âşık Bayram Deniz "Denizoğlu" mahlasını ustası Âşık İsmail Azerî'den, Âşık Hakkı Yerli "Yerlioğlu" mahlasını ustası Âşık İlhamî Demir'den, Âşık Maksut Koca "Feryadî" mahlasını ustası Âşık Mehmet Hicranî'den, Âşık Mahmut Demirci "Kağızmanlı" mahlasını ustası Âşık Feyzi'den, Âşık İsmail Kurt "Aladağlı" mahlasını ustası Âşık Laçin Aladağlı'dan almıştır.

Mülakat yaptığımız âşıklardan edindiğimiz bilgilere göre usta-çırak geleneği içerisinde yetişmiş olan bir çırağa mahlasını kendi ustası verebileceği gibi başka bir usta da o çırağa mahlas verebilir.

Kars yöresi âşıkları kendi özelliklerini, yaşadıkları yeri, diğer âşıkların mahlaslarını, mahlas olacak kelimede dudak ünsüzlerinin olmayışını[105] dikkate alarak kendilerine mahlas seçmektedirler.

---

[104] Âşık Murat Çobanoğlu'nun kullandığı mahlaslar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yard. Doç. Dr. Ali Kafkasyalı, **Âşık Murat Çobanoğlu Hayatı, Sanatı, Eserleri**, Ankara, 1998, s. 14-16.

6. 2. Berat Alma

Âşık adayı âşıklık geleneğini öğrenmek ve bu geleneği icra edebilmek üzere "çıraklık" denilen bir eğitim sürecinden geçer. Kars yöresi âşıklarına göre "çıraklık" olarak adlandırılan bu dönemin müddeti çırağın geleneğe olan ilgisine ve şahsî yeteneğine bağlıdır. Çırak bu dönem içerisinde bir yandan âşıklık geleneği ile ilgili bilgi ve görgüsünü arttırırken bir yandan da ustasına hizmet eder. Âşıklık geleneği içerisindeki usta-çırak ilişkilerinin bir gelenek haline gelmesinde çok mühim bir yer teşkil eden bu hizmet davranışları hakkında mülakat yaptığımız âşıklar şunları belirtmektedirler:

Âşık İsmail Azerî:

"*Bir çırak ustasına hizmet eder mi? Nasıl?*

Hizmet_eder. Nası meselâ; ustası hastadır işe çıkamayacak hâldedir çıraḫ işe çıkar parasını ustaya getirip verir. Usta da bunu unutmaz aynı iyiliği çırağına o da başġa bir zaman yapar." (Cengiz, 2000: 16)

Âşık Şeref Taşlıova:

"... sazını ġılıfınnan çıḫarardıḫ, o bitirdikten sora ġılıfına ġoyarsın, bağlarsın, asarsın. Tütün isterse gider tütün alırsın. İşte çayını getirirsin falan. Ustasının hizmetlerini de yapar yanî. O arada bir resmiyet vardır, yanî. Ama usta da ona çok samimi bakar. Meselâ; harçlığını verir, elbise alır, ayakġabı alır, çorap alır." (Taşlıova, 2000: 19)

Âşık Ali Rıza Ezgi:

"*Bir çırak ustasına nasıl hizmet eder?*

Çırak o ustanın hizmetini şöyle yapar; meselâ o ustanın önce sazını taşır ve o ustanın bildiklerini, onun şiirlerini, türküleri, ġaleme alır, yazar ve

---

[105] "Kars yöresi âşık fasıllarındaki dudak değmez adı verilen b, p, m, f, v, gibi dudak ünsüzlerinin yer almadığı ayaklarla deyişme yapılır. Birbirlerinden üstün olduklarını bu bölüme kadar ispatlayamayan âşıklar bu zor ayaklardan biri veya birkaçı ile deyişerek hünerlerini göstermek için bu tarzı seçerler." Bkz. Umay Günay, **Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınlar, 1993, s. 59.

onları ezberler. Ezberledikten sonra meselá; bir meclise gittiğin zaman denir ki; "Âşık, Âşık İlhamî Demir'den falan türküyü oku." der. O âşık da ustasının türküsünü okur, hikâyesini anlatır, böylece ustasını da yaşatar.

Çırak ustasına daha başka nasıl hizmet ediyor?

Saz taşımaktan başka onu yaşatmaya hizmet edeceksin, ona hizmetkârlık yapacak değilsin. Ama bazan diyor ki, "Yavrum git benim evime et al, çay al götür." bunlar yapılabiliyor. Meselá; Çobanoğlu'nun bu gazinosunun gumunu çakılını Mürsel Sinan'nan ben dalımızda çektik buraya şeylerle, aynı hizmekârlık gibi. Onun sebebi de o ustaya yani söz öğrenmek, saygı duymak ve o ustanın bize vermiş_olduğu karşılığı tekrarına iyade etmek yani, saygı olarak yani, hörmet olarak." (Ezgi, 1999: 3)

Âşık Mürsel Sinan:

...Kardeşim sen geleceksin bi kere Çobanoğlu'ynan en az bi on sene geziceksin. Onun sazını kılıflıycaksın. Çırağın ilk görevi sazı kılıfa koymaktır. Çırak ustasının sazını alır, kılıf onda hazırdır, sazını kılıfa koyar. Ustasının sazını taşır. En önemli şey bu. Eğer bir kişi saz taşımamışsa saz kılıflamamışsa o adamdan bi şey olmaz.

Çırağın daha başka görevleri var mı?

Saz kılıflamak ve saz taşımak. Bir de programa çıkmadan önce eğer yetişmişse çırak sazda biraz yetişmişse sazı iyi çalabiliyosa sazı akord_eder. Düzenler, siler ona (ustaya) teslim eder. Eğer akordu beğenmemişse iyi olmamışsa yeniden düzenler (usta).

Daha başka onun gibi ufak fakat çok önemli hizmetler var mı?

Hizmetler diyelim ki âşıklar dağ su derler, çay olmayan su, kaynamış su içer arada. Gırtlağı nemlendirsin diye. Dağlanmış sıcak su manasında mı bu acaba? Ona bi şe diyemem. Yanıltmış olmayım sizi. Sade su olduğu için belki öyle diyorlar. Su bitti mi gidersin onu tazelersin. Bakarsın ustanın dağ suyu bitti ya da şerbeti şerbette şeker katarak aynı suya şeker katarak olur. Ustanın tercihine göre değişiyor (ya şekerli ya şekersiz olur). Kahvedeyse (fasıl) üst masaların birinde durur (dağ suyu). Âşık dolaştığı için bir masaya

korsun. Herhangi bir masaya. İlle aşığın şerbeti şu masaya koyulacak diye bir kaide yok. Genelde ocağa yakın bi masaya koyulur. Ya da üst tarafa yakın bir masaya koyulur. Terlemişse havlu. Âşık havlu atardı eskiden. Bi havlu atarsın. Bu havlu genelde hangi evde ise o ev tarafından getirilirdi. Diyelim ki o anda âşık dalmış; bir hikâyeye dalmış, türküye dalmış terini silemiyor. Burnundan damlıyo, yanağından ter damlıyo. Gider siler çırak. Çırak ona bir baba gibi bir çok kutsal bi şeymiş gibi hürmet eder. Ondan zevk_alıyo. Bu daha çok mecliste oluyo. Dışarda giderken. Meselâ dışarda yürüyosun. Ustadan önde gitmek yoktur. Yanında biraz hafif gerisinde gidersin. Son dönemlerde böyle bi şey yok ustanın tepesine çıkıyo adam. Bizde öyleydi.

Peki ter silmekten başka aklınıza gelen bir şeyler var mı?

Yolda yürüyüş şekliyle o. Paltosunu tutarsın giderken. Cemaat bitti, meclis bitti aşığın sazını çırak kılıfına kor. Ondan sora giderken paltosunu tutar yahut ayağı çıkarmışsa ayakkabısını düzeltir. Ayakkabısı kirli ise onu siler." (Uğursu, 2000: 6)

Âşıklarımızın yukarıda söyledikleri gibi usta-çırak geleneği içerisinde yetişen âşık adayı aynı zamanda ustasının en büyük yardımcısıdır. Devamlı surette ustasının yanında bulunan çırak, ustasının sazını taşır, fasıllardan önce sazın akordunu yapar, fasıl esnasında ustasının rahat bir şekilde icrasını yapabilmesi için gerekli ortamı hazırlamaya çalışır. Aynı zamanda da âşıklık geleneğini öğrenmeye çalışır.

Eğer âşık adayı çıraklık dönemindeki eğitim sürecini başarıyla tamamlayabilir; iyi bir şekilde usta malı deyişleri icra edebilir, âşık tarzı şiirler üretebilir, halk hikâyelerini ustaları gibi anlatabilir, âşık havalarını sazı ile çalabilir ve âşık meclislerinde kendini dinleyici kitleye kabul ettirebilir ise bu âşık adayı için çıraklık dönemi bitmiş artık usta bir âşık olma yoluna girmiş demektir. Çırağının iyi bir âşık olacağına kanaat getiren usta ona "âşıklık geleneğini icra etme izni" yani "destur" ya da "icazet" de denilen "berat"ını verir. Böylece âşık adayı âşık fasıllarına ustasının gözetimine ihtiyaç duymadan çıkabilir, âşık meclislerindeki dinleyici kitlesinin karşısında âşıklık geleneğini icra edebilir.

Kars yöresi âşıkları usta-çırak ilişkisi içerisinde önemli bir yeri olan berat alma geleneği hakkında şunları söylemektedirler:

Âşık İsmail Azerî:

"Berat nedir, nasıl verilir?

Bir_usta çırağını tam yetiştirdikten sora: "Oğlum sen artık tam yetiştin, işin rasgelsin, her yerde çalıp söyleyebilirsin." Demesi bir izin, yani berattır. Beratı aslında Allah verir.

Çırağa berat verilmeden önce çırak bir sınava tabi tutulur mu?

Hayır tutulmaz. Zatán çırak bütün eğitimi boyunca ustası sınav yapar. Berat verilmeden önce tekrar sınav yapılmaz.

Siz ustanızdan berat aldınız mı? Nasıl?

Ustam bana: "Vallah, İsmail iyi yetiştin git ekmeğini ġazan" dedi. Bu benim beratımdı. Yani al sana bir destur, bir yazı vereyim öyle bi şey vermedi. Zatán böyle bir şey tarihte yoḫ. Ne Abbas'ta ne de Aşıḫ Şenlik'te yoḫ bu uydurma bi şey.

Siz çırağınıza berat verdiniz mi?

Hayır bir belge vermedim. Ama "Sen artıḫ yetiştin her mecliste yaparsın." demişimdir.

Usta çırağına berat verdikten sora, onunla tekrar nasıl görüşür?

Berat verdikten sora çırağıyla yolları tamamen ayrılmaz. Onunla düğünlere gider, başka sebeplerden görüşürler." (Cengiz, 2000: 19)

Âşık Şeref Taşlıova:

"Bir çırağa sanatı bakımından ustasından neler miras kalır?

Ustasından öğrendikleri kalıyor. Ustasının sazı, hikâye anlatışı kalır. Hatta ustası Allah sağlık versin. "Hadi yavrum destur verdim git." dediği zaman o ustasınnan aldığı her şey onun mirasıdır, istediği gibi kullanır. Usta destur veriyor. Yetişmiştir, artıḫ diyor, "Bunnan sona kendi kendine düğün de yapabilirsin, ġahvede de söyliyebilirsin, bir aşığınan da ġarşılaşa bilirsin."

Buna berat mı deniliyor?

Evet berat ya da destur deniliyor.

Peki bu berat verilmeden önce bir sınav ya da tören yapılıyor mu?

Yok. Ahilik sistemi gibi şu, bu gibi değil. Her günü zaten sınavdır onun. Üç sene gâlmışsa, beş sene gâlmışsa onun her gün iç içe sınavdır onunkü. Yani sonuçta zaten her gün tahkikat yaptırıyor. Her mecliste gâldırıp söylettiriyor aşığı, çırağını. Onun yetişip yetişmediğini zaten anlıyor usta.

Siz beratınızı ustanızdan nasıl aldınız?

Ben üç sene kaldıktan sonra o zaman Aşıh Şenliğ'in torunu Yılmaz'la bereber Ardahan'a kahveye geldih, Aşıh Kasım'a rahmetliye dedik ki; "Biz Ardahanda gâhvede söylemeye gidiyoruz." "Haydi gidin, Allah işinizi rast getirsin." dedi, "Gidin bahalım kendinizi idare edebileceh misiniz?" ele çıhış o çıhış. Çıktık gittik o zaman işte Posoflu Müdamî'ye rastladım ben onunla tanıştık ve öylelikle dünyaya açıldık." (Taşlıova, 2000: 16)

Âşık Murat Çobanoğlu:

"Bir âşık çırak kabul ederken her hangi bir tören yapılıyor mu?

Hayır. öle bi şe yok. Önce alır yanına, o bittikten sonra ona ustalık belgesi verir. Yani sen bütün bir toplantıda mesele program yapılır usta çırak ilişkisi orda başlar ve tam kabiliyet sahibi ise ustası ona bir berat verir bizde.

... ustası çırağına berat verdikten sora ustalığa geçer.

Çırağa berat vermeden önce usta çırağı bir sınava tâbi tutuyor mu?

Tabi. Önce kaldırıyor kendisi bi dinliyor onnan sora karşısına bi aşıh çıkarıyor. Bahım irticalen nasıl okuyor, nasıl şe yapıyor." (Çobanoğlu, 2000: 11)

Âşık Ali Rıza Ezgi:

"Usta malı deyişler ve hikâyeleri çırak söylüyorsa usta bakar ki artık bu çırak bir meclisi, bir toplumu yola salacak kapasitededir. Bu sefer sana bir "berat" verer. Der ki; "Yavrum ben bu beratı sana veriyorum." Meselâ; benim beratımı eski Kültür Bakanımız Rıfkı Danışman Bey verdi. Âşık İlhamî Demir'in elinden_olan, benim âşıklık beratımı verdi. Sonra bu berat verilir.

Bu beratı alan âşık onnan sora sazını eline alar, diyâr diyâr halk_arasında gezip dolaşmaya başlar.

Âşık tek başına gurbete çıkmadan önce ustasından beratını alması gerekir.

Peki bir çırağın ustasından berat alması için neler yapması gereklidir?

O ustaya en_az on yıl hizmet etmek lazımdır.

Ben şimdi elli yaşındayım, on bir yaşımdan başladım. On_iki sene, yirmi üç yaşıma ġadar İlhamî Demir'in çırağı olarak yetiştim. Daha sonra elime beratımı aldım, ġendim diyar diyar gezdim.

Ben beratımı bin dokuz yüz yetmiş dörtte yapılan Kars-Erzurum Âşıkları Yarışması'nda aldım. Orda benim hocam kalktı dedi ki: "Ben çırağıma berat veriyorum." dedi. "Bunnan sora artık ġendisi sazını alıp diyar-ı gurbete çıkabilir." Onnan sora ben de sazımı aldım, diyar diyar artık gezmeye başladım.

Bu beratın verilmesinin sebebi nedir?

Yaní berat bir müsade. Bizde bir gelenek-görenek var. Büyüğümüze saygısızlık olmasın diye... Yaní hale daha ben_elli yaşındayım Çobanoğlu'nun yanında sigara içmiyorum. Bu bir saygıdır. Usta da; "Çırağım rahat bir meclise gidemiyor, Ağrı'ya gidemiyor, Erzurum'a gidemiyor, ne yapması lazım, ben buna müsade edim, ve gitsin, ġendisi rahatça meclislere gidebilsin, ġendi ayakları üzerinde durabilsin." diyor." (Ezgi, 1999: 4)

Âşık Mürsel Sinan:

"*Berat nedir? Berat âşığa neden verilir?*

Berat mezun etmek. O ustası tarafından: "Sen artık öğrendin. Sen kendi başına, tek başına da meclislerde de bulunabilirsin. Zaten yapıyorsun da. Onu bir kaç gözlemlemiştir. İllâki kanaati gelmiştir. Onun beratını vermiştir. Sen artık yalnız başına gezebilirsin, gidebilirsin.

Çırağa berat verilmeden önce çırak sınava tabi tutulur mu?

Zamanla tutulmuş. Bizde öyle bi uygulama yoktu. Esğiden varmış. Adam çırağını son berat etme niyetine girmiş. Bunu, her yönde iyi de, son bir meclisde ben imtihan edeyim, ayak açıyım, halk da şahit olsun (çırağımın iyi yetiştiğine). Halkın içinde bunu (açtığım ayağı irticâlen) söylerse demek ki bu âşık bunu hak etti. Meclis neye karar verdi, evet, der. İşte ondan sonra meclis de karar verirse usta âşıkla beraber. O adam (çırak) beratını almıştır. Meclis uygun görmese olmuyo. Meclisden de evet alacak. Bu sadece usta tarafından verilmiyo, halkın da onayı gerekiyor.

Böyle bi meclis kurulurmuş. Âşık o meclisi toplar usta âşık o mecliste çırağın beratını vericek.

Halk biliyor mu o meclisin bir berat verme meclisi, faslı olduğunu?

Meclisin çoğusu bilir. Usta âşık falan çırakla meydan_edecek. Devran_edecek. Onun usta olup olmadığını ölçecek. İşte usta âşık birkaç ayak açacak, sınavdan geçirecek, cevabını verirse ustalık beratını alacak, veremezse bir süre daha çıraklığa devam edecek. O da heyecan yaratıyo. Dolayısıyla biraz maddî şeyi de iyi oluyo (o fasılın). Meclis bakalım çocuk ne yapacak? Ya çocuk da biraz genç halk tarafından da: "Keşke cevap verebilse ne iyi olur." gibi bizim toplum biraz da mazlumdan yana biliyosun. Böyle bi fasıl yapılır.

Ama günümüzde bu kalmadı değil mi?

Bizim dönemimizde yoktu. Bizden önce de yoktu. Şimdi kafasına göre herkes kendisini berat ediyo. Ben kaba kuvvet silâh zoruyla da oldu. Adam çıktı kavga etti. "Usta benim." Öbürü diyor: "Usta benim." Birbirinin yolunu kesiyo, dövüyo." (Uğursu, 2000: 31)

Âşık Bayram Denizoğlu:

"Berat nedir? Çırağa neden berat verilir?

Şimdi ona bazen berat diyolar bazen icazet diyolar. Bir çıraklık icazeti verilir.

Mutlaka veriliyor mu?

Tabi.

Nasıl veriliyor?

Kabul ediyor da. "Oğlum sen çırağ_oldun tamam." Bu ağzından çıhıyor. Ustanın ağzından çıhıyo ama bir toplumda. Âşık meclisinde. Bir televizyon programında, bir mecliste. Televizyonda da diyebilir. Misâl; Çobanoğlu Yener Bey'e öyle dedi. Misâl; TGRT'de dedi ki: "Yener benim çırağımdır." Çırahlıh beratı verdi işte.

Berat çırak kabul edilirken mi verilir onu azad ederken mi verilir?

Önce vererken de ediliyo. Sora da usta olunca diyor ki: "Oğlum ben sana ustalık beratı verdim." O zaman ustasınnan ilişkisi de kesilebilir. Yani usta kuş balasını uçuran gibi. Usta da ona güvenerek uçurur.

Siz aldınız mı ustanızdan berat?

Ben aldım.

Nasıl aldınız?

Yetmiş altıda ilk gahvede çaldıhtan sora eve geldi. Bana dedi ki: "Aşık ben âşıhlığı bırahıyorum. Sen âşıhsın daha." dedi. Ve beráber gittih İsmail Azeri'nin yanına gittim ben. Bir farkı daha var. Gars'a geldi. Gars'ta âşıklar gahvesinde oturuyordu. Sekiz yedide özellikle orda da Arif mevzuyu biliyo. Arif Bey'e sorarsanız. On táne âşıh var çıhtı çaldılar. Hepsini dinledi masada oturdu başını salladı. Ben çıhınca ne başını salladı, ne öyle. Oturdu Arif Bey mevzuyu biliyo. Sadece Arif Bey diyor böyle ediyodu. "Tamamdır." diyor. Arif Bey bana diyor bunu: "Bize güldü, "Var ol" falan dedi." diyor "Hepimize." ve bi yıl sora da öldü yani." (Denizoğlu, 2000: 35)

Âşık Yener Yılmazoğlu:

"Peki siz ustanızdan berat aldınız mı, nasıl aldınız bunu biraz anlatır mısınız?

Şimdi ustanızdan berat şimdi ben şeyden aldım şey programdan evet. Ben şeyde geçen yıl benim biraz tartışmalı oldu. Yani bu biraz daha detaylarına girmem lazım bunun. Yine de diyem ki Şeref abiyle Murat abinin

arasındaki kırgınlıktan bir şeyler birşeyler oldu da ben ikisiyle de konuşmam. Yani bazı şeyler oldu ve ustalar biraz çelişkiye düştüler.

Bu çıraklığınız hususunda mı?

Ya ben öyle tahmin ettim, karşı ki insanlar da öyle dedi ve ben şunuda açıklıyım benim arkadaşlarımın bile bana sitemkarları oldu yani devreleri diyorum. Bana devrelerim kalktı dediler ki "Sen bir daha Çobanoğlu'na usta deme" dediler. "Sen Çobanoğlu'yla çıkıp atışma yapıyorsun, durmadan Çobanoğlu ustam ustam diyorsun" diye. Böyle bir aşıkta ben arkadaşlığımı da bozdum.

...Onun Çobanoğlu'nun ününden faydalanıyor musun? falan gibisinden diyorlar.

...He öyle bir olay oldu acaba onda mı yoksa diyor lan sen niye Çobanoğlu'na şey diyorsun sen Çobanoğluna niye ayak yapıyorsun. Mesela atıyor öyle diyor ya kardeşim ben Çobanoğlu'na yaptım biraz da çekememezlik oldu Çobanoğlu Yener'le Çobanoğlu'nun ilişkileri çok fazla konuşuluyor demek. Çünkü Çobanoğlu benden önce üç dört tane çırak yetiştirmiş kendi gazinosunda en azında yüz tane ozan yetiştirmiş. İşte Çobanoğlu'yla Yener'in arasındaki samimiyet yani biraz da göze batıyor.

Derken Çobanoğlu ha bir gün bana bu ta gitti bana TGRT'de İzzet Altınmeşe'nin programında bir olay oldu. Bern'de dedi ki Çobanoğlu o anlamda gine ben yine isim vermiyim bir iki arkadaşla kırgınlıklar da sanıyorum. Ben dedi ki şimdi ben yanındaki adamla dedi eğer Yener bu işi yapamıyorsa, bilemiyorsa orda halk içinde rezil olur. Ama şunu gerçekten söylüyorum ben, yeminler ediyorum ben ordaki Murat Çobanoğlu'nun bana ayak açacağına da ne türkü söyleyeceğini de bilmiyorum. Hele ki dudak değmez diye bir olay hiç görülmemiş Konya'da orda beş bin üç bin kişi içinde.

...Ankara'da da yapıldı mesela bir kişi söyledi onu. Onu söyler de Ankara'da bir şey içerdesin ama bir televizyon ekranı var o demek bütün Avrupa ile seyrediyor. Şimdi biz oraya giderken İzzet Altınmeşe de sandı ki bunlar hep şeyi biliyorlar o iş aslında Çobanoğlu'nun ayağının altından çıkmadı. O İzzet Altınmeşe'nin şeyinden çıktı kafasından. Dedi ki bütün

aşıklar şey biliyor bunu yapar. O zamanda tutmuşlar Murat abi şey yapmış İzzet-i İkram kanalıyla bir berat hazırlamışlar bana. Tabi ustalık belgesi verecekler. Fotokopi değil büyük böyle plaket üzerine yazmış ustalık şeyini plakete yazmışlar. Şimdi ona gittim Şeref Taşlıova böyle oturuyor, Çobanoğlu burda oturuyor, ben böyle oturuyorum Ardahan'ın kurtuluşundan gece Ardahan'ın kurtuluşunda şimdi şey yapıldı denildi ki biz ustayı da eskiden çıraklarla ustalar bir meydanda deriz ki ustadır artık daha sazını eline verin gitsin, ne yaparsa yapsın. Şimdi burda bu usta-çıraklık geleneğini değiştiriyoruz dediler Yener Yılmazoğlu da şeyin çırağı Çobanoğlu'nun. Şimdi Çobanoğlu Yener Yılmazoğlu burda bir irtical edecek, halkın önünde eskiden köy odalarında olurdu şimdi halkın önünde olacak dediler. Ben dedi bunu böyle sunuyorum fakat bunu nasıl yapacağız dediler, yani kendisi dedi programı. Sonra döndü dedi abi dedi Şimdi Şeref abi dedi sen dedi Murat abi sen ikiniz de dedi ustasınız Yener çıraktır, şu seviyede çırak seviyesindedir. Bu adam usta oldu mu olmadı mı bunu bir bilelim diye ne yaparız dediler onlar ile biz bir ayak verelim o da dedi ki yok dedi, birer iyne getirin dedi. O anda canlı bak bende kaseti var, adamlar çıkardılar yine verdiler. Şeref abi dedi ki ben sormuyorum dedi.

Niçin sormuyorum dedi?

Onu bilmiyorum. Şeref abi sormuyorum dedi. Ondan sonra şey de dedi ki Murat abi peki dedi iyneyi koydu Murat abi orda millet vekilleri var bilmem neler var, Murat abi bir ayak verdi bana açtı dedi eğer bu benim ayağıma cevap verirsen bu adam dedi ustadır." (Yılmazoğlu, 2000: 32)

Âşıklarımızdan edindiğimiz bilgilere göre usta âşıklar çıraklarına "Evladım sen iyice yetiştin, bilgi ve görgü sahibi oldun artık. Âşık meclislerini tek başına idare edebilir ve âşıklık geleneğini icra edebilirsin." anlamında bir söz söylerler ki ustanın bu sözü çırağın "beratı" olmuş olur.

Fakat bazı çıraklar ustalarından "berat" olarak yazılı bir metin ya da plaket de alabilmektedirler. Örneğin; Âşık İlhami Demir'in yanında on sene kalarak ona hizmet etmiş, çıraklık yapmış olan Âşık Ali Rıza Ezgi ustasının bir diploma şeklinde hazırladığı beratını Eski Kültür Bakını Rıfkı Danışman'dan almıştır. Âşık Yener

Yılmazoğlu ise plaket şeklinde düzenlenmiş olan beratını ustası Âşık Murat Çobanoğlu'nun elinden TGRT'de İzzet Altınmeşe'nin hazırlayıp sunduğu "İzzet-i İkram" programında ustası Murat Çobanoğlu tarafından açılan bir ayağa irticalen cevap verdikten sonra ustalığını kanıtlayarak almıştır.

Âşıklarımıza göre çırağa beratı verilirken çırak herhangi bir sınava tabi tutulmamaktadır. Çünkü çırak ustasının yanında geçirdiği eğitim süresi boyunca pek çok kereler bu tür sınamalara maruz kalmaktadır.

Beratını alan çırak ile usta arasındaki ilişki bitmez. Usta-çırak ilişkisi ile başlayan bu beraberlik âşıklık geleneğinin icra edildiği ortamlarda, birlikte âşık fasıllarına katılmada, gurbete çıkamada da sevgi ve saygı çerçevesinde devam eder.

6. 3. Âşık Fasıllarına Katılma

Âşıklık geleneğini öğrenebilmek için bir ustanın yanında çıraklık yapmaya başlayan âşık adayı çıraklık eğitimi boyunca ustasının gittiği âşık fasıllarının hemen hepsine ustası ile birlikte katılır. Âşık adayı çıraklık döneminde katıldığı bu fasıllarda daha çok "gözlem" ve "taklit etme" metodu ile bu geleneği öğrenmeye çalışır. Çırak bu fasıllarda ustasının küçük hizmetlerini yerine getirir ve bir köşede oturarak ustasını gözlemler.

Çıraklık eğitiminde biraz yol alan âşık adayı, kalfa artık ustası tarafından fasıllara sadece dinleyici, gözlemci olarak değil zamanla icracı olarak da çıkmaya başlar. Usta âşık kendi faslına başlamadan önce kendisi ile beraber pek çok âşık meclisine katılarak tecrübe kazanmış olan kalfasını dinleyici karşısına çıkararak ona bir kaç usta malı türkü söyletir. Böylece usta hem meclisi kendi faslı için hazırlar hem de kalfasının yetişmesini sağlar.

Usta âşık Murat Çobanoğlu'nun yanında uzun yıllar çıraklık yaparak âşıklık geleneğini öğrenen ve iyi bir âşık olan **Mürsel Sinan** bir çırağın ustası ile beraber âşık fasıllarına katılması ile ilgili şunları söylemektedir:

> "... Ama ilk devrelerde seni meclislere çıkarmazlardı.
>
> *O zaman meclise çıkmadığınız dönemlerde size çırak mı deniliyordu?*
>
> Çırak. Eee büyüyünce de çırak. İşi öğrendikten sonra da çırak. Çıraklık bitmez.

Çıraklık döneminde hiç çıkmıyorlar mı meclise?

Tabi çıkarmazlar. Biraz daha öğrendikten sonra (çıkarırlardı). Meselâ diyelim meclisin ilk yahut da aralarda yahut da gençlere gönderirlerdi. Kadın kız çoluk çocuk gençlerin olduğu meclise gönderirlerdi. İlk meclise çıkarmıyorlardı. Öyle güzel meclis vardı ki o mecliste zaten biz de çıkmak istemezdik tam bilmeden. Öle bir bakışı var dı ki adamların o mecliste. O bakış bir kere birçok şeyi anlatıyordu; yanlış söylediğini yahut da o işi bilmediğini zaten adam bakışıyla sana anlatıyordu. Bizim de cesaretimiz olmuyordu o adamların karşısına çıkmak. Zaten yörede belli bir motif var bir hikâye var Látif Şah'ı Salman'ı şuyu buyu onları da bu adamlar ezberlemişler zaten. Senden benden iyi biliyo dinleye dinleye. Bi ufak şeyinde yorum yapamazsın, yanlış söylemezsin farklı bir üslub kullanamıyorsun. Nasıl dinlemişse Şenlik'den Âşık Gülistan'dan nasıl dinlemişse benden de öyle dinlemek istiyor. Yorum hiç katamazsın, farklı bir şey katamazsın aynısını.

O zaman kalfalık döneminde siz bunu yapıyorsunuz. Usta âşıklar meclise çıkmadan önce çıkıp çalıp bir şeyler söylüyorsunuz. Öyle mi?

Tabi. Bize yani hazırlık yaptırıyor. Meclis sussun. Çıkarır seni meclisi susturursun. Usta gelir hazıra söyler. Zaten onu elbette yapıyordu kalfalık döneminde. Daha sonra ustalık dönemi zaten o zaman işte o çırağın yaş bakımından askerliği falan gelmişse zaten gidiyor. O arada zaten kalfalık döneminde toplum tarafından da benimseniyo, seviliyo, takdir ediliyo. Ondan sora yalnız seni düğünlere götürmek istiyorlar.

İşte o andan itibaren usta olmuş sayılır mısınız?

Sayılmaz. Yani iyi usta sayılmaz. Yani öyle. Çünkü ustalık çok sonraki şeyler. Fakat çağırabiliyorlar yani.

Bir çırak ustasıyla birlikte ne zaman aynı meclisi ağırlayabilir?

Çok iyi yetiştiğinde. Benim çok iyi dönemimde ustamla karşılaşmadım hiç. Çok zayıf dönemimde karşılaştım. Meselâ ben onun türküsünü söyledim. Kendi türküsüne kendisi kafiye yapardı. Kahvede söylerdik. Garajlar kahvesi vardır. Beni çıkarttılar bunun karşısına sandalyede oturuyorum ayağımın altına üç-dört tavla koydular. Ayağım sandalyeye yetişmiyor ya bir de küçüğüm. Kendi türküsünü söyledim. Kendi türküsüne

irticalen ayak yaptı. Dolayısıyla kendi malını kendi satmış oldu. O dönemler çıkarıyorlardı bizi. Kendisiyle beraber çıkarıyordu beni. Yetiştikten sonra kendileriyle çıkmadık.

Kendisiyle beraber çıkarmasının sebebi ne o zaman?

Halk istiyordu. Halk çırağını seviyoruz beraber seninle beraber çıkar. O da alıştırmak için meclise (çıkıyorduk).

Kaç yaşlarındaydınız o zaman?

O zaman ilk bir iki yıl içinde. On üç-on dört falan gibi." (Uğursu, 2000: 9)

Ustası ile birlikte fasıllara katılan ve pek çok fasılda da dinleyici kitlesinin karşısına çıkarak zamanla âşıklık geleneğini icra etmeye başlayan kalfa iyice tecrübe kazandıktan yani; usta malı deyişleri dinleyici kitlenin istediği biçimde icra edebildikten, irticalen şiir söyleyerek atışmalara katılabildikten, bazı âşık hikâyelerini anlatabildikten kısacası âşıklık geleneğini, âşık fasıllarının gereklerini yerine getirebildikten sonra artık ustası yanında olmaksızın da kendi başına köy düğünlerindeki, âşık kahvehanelerindeki âşık fasıllarına katılarak dinleyici kitlesinin karşısına çıkar ve bu gelenek içerisinde bir yer edinmeye çalışır.

Mülakat yaptığımız Kars yöresi âşıkları kalfaların âşık fasıllarına katılarak âşıklık geleneğinin icaplarını dinleyici kitlesinin karşısında yerine getirmeleri hakkında şunları söylemektedirler:

Âşık İsmail Azerî:

"*Bir çırak ne zamandan itibaren diğer âşıklarla atışma yapabilir?*

Ustası onun iyi yetiştiğine, irticalen güzel söyleyebileceğine inanırsa ona atışma yaptırır. Ama usta çırağı yeterli görmezse ona: "Atışmaya girme, ezilirsin" der.

Meselem; Ali Rıza Ezgi on sekiz yaşlarındaydı ustası İlhami Demir Konya'da onu atışmaya soktu, girdi birinci oldu. Çünkü iyi yetişmişti ustası da ona güveniyodu. Hem de Reyhanî ile atışmıştı. Benim çırağım da (Bayram) dört senedir birinci oluyor." (Cengiz, 2000: 10)

Âşık Arif Tellioğlu:

"Ustanızla birlikte meclisi ne zaman paylaşırsınız?

Çırak daha iyi yetiştikten sonra beraber düğünlerde çalıp söylüyorduk. Fakat onunla tam atışma yapamıyoruz. O daha usta ya, biz sıkılıp çekiniyoruz. Bizi yavaş yavaş alıştırıyor yani.

... Aradan dört beş yıl geçtikten sora bizi düğünlere götürüyordu bu sefer biz söylüyorduk o bizim nası davrandığımızı, nası söylediğimizi dinliyordu.

Ustanızla birlikte seyahatlere çıktınız mı?

Tabi. Meselâ; geçen sene Çobanoğlu dedi ki; "Arif Ardahan'a beráber gideceğiz." Ben de; "Oldu hocam." dedim, gittik. Beni sürekli olarak yanında götürüyor. Ama bu sıra az biraz ustalaştığımın farkındadır diye. Meselá; haberi var, filan düğünleri yola salmışık, düğünlerde saz çalmış, türkü söylemişik, yüz_atlı, iki yüz_atlı... O biliyor ki biraz ustalaşmışık. Bu sefer nolur? Ben tek gidiyorum düğünlere. Gittiğim zaman meselá; eğer çok uzunusa altı yeddi saat, yanımda bir arkadaş götürürüm. Eğer adam diyerse; "İki üç saatlik bir işimiz var." tek kişi gidiyorum." (Tellioğlu, 1999: 5)

Âşık Günay Yıldız:

"Çırak usta olduktan sonra da ustasıyla birlikte bazı âşık meclislerine, düğünlere gider. Artık ustası yaşlanmıştır, ona her konuda yardım etmesi lâzım, meclislerde onu fazla yormaması lâzım. Gendisi çırakken ustası onu kölgesine nasıl alıp himaye ettiyse şimdi de gendisi yaşlanmış ustasını kölgesi altına alması lâzım." (Yıldız, 1999: 12)

Âşık Mürsel Sinan:

"Fakat çırak zamanla ustalaştıktan sonra ustasıyla birlikte bir düğünde fasıl yapabilir, öyle değil mi?

Tabi çok iyi yetiştikten sonra güven ister istemez oluyor ama onu alıştırmak için bakıyor ki sen artık bazı şeyleri yapmaya çalışıyorsun hevesin var bir de söylüyorsun: "Atışma yaptır bana." Seni zaten hazırlıyo, deniyo

kahvede. Bende öyle uygulandı. Zaten bu işin belli bi kuralı var, o kuralla yürü diye bir şey yok. Ayrı ayrı kurallar. Herkes kafasına göre bi kural uyduruyor. İşte öyle denedi, ben (ayak) aştım o kendi türküsüne cevap verdi geldi. Ondan sora denemek için o açar.

Profesyonel anlamda, hatta atışabilecek düzeyde ustanızla beraber aynı meclisi ağırladınız mı?

O zaman bizlerle hiç çıkmadılar. Meselâ biz Konya Âşıklar Bayramı'na gittik bin dokuz yüz yetmiş üç yılında. Benimle bir arkadaşım gitmişti. Bizim için çok önemliydi. Atışma biliyoruz, cesaretimiz var. Öyle iyi bir yerden eğitilmişiz ki irticalen doğmaca söyleme şeklimiz de çok güçlü. Ancak gittik sıradan insanlarla karşılaştık. Meselâ hiç bilmeyeni karşımıza çıkarırlardı onla söylerdik. Ustalar bizle çıkmazdı. Ustalar ustalarla çıkardı. Yani yanlış tabi burda bir sanırım ustaların kendine mi güvensizliği yahut ta çırağa mı güvensizliği ortaya çıkıyor. Acaba beni acaba o sahnede kullanır mı, benim önüme zor bir ayak atıp kendine bir pay çıkar mı, bi kalleşlik çıkar mı gibi. Boynuz kulağı geçer. Belki ustalar bunu biliyor da. Biliyor onu görüyor da. Atalarımız söylemiş. O vefasızlık o tereddüt çıraklardan oluşuyo. Çünkü çıraklar meselâ ne yapıyor ben bu Çobanoğlu'nun çırağıyım Konya Âşıklar Bayramı gibi bir yerde de beraber çıkmışım. Buna bi ayak söyleyeyim, gidemesin. Dolayısıyla ben şan şöhret kapıyım. Yani bu ustaların kabahati değil çırakların verdiği bi güvensizlik. Ben hiçbir güvensizlik yapmadım. Birçok (kez) beraber çıktık meselâ bundan bir-iki yıl önce beraber çıktık Ereğli'de. Atıştık tabi. Ben dedim ki ben meselâ yıllar önce siz beni ne görürseniz görün usta mı görürsünüz ya da çırak mı görürsünüz tercih sizindir. Usta da ne söylerse benim için önemli değil. Benim kendi düşüncem hâlâ o ustadır hâlâ ben çırağım diye. Benim gibi güvensizlik yapmayanlar bir tane, iki tane olduğu için çoğunluğu genelde güvensiz. Çıkıyo ustasına ya diyor ustasına: "Ustaysan ustasın ben de ustayım gel söyleyelim." Oldu mu bu? Ben bunu diğerlerine de yapmadım. Ancak bir iki yerde yaptım. O da nasıl yaptım? Mecburiyetten meselâ bana bir, isim vermicem, İzmir'de bir usta âşıkla tesadüf karşılaşmıştık. O bana bir cinas açtı. Ben de cinası şekil olarak bilirim de hiç irticalen cinas söylemedim. Cinaslı türkü. Türkü cinaslı

olarak açılıyor ayak. İlk kıtada bocaladım yapamadım. Bu bi daha söyledi tabi. İkinciye toparlandım yaptım. Ama tam oldu mu, bilmiyorum ama yüzde seksen sanırım oldu. Son kıtayı da yüzde seksen doksan civarı toparladıktan sonra yaptım. Sıra bana geldi. Dedim ki ben aslında ustayım, bunlar bizim ustamız ben şunu beklerdim. Usta bana normal bi ayak açsın benim gidebileceğim kolay, normal bir ayak açsın. Ben onu yaptıktan sora kalkıp diyecektim ki ben her ne kadar bunu söylediysem usta budur yani bu bana kolaylık gösterdiği için söyledim. Kendini ispat etmesine gerek yok. Biz onu zaten usta olarak kabul ediyoruz. Zaten ben gereken şeyleri yapacaktım. O öyle yapınca ben aksi o böyle yapması lâzımdı o bana kolaylık sağlamadı ben de kolaylık sağlayayım dedim. Bi ayak açtım adam kaldı, hiç yapamadı ama. Ama niye yapamadı diye o ustalıktan çıkmış sayılmıyor. Çünkü ben yazmışım ezberlemişim, ezberlediğim halde zor söylüyorum. Yani satranç gibi bir şey. Onu elbette adam yapamaz. Ustalığı bitti diye bir anlam çıkarmıyorum orda. Ama bu tür şeyler oluyo. Adam bir kıta bir şey yazıyor. Geliyo, yılların ustasına söylüyo usta otomatikman tutuluyor. Çünkü yok ikinci bir kıta yok. Olsa söylicek, olmadıysa söyleyemiyor. Bunu bazıları kalleşlik şeklinde kullandıkları için güvensizlik ordan doğuyo, hoş olmuyo." (Uğursu, 2000: 9-10)

7. Âşıklık Geleneğinde Ustalık Dönemi

Âşık adayı geleneği öğrenmek için usta bir âşığın yanında çıraklık ve kalfalık dönemini geçirerek ustasından mahlasını ve beratını alır. Beratını almış olan âşık âşıklık geleneğini icra edebilme hususunda ustasının güvenini kazanmıştır. Artık âşık adayı değil, âşık havalarını sazı ile güzel bir şekilde çalan, bir kalem şairi gibi şiir yazabilmekle birlikte âşık karşılaşmalarında irticalen şiir söyleyen, usta malı hikâyeleri aslına uygun bir şekilde anlatmakla beraber kendisi de hikâye tasnif ederek bu mahsullerini âşık meclislerinde anlatan hatta kendine hayran bir dinleyici kitlesine sahip usta bir âşıktır.

Özellikle çıraklık ve nispeten de kalfalık döneminde "gözlem" ve "taklit" metodu ile kendini yetiştirmeye çalışan âşık adayı bu dönemlerde icra ettiği

mahsullerde kendi kişisel yeteneğini ortaya koyamaz. Usta bir âşık olduğunda ise çıraklık ve kalfalık dönemlerinde repertuarına kattığı usta malı deyişler ve hikâyelerle birlikte kendi edebî kişiliğini ve yeteneğini ortaya çıkaracak âşık tarzı orijinal mahsuller üretir. Kalfa bu andan itibaren artık geleneği temsil edebilen usta bir âşıktır.

Kars yöresi âşıkları geçmişten günümüze kadar çıraklık ve kalfalık dönemlerinde uygulamaya çalışılan eğitimden geçerek ustalaşmışlardır. Böylece de bir usta-çırak geleneği ortaya çıkmıştır. Bu gelenek günümüz Kars yöresi âşıklarında devam etmekle birlikte göç[106], ekonomik[107] sebepler, eski âşık meclislerinin yapıldığı mekanların ortadan kalkması sebebiyle âşıklık geleneğine paralel olarak zayıflamaktadır.

Eskiden daha çok sözlü kültür ortamında geleneği öğrenerek icra eden âşık adayları günümüzde yazılı ve elektronik kültür ortamlarının kendilerine sundukları imkanlardan faydalanarak kendilerini yetiştirmeye çalışmaktadırlar. Mesela günümüzde bu geleneği öğrenmek isteyen ama usta bir âşığın yanına giderek çıraklık yapmayan âşık adayları usta malı deyişleri ve âşık hikayelerini usta âşıkların kasetlerinden ezberleyerek, meclis adabını usta âşıkların fasıl yaptıkları âşık kahvehanelerinde, düğünlerde ve âşık meclislerinin kurulduğu diğer ortamlarda usta âşıkları gözlemleyerek, saz çalmayı ise saz kuslarından öğrenebilmektedirler.

Kültür Bakanlığı Kars yöresindeki âşıklık geleneğinin, bitip tükenmemesi, tekrar canlanması, yöre âşıklarının daha iyi yetişmesi için 45 günlük bir kurs açmış, bu kursta yörenin usta âşıklarından biri olan Âşık Günay Yıldız yedi kişilik bir guruba âşıklık geleneği ile ilgili bilgi ve tecrübelerini anlatarak bu âşık adaylarının yetişmesine katkıda bulunmuş kurs sonunda ise katılanlara birer belge verilmiştir. Bu kurs Kars yöresindeki usta-çırak ilişkilerinin geçmişten günümüze kadar geçirdiği değişimin son halkasını oluşturması bakımından da önemlidir.

Kendisi ile mülakat yaptığımız **Âşık Günay Yıldız** Kültür Bakanlığı tarafından açılan bu kurs hakkında şunları söylemektedir:

---

[106] Kars'ın nüfus yapısı ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. s. 11.
[107] Kars'ın ekonomik yapısı ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. s. 13.

"Sabri Yokuş'u nasıl yetiştirdiğinizi anlatır mısınız?

Eskiden âşıklar usta-çırak geleneği içerisinde âşıklar meclisinde yetiştirdi. Şindiyse Kültür Bakanlığı baktı ki bu yörede âşıklık geleneği yavaş yavaş tükenmekte, bunun üzerine âşıkların yetiştirilmesi konusunda bir kurs açılmasına karar verilmiş. Bu göreve atandığımı da bana bir yazı ile bildirdiler. Ben zaten bakanlığa kayıtlı bir âşığım. Buraya kayıtlı üç yüzün üzerinde âşık var. Ben Serhat Televizyonu'ndan da bu programı söyledik. Bunun üzerine bi ğaç âşık kurs almak için geldiler. Bu arkadaşlar âşıklığa hevesli olan ve saz çalan arkadaşlardı. Gelenlere şöyle bir baktım bir ikisinin sesi ve sazı güzeldi.

Onlarda beğendiğiniz yönler nelerdi?

Âşıhlığa duyduğu ilgi, ahlâkları, saygıları ve hareketleri ilk göze batan beğendiğim şeyler. Bunlar olduktan sora gerisi zaten ğolaydır. Bu kurs ğırk beş gün sürdü. Kültür Bakanlığı bu kursa katılanlara bir belge de verdi.

Bu belgeye berat diyebilir miyiz?

Tam anlamıyla berat diyemeyiz. Çünkü berat bir çırak usta olduktan sora verilir. Bu belge "Sen âşık_olabilirsin." anlamında bir belge. Âşık oldun, hazırsın anlamına gelmez. Çünkü ğırk beş günde âşık olunmaz. Babam seksán yaşındaydı: "Âşık olduğumu yeni fark ettim." diyordu.

Sabri Yokuş ta bu kursa katıldı ve bu belgeyi aldı. Ama ben arkadaşlarıma her zaman söylerim. Yaptığınız işi çok güzel yapın, işinizin ehli olun. Ehli olmadan piyasaya sürmeyin. Üç beş tane insan o eserleri sevebilir, alabilir. Fakat bir zaman sora unutulup gider. Ğalıcı bi şey yapın. Bir husus da var ki; en kötü bir şiir yazmak başkasının şiirini çalmaktan dah_iyidir. Ona dikkat edin. Zannedersem hepsi de dikakat ettiler.

Bu kırk beş gün içinde âşıklara neler öğrettiniz?

Programın ilk haftası âşıklığın temel daşı olan divanı öğrettik. Bir hafta divan. Meselâ; bir adam sabah ğahıp dükkânını açtığında bismillâh der, kilidini açar. Sora dezgâhındaki çeşitli ğumaşlara bahar ona göre fiyat fiyat müşterisine göre satar. Müşterinin isteğine göre ğumaşını satar.

Divanı öğrettik. Divandan sora tecnis çok ağırdı, ğırk beş gün içinde olacak bir şey değil tabi. Divandan sora güzel bazı türkülerden çaldırıp söylettik. Bu türküler farklı makamlardandı. Âşık makamlarının yüzde yirmi beşi öğretilmiş oldu.

Âşıklara şiir bilgisi de verildi mi?

Tabi divanı anlatırken kaç heceli olduğunu anlattık. Makamını öğrettik. Çünkü divanı her makamda söylemezsin ğendisine has bir makamı vardır. Bir divan bi yörük makamında söyliyemezsin, oynak makamda söyliyemezsin, ağır, aheste söylenir. Gerekirse şiirlerin konusu da anlatıldı. Divandan sora sekiz hecelileri söylettik. Sekiz heceliler daha çabuk ezberlenir ve daha oynak makamlarla söylenir. On bir hecelileri öğrettik. Şiirdeki kafiyeleri öğrettik. Makamları önce ben çalıp söylüyordum sora da onlara çaldırıyordum. Divanlardaki süslemeleri, makamlardaki nakışları, incelikleri de öğrettim. Çünkü bi ana tutuş var (sazı) sen bi dā aşāya ineceksin, süsliyceksin, ğarşıdakine beğendireceksin.

...Kursta âşığın toplum içindeki yerini anlattım. Geçmişteki âşıkların halkın sevgisini nasıl kazandıklarını anlattım. Halk âşıkları beğenirse âşık da bu sanaattan ekmek yer. Zaten bu söylediğimiz konular Çobanoğlu Gazinosu'nda yıllar yılı söylenen konulardı fakat yeni yetişen âşıklara söylememiz lâzım. O da boynumuza bi vebal bizim.

Sizin bu kursa hoca (usta âşık) olarak seçilmenizin sebebi nedir?

Ben bunların içersinde en yaşlısıyım. Köy meclisinden gelmeyim. O geçen âşıkların hepsinden ders almayım. Zannedersem özellik bu.

Bu kursa kaç âşık katıldı?

Zannedersem altı yedi kişi vardı. İçlerinden Sabri (Yokuş) sıyrıldı. Diğerleri de çalıp söylüyorlar. Ama bir kişi bile yetiştirsek bizim için çok önemli. Ğık beş günde Ğarsımıza bir âşık daha ğazandırdık." (Yıldız, 1999: 13-14)

Âşık Günay Yıldız Kültür Bakanlığı tarafından açılan âşıklık kursuna hoca olarak seçilmesinin sebebini kendisinin "köy meclislerinde" yetişmiş, tecrübeli bir âşık olmasına bağlamaktadır. Yani yöredeki bir âşığın köy meclislerinde yetişmiş olması çok önemli bir husustur.

Mülakat yaptığımız Kars yöresi âşıklarından Âşık Mürsel Sinan, Âşık İsmail Aladağlı ve Âşık Maksut Feryadî saz çalmayı ustalarından öğrenmekle birlikte bu konudaki maharetlerini daha da geliştirmek için bir saz kursuna giderek müzik notalarını da öğrenmişlerdir.

Çalışmamıza malzeme toplamak için 2000 yılının Haziran ayında gittiğimiz Ankara Gençlik Parkı'ndaki Âşıklar Kahvesi'nde görüşme yaptığımız 12 yaşındaki Adem Aydın âşık olmak istediğini fakat usta bir âşığa çıraklık etmediğini, usta malı deyişleri ve hikâyeleri usta âşıkların kasetlerini dinleyerek öğrenmeye çalıştığını, sık sık âşıklar kahvehanesine gelerek buradaki fasılları gözlemleyip usta âşıklara âşıklık geleneği ve âşık tarzı şiirler hakkında bilmediklerini sorarak kendini yetiştirmeye çalıştığını belirtmiştir. Günümüz usta-çırak geleneğinin durumunu daha iyi anlayabilmek için Adem Aydın ile yaptığımız kısa görüşme metnini aşağıda vermeyi uygun görüyoruz:

ADEM AYDIN (ÇIRAK)

1. Kendini tanıtır mısın?
Adem Aydın, Sarıkamışlıyım.
2. Hangi köyden?
Micingert
Micingert'te mi doğdun?
Hayır. Ankara'da doğdum.
3. Kaç yaşındasın?
On bir yaşındayım.
4. Kaç kardeşsiniz?
İki kardeşiz. Bi de benim küçüğüm var; adı Ömer.

5. Okula gidiyor musun?

Ben gidiyorum, beşe gidiyorum.

Okula da gidiyorsun. Okulu da bir yandan devam ettirmeyi düşünüyorsun, öyle mi?

Okulu bırakmamam lâzım. Okul olmasa ben bu sanatı da yapamam.

6. Büyüyence ne olmak istiyorsun?

Ben büyüyence âşık_olmak istiyorum.

7. Neden âşık olmak istiyorsun?

Canım istedi.

Âşıkları sevdiğin için mi?

Evet sevdiğim için.

Babanın hiç etkisi olmadı mı?

Hayır.

8. Kimi örnek aldın da âşık olmak istedin? Var mı öyle örnek aldığın birisi?

Hayır. Yok.

9. Usta âşıkları dinliyor musun?

Ben şimdi dinledim hepsini de dinledim. Küçüklükten beri dinliyorum. Ama saz çalmayı bilmiyordum.

Peki saz çalmayı nasıl öğrendin?

Temel Usta bana bir saz getirdi. Âşık Yakup Temel Usta. Onun getirdiği sazla ben de öğrendim işte, öğrenmeye çalıştım. Sonra da ilerletmeye çalıştım. Herhalde bir ilerleme olmuş.

Şimdi kendin çalıp söyleyebiliyorsun, öyle mi?

Evet.

10. Nasıl âşık olacaksın?

Ben büyüyeceğim, okulumu bitireceğim, âşık_olacağım.

11. Usta âşıklardan ders almıyor musun?

Alacağım.

Kimden ders almayı düşünüyorsun?

Mustafa (Aydın) Usta'dan, (Yakup) Temel Usta'dan.

12. Peki kendine usta olarak kimi seçersin?

Mustafa Usta'yı.

Neden?

Çünkü o bizim akrabamız. Biz tanıyoruz onu.

Âşık Mustafa Aydın'ı, akraba olarak kendini yakın buluyorsun. Aynı zamanda sanatı da güzel diyorsun, saz çalışını beğeniyorsun. O yüzden onun çırağı olabilirim diyorsun.

Evet.

Bu isteğini ona söyledin mi? Konuştun mu onunla?

Evet.

O ne dedi sana?

Program yaptık radyoda. Beraber.

Nasıl program yaptınız?

Ben vardım. Mustafa Usta vardı, benim bi de amcam var. O da âşık. İsmi Zaferî. Üçümüz program yaptık.

Sen radyo programında istek üzerine türkü söyledin mi?

Evet.

13. Peki irticâlen söyleyebiliyor musun?

İçimden gelince söylüyorum.

14. Şiir yazıyor musun?

Bestem var iki tane. Şimdi ben bi Çeçenistan'a yazdım. Bunu şimdi Çeçenleri arabanın arkasında sürüklüyolardı Ruslar. Benim de içimden geldi ordan bi kağıt aldım yazdım.

Ne yazdın? Söyleyebilir misin?

Dinle Türkiye arz_edeyim Çeçenistan'ı
Moskofun ateşinden yandı her yanı
Bu vahşete dur diyen hani
Sönen ocahları duyan ağladı.

Allahü ekber tevhidle korur vatanı
Düşün binlerce kefensiz yatanı

Kahramanlıklar korudu Çeçenistan'ı
Vahşet, zulüm gören ağladı.

Âşık Adem yazdı böyle bir destan
Yardımcısı olsun ulu yazdan (yezdân)
Allah Allah sedâları geliyor dağdan
Toplu mezarları bulan ağladı.

15. Sen bunu yazarken ustalara kontrol ettirdin mi?

Evet.

Kime kontrol ettirdin?

Mustafa Usta'ya, Kul Nuri Usta'ya. Hepsine gösterdim.

16. Peki kendini yetiştirmek için başka neler yapıyorsun? Buraya gelip kahvehanede usta âşıkları dinliyor musun?

Evet.

Onları dinlerken nelere dikkat ediyorsun?

Söylemelerine.

Nasıl hareket ediyorlar, nasıl söylüyorlar, halka nasıl hitap ediyorlar, mecliste nasıl geziyorlar, sazı nasıl tutuyorlar, bunlara mı dikkat ediyorsun?

Evet. Sonra Onları ben de yapmaya çalışıyorum.

Onları örnek alıyorsun kendine, öyle mi?

Evet.

17. Peki usta âşıkların kasetlerini alıp evde dinliyor musun?

Evet.

Kasetlerdeki türküleri ezberliyor musun?

Evet.

18. Âşık olabilmek için kendini nasıl yetiştireceksin?

Ben kendim yetişmeyeceğim benim Mustafa Usta, ustalar beni yetiştirecek.

Onlar nasıl yetiştirecek seni?

Onlar ne yapacaksa ben de onu yapacağım. Onların dediği sözü dinleyeceğiz. Ben de böle böle yetişmeye çalışacağım. Onların sözünden yani çıkmamalıyız.

19. Âşık havalarını biliyor musun?

Evet.

Nasıl öğrendin?

İşte Temel Usta saz aldı. Ben sazı aldığımdan bir iki gün sonra ben hemen önce âşıklığa başlamadım ben. "Haydi durma git diyorsun söyle bana nereye gideyim." böyle türküleri çalıyordum, söylüyordum. Sonradan ben kasetlerini dinledim ustaların. ben de öyle öyle öğrenmeye çalıştım. Âşık makamlarını da çıkarttım. Kendi kendime öğrendim.

En çok hangi ustaların kasetini dinledin?

Ben en çok Mevlüd (İhsanî) Usta'nın, (Yaşar) Reyhanî Usta'nın, İlhamî (Demir) Usta'nın, Murat (Çobanoğlu) Usta'nın, Mustafa (Aydın) Usta'nın.

Aynı zamanda onların şiirlerini ezberliyorsun, değil mi?

Evet. Ezberleyip söylüyorum.

20. Peki irticâlen söyleyebiliyor musun?

İçimden gelince ben söylerim.

21. Senin bir mahlasın var mı?

Var.

Mahlasın nedir?

Âşık Mestanî.

Kim verdi bu mahlası sana?

Bana bu mahlası veren Pervanî Usta.

Sen mi ondan bir mahlas istedin?

Hayır o kendisi verdi.

Ne dedi sana?

"Bundan sonra senin mahlasın; Mestanî." dedi. O benim mahlasımı bilmiyordu. İsmimi sordu benim. Ben de söyledim. O da: "Mahlasın var mı?"

dedi bana. Ben de: "Yok." dedim ustam. O da bana: "Bundan sonra senin mahlasın Mestanî olsun." dedi.

22. Âşıklığa başlamadan önce bir rüya gördün mü?

Hayır.

23. Bildiğin halk hikayesi var mı?

Hayır. Ama ezberleyeceğim.

24. Sence âşık nedir?

Halk âşığı demektir.

Ne iş yapar âşık?

Âşık saz çalar türkü söyler.

SONUÇ

Âşıklık geleneği ortaya çıkışından itibaren kendine özgü pek çok kuralı da günümüze kadar taşımıştır. Gelenek içerisindeki bu kuralların en önemlilerinden birisi de usta-çırak ilişkileridir.

Görüşme yaptığımız Kars yöresi âşıklarına göre usta bir âşık şu sebeplerden dolayı çırak yetiştirir:

Usta âşık, öldükten sonra adının ve eserlerinin unutulup gitmemesi, kendi ustalığını ispat etmek, kariyerini arttırmak, bir insana faydalı olabilmek için çırak yetiştirir. Usta, bu sanata bağlılığından, sevgisinden dolayı ve âşıklık yeteneği olan bir gence yardım etmesi onun görevi olduğu için çırak yetiştirir. Âşıklar halkın eğitiminde de önemli bir unsurdur, bu eğitimin devam etmesi için de usta âşıklar çırak yetiştirirler ki bu çıraklar da söyledikleri eserlerle halka faydalı olsun, halkı eğitsin. Bir toplumun birlik ve beraberliğini sağlayan unsurlardan biri de âşıklık geleneğidir. Âşıklık geleneğinin devam etmesi de bu geleneği icra eden âşıkların yetişmesine bağlıdır.

Kars yöresi âşıkları üzerinde yaptığımız araştırmada âşık adayları bu eğitim sürecine yani çıraklığa şu sebeplerle başlamışlardır; aile büyüklerinden tevarüs etmeyle, yöredeki diğer âşıklardan etkilenmeyle, çevredekilerin teşviki ile, gördüğü bir rüya sonucu, hasret duygularıyla, çektiği bir sevda sonucu, fakirlikten, kaza sonucu kör olduğu için ya da kendiliğinden.

Bu safhadan sonra ya çırak kendine bir usta seçer, ya da usta kendine bir çırak edinir.

Kars yöresi çırakları kendilerine bir usta seçerlerken usta âşığın şu özelliklere sahip olmasına dikkat ederler: Usta âşık, âşıklık geleneğini çok iyi bilmeli ve çok iyi icra etmeli. Usta, iyi saz çalıp irticâlen şiirler söyleyebilmeli. Kendini sürekli yenilemeli. Bildiklerini çırağıyla paylaşmalı. Ahlâklı, bilgili ve duygulu, sesi güzel olmalı. İnsanları sevmeli ve insanlara faydalı şeyler söylemeli. Toplumda nasıl hareket edileceğini iyi bilmeli, halk tarafından da çok sevilmeli. Şöhretli olmalı, kasetleri çok satmalı. Usta çırakları arasında dil, din, mezhep farkı gözetmemeli.

Kars yöresinin usta âşıkları ise kendilerine çırak seçerlerken çıraklarında şu özelliklerin olmasına dikkat ederler: Çırak âşıklık geleneğine karşı hevesli olmalı.

Ahlâklı ve dürüst olmalı, yalan söylememeli. Öğrenme kabiliyetine ve kuvvetli bir hafizaya sahip olmalı. Ustasındaki özellikleri almalı ve ustası gibi davranmalı. Saz çalma yeteneğine sahip, sesi güzel ve fiziği düzgün olmalı. Ustasına karşı vefalı olmalı, ustasına her zaman hizmet ve hürmet etmeli. Bekâr olmalı, ustasını hiç yalnız bırakmamalı, vatansever olmalı.

Âşıklık yapmak isteyen adayın geleneğin icaplarını bilmesi ve bazı bilgiler edinmesi gerekmektedir. Âşıklık yapabilmek için sahip olunması gereken bilgi, görgü ve kuralları öğrenmek çıraklıktan başlayarak usta bir âşık oluncaya kadar devam eden bir eğitim sürecini de beraberinde getirir. Bundan dolayı Kars yöresi âşıkları çıraklığa başladıktan sonra geleneği öğrenebilmek için belli bir eğitim sürecine girerler.

Bu eğitim sürecinde bir çırağa ustası ya da diğer usta âşıklar tarafından bilgi ve görgü olarak; öncelikle genel ahlâk kuralları öğretilir. Edebî olarak ise geçmiş ustaların ya da usta âşığın eserleri ezberletilir böylece çırağın şiir repertuarı genişler. Bu ezberleme döneminde usta âşık çırağına usta malı eserlerden yola çıkarak bazı dinî ve tasavvufî bilgiler ile, şiir hakkında bilmesi gerekenleri öğretir. Aynı zamanda usta çırağına saz ve âşık havaları ile ilgili bilgileri öğretir ve çırak daha sonra âşık hikâyelerini de öğrenerek bu bilgilerini pekiştirir. Usta âşık, âşık meclislerinde de çırağına âşık fasıllarında uyulması gereken kuralları öğretir ve çırak bu şekilde yetiştirilmeye çalışılır.

Âşıklık geleneğinin icra edildiği ortamlar ve mekânlar çeşitli olduğu gibi çırağın eğitim sürecinin gerçekleştiği ortam ve mekânlar da çeşitlidir. Çünkü usta-çırak geleneği içerisinde gerçekleşen eğitim sürecinin tek ve belli bir mekânı, okulu yoktur. Bu ortam ve mekânlar başta köy düğünlerinde kurulan âşık fasılları olmak üzere, köy odaları, âşık kahvehaneleri ve gurbette kurulan âşık fasıllarıdır. Bir de eğer çırak ustanın evinde kalıyorsa ustanın evi de bu eğitim sürecinin yaşandığı bir mekân olabilmektedir.

Bu eğitim sürecinin çok önemli bir kısmı sözlü bir kültüre dayanmaktadır. Çıraklar ustalarını âşık meclislerinin kurulduğu ortamlarda dikkatlice gözlemleyerek, onların her sözünü öğrenerek, her hareketlerini yapmaya çalışarak yetişmektedirler. Bundan dolayı usta-çırak ilişkilerindeki eğitim sürecinin temelini gözlemleme, öğrenme ve uygulama metotlarının oluşturduğu söylenebilir.

Çırağın, eğitim sürecinde onun âşıklık geleneğini öğrenmesine sebep olan tek unsur sadece kendi ustası değildir, aynı zamanda diğer usta âşıklar ve âşık fasıllarının müdavimi olan dinleyici kitle de çırağın eğitim sürecinde onun iyi bir şekilde yetişerek âşıklık geleneğini bilmesinde ve icra etmesinde önemli katkılarda bulunurlar. Ayrıca kitap okumak da âşıkların yetişmesinde rol oynayan önemli bir unsurdur.

Bu faktörlerin yanında çırağın kendi yeteneği, bilgisi ve isteği de muhakkak ki onun eğitimi üzerinde çok olumlu etkiler yapmaktadır.

Bütün bu faktörler bir araya geldiğinde âşık adayı artık geleneğin icaplarını yerine getirebilmek için gerekli olan bilgi ve görgüyü, sınırları çırağın kendi yeteneğine bağlı olan bir zaman dilimi içerisinde edinir. Bu safhadan sonra ya usta âşıklar tarafından verilen ya da kendi seçtiği bir mahlâsı kullanır. Ustası uygun görüldüğü takdirde çırak beratını yani âşıklık yapabilme iznini alarak kalfalık dönemini de tamamlamış olur. Böylece âşıklık geleneğinin icra edildiği ortam ve mekânlarda fasıllara katılır, kendini tanıtmak için de günümüzde kaset çıkarmak, televizyon programlarına katılmak gibi teknolojik imkânlardan faydalanarak âşıklık geleneğini temsil edebilen usta bir âşık olur.

KAYNAKÇA

Altuntaş, Mahir: "Âşık Mahir Altuntaş" ile 13. 06. 2000 tarihinde Ankara'da tarafımızdan yapılan görüşme. Görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metin 152/3 numarası ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Müze ve Arşivi'ndedir.

Arat, Reşit Rahmeti: **Eski Türk Şiiri,** 3. bs., Ankara, TTK Basımevi, 1991, s. 126, 235, 239.

Aydın, Adem: "Adem Aydın" ile 16. 06. 2000 tarihinde Ankara'da tarafımızdan yapılan görüşme. Görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metin 152/3 numarası ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Müze ve Arşivi'ndedir.

Aydın, Mustafa: "Âşık Mustafa Aydın" ile 08. 06. 2000 tarihinde Ankara'da tarafımızdan yapılan görüşme. Görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metin 152/3 numarası ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Müze ve Arşivi'ndedir.

Boratav, Pertev Naili: "Âşık edebiyatı", **Türk Dili, Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı**, No:207, Ankara, 1968, s. 343.

Boratav, Pertev Naili: **Halk Edebiyatı Dersleri**, İstanbul, Tarih Vakfi Yayınları, 2000.

Caferoğlu, Ahmet: **Doğu İllerimiz Ağızlarından Toplamalar**, 2. bs., Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.

Cengiz, İsmail: "Âşık İsmail Azeri" ile 01. 02. 2000 tarihinde İstanbul'da tarafımızdan yapılan görüşme. Görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metin 152/3 numarası ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Müze ve Arşivi'ndedir.

Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars, Kars Valiliği, 1999

Çiftçioğlu, İlgar: "Âşık İlgar Çiftçioğlu" ile 01. 10. 1999 tarihinde Kars'ta tarafımızdan yapılan görüşme. Görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metin 152/3 numarası ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Müze ve Arşivi'ndedir.

Çobanoğlu, Murat: "Âşık Murat Çobanoğlu" ile 06. 06. 2000 tarihinde Ankara'da tarafımızdan yapılan görüşme. Görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metin 152/3 numarası ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Müze ve Arşivi'ndedir.

Çobanoğlu, Özkul: **Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü**, Ankara, Akçağ Yayınlar, 2000

Çobanoğlu, Özkul: **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999.

Demirci, Mahmut: "Âşık Kağızmanlı Mahmut Demirci" ile 15. 06. 2000 tarihinde Ankara'da tarafımızdan yapılan görüşme. Görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metin 152/3 numarası ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Müze ve Arşivi'ndedir.

Denizer, Muhlis: "Âşık Muhlis Denizer" ile 10. 06. 2000 tarihinde Ankara'da tarafımızdan yapılan görüşme. Görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metin 152/3 numarası ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Müze ve Arşivi'ndedir.

Denizoğlu, Bayram: "Âşık Bayram Denizoğlu" ile 01. 09. 2000 tarihinde Gebze'de tarafımızdan yapılan görüşme. Görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metin 152/3 numarası ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Müze ve Arşivi'ndedir.

Ercilasun, Ahmet B.: **Kars İli Ağızları Ses Bilgisi**, Ankara 1983

Ercilasun, Ahmet Bican: "Ağız Araştırmalarında Kullanılacak Transkripsiyon İşaretleri", **Ağız Araştırmaları Bilgi Şöleni**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 1999, s. 43-61.

Ergin, Muharrem: **Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile**, 3. bs., Ankara, TDK Yayınları, 1994, s. 55-56.

Eröz, Mehmet: **Eski Türk Dini (Gök Tanrı İnancı) ve Alevilik Bektaşilik**, 3. bs., İstanbul, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfi, 1992

Ezgi, Ali Rıza: "Âşık Ali Rıza Ezgi" ile 01. 10. 1999 tarihinde Kars'ta tarafımızdan yapılan görüşme. Görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metin 152/3 numarası ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Müze ve Arşivi'ndedir.

Gazimihâl, Mahmut R.: **Ülkelerde Kopuz ve Tezeneli Sazlarımız**, Ankara, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1975.

Goldstein, Kenneth S.: **Sahada Folklor Derleme Metotları**, çev.: Ahmet E. Uysal, Ankara, Kültür Bakanlığı, Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1977.

Gökyay, Orhan Şaik: **Dedem Korkut Kitabı**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, s. 13.

Gülensoy, Tuncer: **Anadolu ve Rumeli Ağızları Bibliyografyası**, Ankara, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1981.

Günay, Umay: **Türkiye'de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınlar, 1993, s. 1-17.

Güney, Eflatun Cem: **Türk Saz Şairlari**, Ankara, 1962, s. 256-258.

Halıcı, Feyzi: **Âşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şâirleri**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür merkezi Yayını, 1992

İnan, Abülkadir: **Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar**, 4. bs., Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1995.

Kabaklı, Ahmet: **Türk Edebiyatı**, C: 2, 9.bs., İstanbul, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 1997, s. 781-904.

Kafkasyalı, Ali: **Âşık Murat Çobanoğlu Hayatı, Sanatı, Eserleri**, Ankara, 1998, s. 14-16.

Karadağoğlu, Orhan: "Âşık Orhan Karadağoğlu" ile 05.10.1999 tarihinde Kars'ta tarafımızdan yapılan görüşme. Görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metin 152/3 numarası ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Müze ve Arşivi'ndedir.

Karahan, Leyla: **Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996.

Kaya, Doğan: "Edebiyatımızda Âşık Kolları ve Şenlik Kolu", **Türk Kültürü**, C: XXV, sy. 412, Ağustos 1997, s. 499-508.

Kaya, Doğan: "Sivas Yöresi Âşıklarında Çıraklık Geleneği", **İpek Yolu Uluslararası Halk Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları, 1995, s. 321-330.

Kaya, Doğan: **Sivasta Âşıklık Geleneği ve Âşık Ruhsatî**, Sivas, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 1994, s. 30-71.

Kayabalı, İsmail-Cemender Arslanoğlu: "Kuzey Doğu Anadolu Sınırlarının Tarihi", **Türk Kültürü**, C.: XI, No:126, Nisan 1973, s.321-536.

Kırzıoğlu, Fahrettin: **Kars Tarihi**, 1963

Koca, Maksut: "Âşık Maksut Feryadî" ile 17. 08. 2000 tarihinde İstanbul'da tarafımızdan yapılan görüşme. Görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metin 152/3 numarası ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Müze ve Arşivi'ndedir.

Köprülü, M. Fuat: **Edebiyat Araştırmaları**, C:I, 3. bs., İstanbul, Ötüken Yayınları, 1989

Köprülü, M. Fuat: **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, 5. bs., Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1984, s. 353.

Köprülü, M.Fuat: **Türk Sazşâirleri**, Ankara, Milli Kültür Yayınları, 1962, C: 1-4

Krahn, Julius -Kaarle Krahn: **Halk Bilimi Yöntemi**, yayına haz.: Fikret Türkmen, çev.: Gülsel İçöz, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996.

Kurt, İsmail: "Âşık İsmail Aladağlı" ile 06. 06. 2000 tarihinde Ankara'da tarafımızdan yapılan görüşme. Görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metin 152/3 numarası ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Müze ve Arşivi'ndedir.

Ocak, Ahmet Yaşar: **Bektaşi Menkıbelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri**, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1983

Ozanoğlu, İhsan: **Âşık Edebiyatı**, Kastamonu, Şenkıral Matbaası 1940

Ögel, Bahaeddin: **Türk Mitolojisi**, C: I, s. 206-207

Özarslan, Metin: "Erzurum ve Çevresinde Âşıklık Geleneğinin Bugünkü Durumu", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halkbilimi (Folklor) Bilim Dalı, Ankara, 1999.

Özarslan, Metin: **Erzurum Âşıklık Geleneği**, 1. bs., Ankara, Akçağ, 2001, s.108

Özdemir, Hasan: "Âşık Şiiri" Ankara, 1986, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafaya Fakültesi Doçentlik Tezi (Basılmamış).

Özgür, İsa: "Âşık İsa Özgür Viranî" ile 01. 02. 2000 tarihinde İstanbul'da tarafımızdan yapılan görüşme. Görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metin 152/3 numarası ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Müze ve Arşivi'ndedir.

Sakaoğlu, Saim: "Türk Saz Şiiri -16. Yüzyıla Gelirken Türk Saz Şiiri", **Türk Dili**, 445-450 Türk Şiiri özel Sayısı III (Halk Şiiri), Ankara, 1989, TDK Yayınları, s.110-114.

Sakaoğlu, Saim: "Türk Saz Şiiri", **Türk Dünyası El Kitabı**, C: 3, 3.bs., Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1998, s. 386.

Taşlıova, Şeref: "Âşık Şeref Taşlıova" ile 07. 06. 2000 tarihinde Ankara'da tarafımızdan yapılan görüşme. Görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metin 152/3 numarası ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Müze ve Arşivi'ndedir.

Tellioğlu, Arif: "Âşık Arif Tellioğlu" ile 04. 10. 1999 tarihinde Kars'ta tarafımızdan yapılan görüşme. Görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metin 152/3 numarası ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Müze ve Arşivi'ndedir.

Uğursu, Mürsel: "Âşık Mürsel Sinan" ile 08. 02. 2000 tarihinde İstanbul'da tarafımızdan yapılan görüşme. Görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metin 152/3 numarası ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Müze ve Arşivi'ndedir.

Yardımcı, Mehmet: "Halk Şiirinde Bade İçme Mahlas Alma ve Usta Çırak Gelenekleri", **Halkbilim ve Edebiyat Yazıları**, Malatya, Açıksöz Yayınları, s. 2-16.

Yardımcı, Mehmet: "Halk Şiirinde Bade İçme Mahlas Alma ve Usta Çırak Gelenekleri", **Halkbilim ve Edebiyat Yazıları**, Malatya, Açıksöz Yayınları, s. 2-16.

Yardımcı, Mehmet: **Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri Âşık Şiiri Tekke Şiiri**, 3. bs., Ankara, Ürün Yayınları, 1999 s. 130-140.

Yerlioğlu, Hakkı: "Âşık Hakkı Yerlioğlu" ile 20. 06. 2000 tarihinde Ankara'da tarafımızdan yapılan görüşme. Görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş

metin 152/3 numarası ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Müze ve Arşivi'ndedir.

Yıldız, Günay: "Âşık Günay Yıldız" ile 04. 10. 1999 / 07. 10. 1999 tarihlerinde Kars'ta tarafımızdan yapılan görüşme. Görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metin 152/3 numarası ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Müze ve Arşivi'ndedir.

Yılmazoğlu, Yener: "Âşık Yener Yılmazoğlu" ile 10. 10. 2000 tarihinde İstanbul'da tarafımızdan yapılan görüşme. Görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metin 152/3 numarası ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Müze ve Arşivi'ndedir.

Yokuş, Sabri: "Âşık Sabri Yokuş" ile 04. 10. 1999 tarihinde Kars'ta tarafımızdan yapılan görüşme. Görüşmenin ses kaydı ve deşifre edilmiş metin 152/3 numarası ile İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Müze ve Arşivi'ndedir.